

კავკასიის ხალხთა ფოლკლორი

ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ КAVKAZA

**დარგუული
ფოლკლორი**

**ДАРГИНСКИЙ
ФОЛЬКЛОР**

„კავკასიური სხელი“

„KAVKAZSKIY DOM“

თბილისი * Тбилиси

1999

შემდგენელი ფატიმა აბაქაროვა

მთავარი რედაქტორი ნაირა გელაშვილი

პასუხისმგებელი მდივანი თამარ უჯუხუ

პწკარედული თარგმანი დარგუულიდან რუსულად ფატიმა აბაქაროვასი, ფილოლოგიური თარგმანი ქართულად ლია ჩლაიძის, რუსულად – ფატიმა აბაქაროვასი.

გამომცემლობის რედაქტორები:

ლეილა სიხარულიძე და მაია გაიდაროვა

მხატვარი ჯემალ ზენაიშვილი

დამკაბადონებული კახა რევაზიშვილი

ოპერატორები: ნინო პიპინაშვილი და ელენე გალაშვილასა

Составитель ФАТИМА АБАКАРОВА

Главный редактор **НАИРА ГЕЛАШВИЛИ**

Ответственный секретарь **ТАМАРА УДЖУХУ**

Подстрочный перевод с даргинского на русский язык Фатимы Абакаровой, филологический перевод на грузинский язык Лии Члаидзе, на русский – Фатимы Абакаровой.

Редакторы издательства:

ЛЕЙЛА СИХАРУЛИДЗЕ И МАЙЯ ГАЙДАРОВА

Художник **ДЖЕМАЛ ЗЕНАИШВИЛИ**

Верстальщик **КАХА РЕВАЗИШВИЛИ**

Операторы: **НИНО ПИПИНАШВИЛИ, ЕЛЕНА ГАЛАШЕВСКА**

შენსაგალი

დარგუელები ცხოვრობენ დაღესტნის ხუთ ადმინისტრაციულ რაიონში (ხერგოყალის, ახუშის, ლევაშის, დახადაყეისა და ხაიდაყის). ემეზობლებიან დაღესტნის თითქმის ყველა ხალხს. მათი ტერიტორია მოიცავს ვაკეს, მთისწინა და მაღალმთიან ადგილებს – მთიანი დაღესტნის შუა ნაწილს.

მკვლევრები ტერმინს – „დარგუული“ უკავშირებენ სიტყვას „დარგ“ – შიგა ნაწილი. თვლიან, რომ ზედსართავი სახელიდან მომდინარე „დარგვა“ (შიგა) უკვე იქცა ეთნიკურ ტერმინად ნომინატიური ფუნქციით.

შორეულ წარსულში დარგუელებს, როგორც ხალხს, არ ჰქონდათ საერთო სახელწოდება. ცალკე ჯგუფების მიმართ იყენებდნენ ეთნიკურ სახელს, რომელიც მათი აულის სახელებს უკავშირდებოდა – „ახუშელები“, „ხაიდაყელები“, „წუდახარელები“, „ურახელები“, „კუბაჩელები“ და ა. შ. ეს ტრადიცია ამჟამადც ცოცხლობს.

ეთნიკური სიჭრელით არის გამოწვეული უმთავრესი თავისებურებები, რომლებიც დარგუული კულტურისა და ყოფის საუკუნეთა სიღრმეში გადგმულ ფესვებს უკავშირდება.

ცნობილია, რომ ტერიტორია, რომელიც დარგუელებს უკავიათ, საზოგადოებრივ კავშირებად იყო დაყოფილი. ეს კავშირები ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ თავიანთი სამეურნეო ცხოვრებით, საოჯახო ყოფითა და, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია, ენით: თითქმის ყოველ კავშირს თავისი დიალექტი ჰქონდა. რასაკვირველია, ეს ვითარება გაელენას ახდენდა ფოლკლორზეც. დარგუელების ეთნიკური ჯგუფები (ახუშელები, კუბაჩელები, წუდახარელები, ურახელები, ხაიდაყელები და სხვ.) ფოლკლორს თავიანთ მშობლიურ დიალექტზე ქმნიდნენ. ეთნიკური ჯგუფების დიალექტების სიმრავლემ გამოიწვია ის, რომ ცალკეულ ეთნიკურ ჯგუფს თავისი ფოლკლორული ტრადიციები აქვს.

ადგილობრივი ტრადიციის სპეციფიკა ნათლად ჩანს, მაგალითად, კუბაჩელთა ზეპირსიტყვიერებაში. მასში ფართოდ არის წარმოდგენილი მგზავრული სიმღერები, რაც გამოწვეულია ხელოსანთა ცხოვრების თავისებურებებით. „კუბაჩური სახე“ აქვს

მის პოეტურ ფოლკლორსაც, სადაც მკვეთრად არის გამოხატული შრომის იდეალიზაცია.

ურახელების ფოლკლორი კი გამოირჩევა ძლიერ განვითარებული ლირიკული ტრადიციით, რის დადასტურებასაც ზეპირსიტყვიერების ყოველ ნიმუშში ვხვდებით. სულაც არ არის გასაკვირი, რომ ურახის მიწამ წარმოშვა დარგუული პოეზიის კლასიკოსი ომარის ბათირაი.

წუდახარელების ეთნიკური ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მათ ახლო მეზობლობას ხუნძებთან. ამით აიხსნება ის, რომ მათ ფოლკლორში ფართოდ არის წარმოდგენილი კავკასიური ომის თემა. აქ ძალიან გავრცელებულია ხუნძური წარმომავლობის ტექსტები, რომლებიც მოგვითხრობენ დაღესტნის ისტორიის გმირულ პერიოდზე, მთიელ ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაზე („აბუმამომედი“, „ჰაზამათის მოკვლა“, „ხუნძახის ხანთა სიკედილი“, „სიმღერა შამილზე“ და სხვ.).

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს პროზაული ჟანრების (იგავ-არაკი, ანეკდოტი) ფართოდ გავრცელება ახუშელების ფოლკლორში.

ხაიდაყელებმა კარგად შეინარჩუნეს საწესჩვეულებო პოეზია, აგრეთვე საზღაპრო ეპოსი. ამასთანავე დარგუული ფოლკლორი მთლიანად ყველა დარგუელთა ეთნიკულტურულ ერთიანობასაც მოწმობს. ყოველ ჯგუფს საერთო დარგუულ ფოლკლორში თავისი განუმეორებელი წვლილი შეაქვს. დარგუული ფოლკლორის დახასიათება არასრული იქნება, თუ მას თუნდაც ერთ ჯგუფს ჩამოვაცილებთ.

დარგუულ ფოლკლორში შემონახული არქაული სიუჟეტები მოწმობს, რომ დარგუელთა მითოლოგიური ტრადიცია განუყრელი ნაწილია მთელისა, დაღესტნის მითოლოგია რომ ქმნის.

დარგუული ზეპირსიტყვიერების არქაული ჟანრებიდან გამოირჩევა ხმით ნატირლები, დიდი მხატვრულობით რომ ასახავენ ადამიანის ტრაგიკული განცდების ყველა ნიუანსს.

ბრწყინვალე ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს დარგუული დედისაგან შვილის დატირება:

თუ უცბად თვალს გაახეღ
და ნისლს დაინახაე,
იცოდე, ეს შენი მოხუცი დედის
ოხერაა, შვილო.

თუ წვიმის წვეთი დაგეცემა,
იცოდე, შენი მოხუცი დედის
ცრემლია, შვილო.

თუ ზეციდან ჭექა-ქუხილის ხმას გაიგონებ,
იცოდე, ტირილია დედაშენისა.

დარგულ ფოთლოვან ხალხური შემოქმედების ყველა პოეტური თუ პროზაული ჟანრია გაერცელებული. მაგრამ განსაკუთრებული ადგილი უკავია ბალადას, საგმირო და რომანტიკულ ეპოსს.

საუკუნეების მანძილზე ქმნიდა ხალხი თავის სიმღერებს, მხოლოდ საუკეთესო სიმღერა გადადიოდა თაობიდან თაობაში. სიმღერა ახარებდა და ათბობდა მთიელებს, სიმღერა თან ახლდა მათ სიხარულსა და მწუხარებას. იმის გამო, რომ სიხარული ცოტა იყო, სიმწარე კი – მეტისმეტად ბევრი, ხალხურმა სიმღერებმა დაგვიტოვა სიცოცხლის სიყვარულის საოცარი ნიმუშები, მთიელი ხალხის სიტყვაში განსახიერებული ოცნება.

დარგული ხალხის ლირიკული სიმღერა ეღვარება მგზნებარე გრძნობით, მხურვალე სიყვარულით. ეს განსაკუთრებით ეხება სატრფიალო ლირიკას, რომელსაც დაღესტნის ხალხთა პოეზიაში ეყენდი კაპოევი პირველ ადგილს შემთხვევით როდი აკუთვნებდა.

დარგულმა სატრფიალო პოეზიამ ასახა მთიელი ქალის იდეალი – მშვიდი, აღერსიანი, გულკეთილი, ის ხან „გამხმარი მიწისათვის ცის გრილი წვიმაა“, ხან კი „ბაჯადლო ოქროა, მისი ბრწყინვა შაჰსაც დაუბინდებს თვალებს“. მას უსაზღვრო სიყვარული შეუძლია და თუ საჭიროა, ასევე უსაზღვროა მისი სიძულვილი, რაც უარყოფს ზოგიერთ მეღვინეთა აზრს, რომ წარსულში მთიელი ქალი უუფლებო და ჩაგრული არსებობდა იყო.

დარგული ხალხის პოეზიის ყველა მიღწევა სინთეზირებულია მცირე პოეტურ ჟანრში – ლირიკულ მინიატურაში „ჰაბჰუბ“ (ჰაბ – „სამი“, ჰუბ – „სიტყვა“). ეს ყველაზე უფრო გაერცელებული ფორმაა დარგულთა მხატვრული აზროვნებისა.

ჰაბქუბი ეს არის ოთხ ან რვა ტაეპიანი ლექსი, გამსჭვალული ლაკონური, განზოგადოებული აზრით.

განსაკუთრებით ფართოდ არის გავრცელებული საგმირო მინიატურები. ისინიც ხასიათდება თავისი სრულქმნილებით. მათი გმირი იკრებს მთიელთა საუკეთესო თვისებებს. ამ გმირმა იმისათვის, რომ „მაგარი გული ჰქონოდა, შეჭამა გველის გული“, რათა „სხეულში ძალა ჰქონოდა, დაღია ლომის რძე“.

ამ ლექსების მთავარი თემაა საუკუნეთა განმავლობაში განმტკიცებული გმირობის კულტი. ისინი ასახავენ სამშობლოს დასაცავად გმირულ მოქმედებათა კოდექსს. ამ მინიატურების უსახელო გმირი მოგვაგონებს ნართის ეპოსის გმირებს:

სამშობლოსათვის დაღუპულის

სიკედილიც კი მშვენიერია,

დადუმდება მეომრის გული,

არ დადუმდება მის შესახებ ლეგენდები.

თურქმენტა ველიდან გამორეკავს ცხენების რემას,

ხანის მთებიდან გაიტაცებს ცხერის ფარას,

გველეშაპს თავს მოსჭრის –

სკამად მოიხმარს,

მგელს თვალს გამოსთხრის –

სანთლად მოიხმარს.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ზოგიერთი მინიატურა არის დიდი საგმირო ნაწარმოების ფრაგმენტი.

ფართოდაა გავრცელებული ბალადა, რაც შეიძლება ჩაითვალოს დარგუული ზეპირსიტყვიერების თავისებურებად. დარგუული ბალადა მოგვითხრობს ცალკეულ პიროვნებათა დრამატულ ბედზე, ოჯახურ კოლიზიებზე.

დარგუულ ბალადას ძალიან ბევრი აქვს საერთო ხუნძურ და ლაკურ ბალადებთან, ამ მყარ ურთიერთობას დიდი ხანია მიაქციეს ყურადღება დადესტინელმა ფოლკლორისტებმა (უ. დაღვათი, ხ. ხალილოვი, ა. ახლაკოვი, ა. აჯიევი და სხვ.). ხშირად ძნელია იმის გარკვევა, თუ რომელ ხალხს – ხუნძებს, ლაკებს თუ დარგუელებს ეკუთვნის ისეთი ბალადების სიუჟეტები, როგორცაა „ხეობაში დატოვებული აღი“, „ბახტიკა“, „მურთუზა აღი და მესეღუ“ და სხვ.

ცნობილია ბაღადები, რომლებიც მარტო დარგულებს ეკუთვნის (მაგ., „კუბანელი ბიჭის ამბავი“, „სამი გული“, „ორი მეგობარი“ და სხვ.).

დარგუული ბაღადები უმდერის უბრალო ხალხის უანგარო, თავდადებულ, თავგანწირულ სიყვარულს.

დარგუულ ფოლკლორში გვხვდება დიდი ეპიკური ჟანრები. გავრცელებულია საგმირო-საისტორიო სიმღერები, რომლებიც ასახავს ხალხთა ცხოვრების ცალკეულ მომენტებს. აგრეთვე მთიელთა გმირულ ბრძოლას გარეშე მტრების წინააღმდეგ – თემურლენგის, ნადირ შაჰის შემოსევების საშინელ დროს, ბრძოლას რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ („ერმოლოვის ლაშქრობა ახუშაში“, „შამილის დატყვევება“ და ა. შ.).

დაღესტნის ხალხთა ეპიკური პოეზიის მსგავსება გამოწვეული იყო მათი ისტორიული ბედისა და მხატვრულ-ესთეტიკური აზროვნების ერთგვარობით.

საგმირო სიმღერებში შექმნილია თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირები. თითქმის მთელ დაღესტანშია გავრცელებული ლეგენდა „ქეის ბიჭი“, სადაც პატარა ბიჭი სასტიკ თემურლენგს გზას გადაუჭრის. ეს პატარა მწყემსი ბიჭი დარგუულია და თავის ცხვარს დარგუულ მიწაზე აძოვებს.

დაღესტნის ხალხები გამუდმებით ამდიდრებდნენ ერთმანეთს თავიანთი შემოქმედებით. ერთ რომელიმე ხალხში შექმნილი ლექს-სიმღერა მალე ხდებოდა მთელი დაღესტნის კუთვნილება. მაგ., ცნობილ სიმღერას „ხოჩბარი“ მთელ დაღესტანში აქვს ვერსიები – ყველა ხალხმა მისთვის ახლობელ ამ თემას თავისი შემოქმედებითი ტრადიციის მიხედვით შესძინა ესა თუ ის დეტალი.

პროზაული ჟანრებიდან დარგუულ ფოლკლორში პირველადგილზეა ზღაპარი, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ უპირატესობა რეალისტურ ზღაპარს ენიჭება, ჯადოსნური ზღაპარი კი თანდათან თმობს პოზიციებს.

დარგუული ფოლკლორის პროზაული ჟანრები, რომლებიც ხასიათდება ნაციონალური თავისებურებებით, ასახავს ხალხის ყოფას, მათ ადათებსა და სიბრძნეს.

რაც დრო გადის, მით უფრო იზრდება ინტერესი დარგუულ-

ლი ფოლკლორისადმი, რაც გამოწვეულია ეთნიკური კულტურისადმი ინტერესის განახლებით.

დარგუული ფოლკლორის შესწავლა დაიწყო რუსული ინტელიგენციის მოწინავე წარმომადგენლებმა, რომლებიც ყოველთვის დიდ ინტერესს იჩენდნენ კავკასიელების ზნე-ჩვეულებების, ფოლკლორისა თუ ენისადმი.

თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში (1828–1917 წწ-ში) თბილისში გამოდიოდა რუსულენოვანი გაზეთი „Кавказ“ თავისი დამატებით, შემდეგ „Сборник сведений о кавказских горцах“, „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа“, „Новое обозрение“, რომლებშიც ქვეყნდებოდა დალესტნის, მათ შორის დარგუელ ხალხთა ფოლკლორის ნიმუშებიც, როგორც ორიგინალურ, ასევე რუსულ ენებზე.

პ. უსლარის და ლ. ჟირკოვის შრომებში დალესტნური ენების შესახებ, ე. შილინგის შრომაში კუბანური მატერიალური კულტურის შესახებ შემონახულია დარგუული ფოლკლორის მშვენიერი ნიმუშები. გარდა ამისა, ლირიკისა და ზღაპრული ეპოსის ნიმუშებს არაერთხელ აქვეყნებდნენ მეცნიერები, ეთნოგრაფები, გეოლოგები, მწერლები და სხვ. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო იმიტომ, რომ მკითხველს აცნობდა დარგუული ფოლკლორის საუკეთესო ნიმუშებს, არამედ იმიტომაც, რომ ამ მუშაობაში ჩართული იყვნენ ადგილობრივი ინტელიგენციის წარმომადგენლებიც: ჰაჯი-მურად ამიროვი და ბაშირ დაღგათი, შემდეგი თაობიდან: ალიბეკ თახო-გოდი და რაბადან ნუროვი, საიდ ომაროვი და საიდ აბდულაევი და სხვანი.

ზ ა ტ ი მ ა ა ბ ა ძ ა რ ო ვ ა

ВСТУПЛЕНИЕ

Даргинцы проживают в пяти административных районах Дагестана (Сергокалинском, Акушинском, Левашинском, Дахадиевском и Кайтагорском), соседствуя почти со всеми народами Дагестана. Их территория расположена как в равнинной части, так и в предгорье и высокогорье – в срединной части горного Дагестана.

Термин "даргинцы" исследователи связывают со словом "дарг" – внутренняя часть. Они считают, что термин "даргва" из прилагательного, означающего "внутренний", превратился в этнический термин, несущий номинативную функцию.

В далеком прошлом даргинцы как народ не имели общего названия. В отношении отдельных групп даргинцев применялись этнические наименования, связанные с названиями их аулов, – "акушинцы", "кайтагцы", "цудахарцы", "урахинцы", "кубачинцы" и др. Эта традиция жива и поныне.

Этнической пестротой обусловлены главнейшие особенности, свидетельствующие о глубоких корнях самобытной культуры даргинцев.

Известно, что территория, занимаемая даргинцами, была разделена на союзы обществ, отличающихся друг от друга укладом хозяйственной жизни, бытом и, что очень важно, языком: каждое общество говорило на своем диалекте. Конечно, это отразилось и на фольклоре. Каждая этническая группа даргинцев (акушинцы, кубачинцы, цудахарцы, урахинцы, кайдагцы и др.) создавала фольклор на своем родном диалекте. Диалектное многообразие этнических групп обусловило то, что каждая этническая группа имеет свои фольклорные традиции.

Специфика местной традиции ясно видна, например, в устно-поэтическом творчестве кубачинцев. В нем широко представлены дорожные песни, которые отражают особенности жизни кубачинских ремесленников. "Кубачинское лицо" имеет и песенный фольклор, где ярко выражена идеализация труда ремеслен-

ников.

Фольклор урахинцев отличается сильно развитой лирической традицией, что накладывает свой отпечаток на все произведения их устно-поэтического творчества. Неудивительно, что именно земля урахинцев дала классика даргинской поэзии Омара Батырая.

В этнической лирике цудахарцев большую роль сыграло близкое соседство с аварским народом. Этим объясняется широкое освещение в их фольклоре темы Кавказской войны. Здесь очень распространены тексты аварского происхождения, в которых рассказывается о героическом прошлом Дагестана, о национально-освободительной борьбе горцев ("Тук-Магомед", "Убийство Рамзата", "Смерть хундзахских ханов", "Песня о Шамиле" и др.).

Особенно надо отметить широкое развитие малых прозаических жанров (притча, анекдот, басня) у акушинцев.

Кайтагцы хорошо сохранили обрядовую поэзию, широко представлен сказочный эпос.

Вместе с тем даргинский фольклор объединяет все этнокультурные единицы, входящие в этот народ. Каждая этническая группа вносит в даргинский фольклор свои неповторимые черты, и характеристика его была бы неполной, если бы выпала хоть одна из этих групп.

В даргинском фольклоре сохраняются архаичные сюжеты, которые составляют неотъемлемую часть мифологии всего Дагестана.

Из архаических жанров устно-поэтического творчества даргинцев выделяются причитания, которые с высокой художественностью рисуют тончайшие нюансы трагических переживаний человека.

Ярким образцом этого жанра может служить плач-причитание матери-даргинки по сыну:

Если вдруг открыв глаза,
Ты увидишь туман,

Зной, сын, что это вздох по тебе
Твоей старой матери.
Если на твою голову
Упадут капли дождя,
Знай, сын, что это слезы по тебе
Твоей старой матери.
А если ты услышишь
Раскаты грома в небе,
Знай, сын, что это причитания
Твоей старой матери.

В фольклоре даргинцев представлены все поэтические и прозаические жанры, но особое место в нем занимают баллады, героический и романтический эпос.

Народ веками создавал свои песни, но только лучшие из них передавались от поколения к поколению. Песня согревала, радовала горца, сопутствуя ему в радости и в горе. И, может быть, потому, что радостей было меньше, а горестей слишком много, народные песни оставили нам изумительные образцы жизнелюбия, воплощенную в слове мечту горца.

Лирическая песня даргинского народа изящна, образна, искрится пламенем чувств, кипением страсти. Особенно это касается даргинской любовной песни, которой не случайно Эфенди Капиев отводил первое место в песенном фольклоре народов Дагестана.

Даргинская любовная поэзия отразила идеал женщины-горянки – кроткой, ласковой, доброй, она то "небесный дождь, прохладный для засушливой земли", то "монета, блеск которой шаху затуманит взор", она умеет безгранично любить, а если надо – так же и ненавидеть, что противоречит мнению некоторых исследователей, которые считали, что в прошлом женщина-горянка была бесправным, угнетенным существом.

Все достижения даргинской народной поэзии синтезированы в малом поэтическом жанре – лирической миниатюре „хяб-куб”

(хяб – "три", куб – "слово"). Это самая распространенная форма художественного мышления даргинцев.

"Хяб-куб" – это четырех- или восьмистишия, насыщенные лаконичной, обобщенной мыслью.

Особенно широко представлены героические миниатюры, покоряющие своим совершенством. Их герой вобрал в себя лучшие начала народного характера. Этот герой, "чтобы иметь твердое сердце, съел сердце змеи", а для того, чтобы "сильное тело иметь, выпил молоко льва".

Главная тема этих стихов – утверждавшийся в течение веков культ героизма. Они отражают кодекс героических деяний во имя Родины. Безымянный герой этих миниатюр напоминает героев нартского эпоса.

Даже смерть красна того,
Кто за родину погиб,
Смолкнет сердце у бойца,
Не умрет молва о нем.
Или
Из туркменских степей
Пригоняющий табуны,
С ханских гор
Приводящий стада,
Срубив голову у дракона,
Использующий ее как стул,
Вынув глаза у волчицы,
Использующий их как светильники.

Можно предположить, что некоторые из этих миниатюр являются фрагментами больших героических произведений.

Особенностью даргинского устно-поэтического творчества можно считать и широкое распространение баллад. Даргинская баллада, рассказывающая о даргинских индивидуальных судьбах, о семейных коллизиях, имеет много общего с аварской и лакской балладой. На это устойчивое единство давно обратили

внимание дагестанские фольклористы (У. Б. Далгат, Х. М. Халилов, А. А. Ахлаков, А. М. Аджиев и др.). Часто бывает трудно определить, какому народу – аварцам, лакцам или даргинцам – принадлежат сюжеты таких баллад, как "Оставленный в ущелье", "Бахтика", "Муртаза-Али и Меседу" и др.

Известны также баллады, характерные только для даргинцев. В них проявляются особенности, связанные с языком, условиями жизни даргинцев. Таковы "Бедный парень из Кубачи", "Три сердца", "Две подруги" и др.

Даргинские баллады воспевают чистую, бескорыстную, преданную, доходящую до самопожертвования любовь простых людей.

В даргинском фольклоре не выявлены крупные эпические жанры, но определенное распространение получили героико-исторические песни, отражающие отдельные моменты народной жизни, а также героическую борьбу горцев против внешних врагов – страшное время нашествий Тимурленга, Надир-шаха, борьбу против колониальной политики России ("Поход Ермолова в Акуша", "Пленение Шамиля" и др.).

Сходство эпической поэзии народов Дагестана обусловлено общностью исторических судеб и однородностью их художественно-эстетического мышления. В героических песнях воспеваются герои-борцы за свободу. Почти всему Дагестану известна легенда "Каменный мальчик", где маленький мальчик преграждает путь жестокому Тамерлану. Этот маленький пастушок – даргинец и пасет своих овец на даргинской земле.

Народы Дагестана постоянно обогащали друг друга своим творчеством. Песня, созданная одним народом, быстро становилась достоянием всего Дагестана. Так, например, известная песня "Хочбар" имеет версии по всему Дагестану – каждый народ к этой близкой ему теме добавлял те или иные детали в соответствии со своими творческими традициями.

Из прозаических жанров в даргинском фольклоре первое место занимают сказки, но надо отметить, что преобладают здесь

реалистические сказки, волшебные же сказки постепенно уступают им позиции.

Прозаические жанры даргинского фольклора характеризуют национальные особенности, отражают быт народа, его обычаи и мудрость.

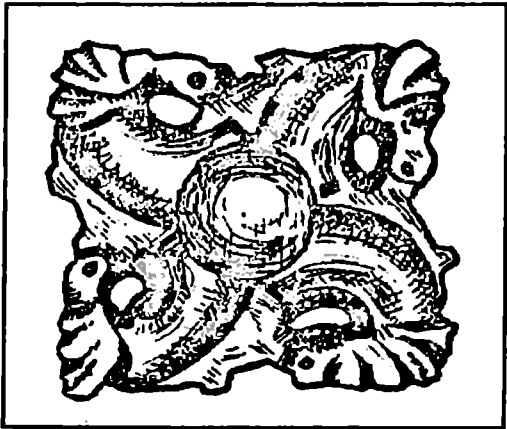
Чем больше проходит времени, тем больше возрастает интерес к даргинскому фольклору, что связано с возрождением интереса к своей этнической культуре, традициям и обычаям.

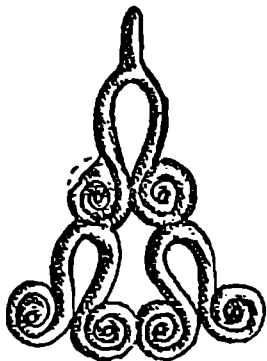
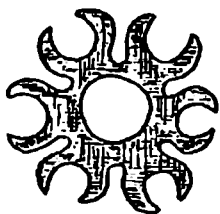
Изучение даргинского фольклора начали передовые представители русской интеллигенции, которые всегда проявляли интерес к нравам, обычаям, фольклору, языкам народов Кавказа. Почти на протяжении целого столетия (1828-1917гг.) в Тбилиси выходила русскоязычная газета "Кавказ" со своими приложениями, затем "Сборник сведений о кавказских горцах", "Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа", "Новое обозрение", в которых публиковались образцы дагестанского, в том числе и даргинского, фольклора, как на языке оригинала, так и на русском языке.

В исследованиях П. К. Услара и Л. И. Ширкова о дагестанских языках, Е. М. Шиллинга о материальной культуре кубачинцев сохранились прекрасные образцы устно-поэтического творчества даргинцев. Кроме того, образцы песенной лирики, а также сказочного эпоса даргинцев неоднократно публиковались также этнографами, геологами, учеными, писателями и др. Значение этих публикаций было не только в ознакомлении читателей с лучшими образцами даргинского фольклора, но и в привлечении к работе местной национальной интеллигенции: Гаджи-Мурада Амирова и Башир Далгата, из следующего поколения – Алибека Тахо-Годи и Рабадана Нурова, Саида Омарова и Саида Абдулаева и др.

ФАТИМА АБАКАРОВА

პ ო ვ ე ო ო

დარბუილებზე

*სიმღერა საინტერესოა იმით, რომ გამოხატავს დარბუილი
აულების საქმიანობის საქციელებს.*

მახვილი ხანჯლით – ხარბუკელები,
ოქროს ხელებით – კუბაჩელები,
ქვის მთლელები – სუთბუკელები,
სიმღერის მთქმელები – ურახელები,
კარაქის მღღებავნი – ხურშლელები,
მიწის მხენელები – მოკიპელები,
ხის მთლელები – სურგელები,
მეთუნეები – სულევექენელები,
ჩონგურის ოსტატები – კიშელები,
ბევრი ხორცის პატრონები – ურქაჩახელები,
მაღალი ქუდის მფლობელები – მუსინელები,
კარგი თერძები – შადლინელები,
ნამუსიანები – წიზლელები,
ჯამის ოსტატები – ვიზრელები,
სიტყვის ოსტატები – სირაპელები,
მუშაობაში უბადლონი – მუგრელები,
ბარში მცხოვრებლები – გერგინელები,
დიდი მიწა-წყლის პატრონები – გუბდენელები,
აუჩქარებელნი – აყუშელები,
ტყის პატრონები – ლულილელები,
ბალის პატრონები – ხაიდაყელები.

სულთან-ახმედი

სანადიროდ წასულიყო
ერთი ღედის სამი ვაჟკაცი.
მაღალ კლდეზე ასულიყვნენ და დამდგარიყვნენ.
კლდის ციცაბოზე ბუდე ჰქონდა

თურმე შევარდენს.
 ძმებს შევარდენის დაჭერა სურდათ.
 – შენ ჩადი და ამოიყვანე, –
 უთხრა უფროსმა ძმამ შუათანას.
 – არა, შენ ჩადი, – თქვა შუათანამ.
 რომ არ ეჩხუბათ, გადაწყვიტეს,
 კენჭი ეყარათ.
 – ძმებო, რად გინდათ, ნეტავ, კენჭისყრა, –
 თქვა უმცროსმა ძმამ – სულთან-ახმედმა,
 თოკი მოიბა, კლდიდან დაეშვა.
 – დავიჭირე შევარდენი, ამომიყვანეთ!
 – სულთან-ახმედო, უმცროსო ძმაო,
 ამოგიყვანთ, თუ შენს ფარას შეელევი
 და ჩვენ გვაჩუქებ.
 – ეგრე იყოს, ასწიეთ თოკი!
 – თოკს მაშინ ავწევთ, სულთან-ახმედო,
 როცა მამის ქონებიდან
 წილს არ მოითხოვ.
 – კარგი, თქვენ დაგრჩეთ ყველაფერი,
 ასწიეთ თოკი, ამომიყვანეთ!
 – თოკს ავწევთ, თუკი უარს იტყვი
 საყვარელ ქალზე,
 რომელსაც ისე უვლიან და ეფერებიან,
 როგორც შევარდენს,
 რომელსაც ისე ურჩევენ საჭმელს,
 როგორც ფეხმარდ კვიცს.
 – როგორც არ უნდა დამემუქროთ,
 თუნდაც დამკლათ და
 ჩემი ხორცი ჩამოარიგოთ,
 როგორც ხბოს ხორცი,
 ყურბან ბაირამზე მსხვერპლად დაკლულის,
 თქვენნაირ ლაჩრებს არ დავუთმობ

ჩემს საყვარელ ქალს!
 არ ამოსწიეს ძმებმა თოკი,
 კლდის ციცაბოზე მიატოვეს სულთან-ახმედი.
 შინ დაბრუნდნენ სიმღერ-სიმღერით.
 როცა აულს მიუახლოვდნენ,
 შემოეგებათ თავიანთი და,
 და მასთან ერთად ციცაბო კლდეზე მიტოვებული
 ძმის ნანდაური.

– ძმებო, სად არის სულთან-ახმედი?
 – მაღალი კლდის ციცაბოზეა,
 იქ, სადაც ბუდე ჰქონდა შევარდენს.
 დარჩა, თამაშობს, როგორც ბატკანი.
 და შინ დაბრუნდა,
 შაქრით გაავსო ერთი ხურჯინი,
 სულთან-ახმედის ნანდაურმა კი
 შარბათით დაავსო ბოთლები.
 წაიღეს და გზას დაადგნენ მაღალი კლდისკენ.

– მოგიკვდეს და, სულთან-ახმედო,
 ძმებს რად ჩამორჩი?
 და მათთან ერთად
 საკუთარ კერას არ დაუბრუნდი?
 – აბა, როგორ დაებრუნებოდი,
 როცა ძმებმა მილალატეს და მიმატოვეს?
 – ცოტა კიდევ გაუძელ, ძმაო,
 მთელ აულს შეეყრით და გიშველით.
 თუ გშია, აჰა, შაქარი ჭამე, –
 დამ ხურჯინი გადაუგდო,
 სულთან-ახმედმა დაჭერა სცადა,
 მაგრამ ვერ შეძლო.

ვერ დაიჭირა ვერც შარბათით სავსე ბოთლები,
 ნანდაურმა რომ გადაუგდო.

– სხვა გზა არა მაქვს!

ანუგეშეთ დედაჩემი,
ვითომ სულაც არა ვყოლივარ.
შენც, დაო, ვითომ არცა ვყოლივარ.
შენც, ჩემო გულის საყვარელო,
სხვა მეგობარი გაიჩინე.
ფენს წავდგამ და ღრმა უფსკრულია,
უკან გადავდგამ – ციციბო კლდეა.
დაბარბაცდა სულთან-ახმედი
და ღრმა უფსკრულში გადაიჩნება.
ერთ მხარეს მისი ტანი დაეცა,
მეორე მხარეს დაიღვარა იმისი სისხლი.
საწყალმა დამ და ნანდაურმა
კლდე შემოვლეს, უფსკრულში ჩავიდნენ,
მისი სისხლით დაავსეს ბოთლები,
მისი ძვლებით გაავსეს ხურჯინი.
სიმწრით ყმუოდნენ, როგორც ტყის მგლები
და შინისაკენ მიდიოდნენ.
უკვე შუალამე იდგა, შინ რომ მივიდნენ.
უფროსი ძმები ინაწილებდნენ მამის ქონებას.
– თუ ქონება ეცოტავებათ,
აჰა, გაიყონ ძვლები და სისხლი!
უნდა მოკვდეს მოლალატე,
თუნდაც ღვიძლი ძმა იყოს იგი!
მისგან მხოლოდ ღალატია მოსალოდნელი!
დიდხანს უნდა იცოცხლოს გმირმა,
სადაც საჭირო გახდება,
ყველგან ექნებათ მისი იმედი!

- დედავ, ჩემო საყვარელო,
მომგვარე ცოლი.
რა ხანია, დაქორწინდნენ
ჩემი ტოლები.
- შეილო, ჩემო საყვარელო,
ცოლს მაშინ მოგგვრი,
როცა აიღებ მამის სისხლს და
მოკლავ იმის მკვლელს.
- დედავ, ჩემო საყვარელო,
აბა, როგორ მოვკლა მოსისხლე,
როცა არც კი ვიცნობთ ერთმანეთს.
- ცხენს ცხენი იცნობს,
იარაღი იცნობს იარაღს,
მტერს გული იცნობს.
- დედავ, ჩემო საყვარელო,
საგზლად პური გამომიცხვე,
ოღონდ ისეთი,
ცხენს მისი ზიდვა არ გაუძნელდეს,
მე – მისი ჭამა.
გამოუცხო დედამ პური,
ჩაუწყო ხურჯინში, გაუმზადა.
- დედავ, ჩემო საყვარელო,
მომეცი მამაჩემის თოფი,
რომლითაც შორი მანძილიდან
ვაშლსაც კი არ ააცდენს კაცი.
შეკაზმა ცხენი ბეკბულათმა,
აიღო თოფი მამამისის დანატოვარი,
შეჯდა ცხენზე და გზას დაადგა.
- შეილო, ბეკბულათ, გზაჯვარედინზე,
სადაც მაღალი ხეებია,

წყარო გადმოღის.
იმ წყაროსთან დაისვენე,
შენი ცხენიც იქ აბალახე.
ბეკბულათი ისე მოიქცა,
როგორც დედამ დაარიგა.
წყაროსთან შეხვდა მამამისის მკვლელს.
– ასსალამუ ალეიქუმ,
გმირო ბეკბულათ!
ვაალეიქუმ სალამ,
მამაჩემის მტერო!
თოფი ესროლა მამის მტერმა
მამაც ბეკბულათს
და დაჭრა იგი.
ბეკბულათმა მტერს დაუმიზნა
მამამისის კაჟიანი თოფი
და ამოუტენა ტყვიით მუცელი,
როგორც ტენიან თივით მგლის ტყავს.
– გმირო ბეკბულათ,
მამაშენის მკვლელი კი ვარ,
მაგრამ დედაშენის მეგობარი ვარ.
ძალიან ნუ დამასახიჩრებ.
ბეკბულათმა მამამისის მკვლელს
ყურში ხელი წაავლო და – თავი მოჰკვეთა,
თითში ხელი წაავლო და ხელი მოჰკვეთა,
ფეხის თითში ხელი წაავლო – ფეხი მოჰკვეთა.
ასე აქნილი ჩადო ხურჯინში –
დედას საჩუქრად უნდა მიართვას.
ღონემიხდილმა ბეკბულათმა
უთხრა თავის ცხენს:
– ჩემო კეთილო, ლამაზო ცხენო,
ჩემო ერთგულო მეგობარო!
ნელა, ხარივით დაწეე მიწაზე,

ნელა წამოდექ, როგორც აქლემი.
წამიყვანე, ფრთხილად მატარე,
რომ ჭრილობები არ მეტყინოს.
ძალიან ვარ დასუსტებული,
ძალა არ შემრჩა,
თუ ვიცოცხლე, ოქროს ნალებს დაგაჭედებ
ვერცხლის ლურსმნებით,
ბაგას ღარჩეული ბრინჯით გაგივსებ.
მიუახლოვდა ცხენი ბეკბულათს,
ნელა დაწვა, როგორც ხარი,
ნელა წამოდგა, როგორც აქლემი.
წაიყვანა, ფრთხილად ატარა,
შუალამისას უკვე შინ იყვნენ.
– დედავ, ჩემო საყვარელო,
კარი გამიღე,
მთელი სხეული ტყვიით მაქვს სავსე.
– ღამის ტკბილ ძილს ვერ გავიტეხ,
შენს დასთან მიდი.
– დაო, ჩემო საყვარელო,
ისე ვარ ტყვიით გამოტენილი,
როგორც მგლის ტყავი – ჩალით.
გამიღე კარი.
– ვერა, ჩემო ძმაო ბეკბულათ,
ღილაადრიან თბილ ლოგინს როგორ მივატოვებ
შენი გულისთვის.
შენს საცოლეს მიაკითხე.
– საყვარელო, ისე ვარ ტყვიით ამოტენილი,
როგორც მგლის ტყავი – ჩალით.
კარი გამიღე.
საცოლემ კარი გაუღო.
მისცა ხურჯინი ბეკბულათმა,
სთხოვა, დედაჩემს გადაეციო.

საცოლემ ლამპა აანთო და
რბილი ლოგინი გაუშალა,
ბოლებს დაუძახა, სამი სურა წააკითხა.
შუალამისას მოკვდა ბეკბულათი.
სუდარაში გაახვიეს, ისე დამარხეს.
მწარედ ტიროდა მისი საცოლუ.
მწარედ ატირდა დედამისიც,
როცა გადასცეს შვილის ხურჯინი,
როცა „ბისმილა“ თქვა და
ხურჯინში ხელი ჩაჰყო.

ჩაჰყო ხელი და თავი ამოიღო.

– რამდენ ბნელ ღამეს ჩემს ლოყას შეხებიხრ,
შენს მომჭრელს მოეჭრას თავი!

ისევ ჩაჰყო ხელი ხურჯინში.

თითი დაიჭირა, ხელი ამოიღო.

– რამდენ ბნელ ღამეს მომხვევია შენი ხელები,
შენს მომჭრელს მოეჭრას მარჯვენა!

მესამედ ჩაჰყო ხელი ხურჯინში

სწვდა ფეხის თითს და ფეხი ამოიღო.

– შენს მომჭრელს მოეჭრას ფეხები!

რამდენჯერ ამ ფეხებს სირბილით გამოუვლიათ
ჩემკენ მავალი გზები!

ყუმუხელი ჭაბუკი

და

აზაინელი ქალი

ყუმუხელ ჭაბუკს და აზაინელ² ქალს
ერთმანეთი შეჰყვარებიათ.

ყუმუხელ ჭაბუკს ქალისათვის
სამაჯური მიურთმევია.

ძვირი ღირდა სამაჯური –

ოცდაათ მანეთს
 მხოლოდ ხუთი კაპიკი აკლდა.
 ბეჭდებიც მიურთმევიან.
 ის ბეჭდებიც ძვირი ღირდაო —
 სამ მანეთს ხუთი კაპიკი აკლდა.
 — ჩემო გულით საყვარელო,
 უნდა წავიდე, შინ დავბრუნდე.
 — ჩემო გულით საყვარელო,
 შინ თუ მიდიხარ,
 შენი ლამაზი სახის ნაწილი —
 შენი თვალები — ძვირფასი ქვები —
 მე დამიტოვე.
 — ჩემი თვალები, ძვირფასი ქვები
 რომ დაგიტოვო,
 შენ ურიცხვ დებს
 შარბათი ეგონებათ,
 ხელად დაღევენ.
 ვერ დაგიტოვებ.
 — ჩემო გულით საყვარელო,
 თუ მაინც წახვალ, არ დაიშლი,
 შაქარივით ტკბილი გული მე დამიტოვე.
 — შაქარივით ტკბილი გული რომ დაგიტოვო,
 შენ ურიცხვ ძმებს მართლა შაქარი ეგონებათ
 და შეგიჭამენ.
 თუ მაინც წახვალ, არ დაიშლი,
 როცა აზანის მხარეს დატოვებ,
 ცხენს მათრახი სამჯერ გადაჰკარ,
 სამჯერვე უკან მოიხედე.
 გასცდა სანახებს აზანისას,
 ცხენს მათრახი სამჯერ გადაჰკარ,
 სამჯერვე უკან მოიხედა და დაინახა:
 ვილაც მხედარი წამოსწევია.

- ასსალამუ ალეიქუმ, ყუმუხელო ჭაბუკო!
- ვაალეიქუმ ასსალამ, ლამაზი ცხენის მხედარო!
- აზაინელი მოლები შენს ლამაზს
სატრფოს მიასვენებენ,
უკან დაბრუნდი!
ჩამოქვეითდა, ცხენი გაუშვა,
ხედავს, მართლაც დასამარხად მიჰყავთ
მოლებს იმისი სატრფო.
- ასსალამუ ალეიქუმ, აზაინელო მოლებო!
- ვაალეიქუმ სალამ, ჭაბუკო!
- ალაჰს გაფიცებთ, ძირს დაუშვით მისი ცხედარი,
სუდარა გაუხსენით, უკანასკნელად დამანახეთ.
უსმინეს და ძირს დაასვენეს,
მერე სუდარაც მოაშორეს,
უკანასკნელად დაანახეს.
ჭაბუკმა სატრფოს თვალი შეავლო
და იქვე სული ამოუვიდა.
სატრფოს თვალებმა შესვა მისი თვალები,
სატრფოს გულმა გადაყლაპა იმისი გული.
აზაინელმა მოლებმა ყუმუხელ მოლას
წერილი მისწერეს, შეუთვალეს:
- როგორ დავმარხოთ
ერთნაირი სიყვარულით მიცვალებულნი,
ერთნაირი გრძნობით დამწვარნი?
- ერთი სუდარით, ერთ საფლავში დამარხეთო, -
იყო პასუხი.
მართლაც დამარხეს ერთ საფლავში,
ერთი სუდარით.
მათ საფლავზე შაქრისა და ბროწეულის
ხეები ხარობს.

როცა ზენა ქარი უბერავს,
ხეები ერთმანეთს ეხუტებიან,
როცა ქვენა ქარი უბერავს,
ხეები ერთმანეთს შორდებიან.

ბაყიდული მესედუ

საშინელი სიზმარი ნახა.
გულგახეთქილს გამოელვია.
დედის ზმა ესმა.
რა მოხდა, დედა? – იკითხა და
ლოგინიდან წამოფრინდა ქალი მესედუ.
უცნაური რამ დაინახა:
მათი სახლის დიდი ოთახი
წარჩინებულ სტუმრებს გაეცსოთ,
აივანზე გაეშალათ ალისფერი აბრეშუმები,
ეზოში ნაპატიები კვიციები ხტოდნენ.
– დედავ, მითხარი, ვინ არიან უცხო სტუმრები,
რატომ ადრე არ მინახავს?
დედავ, მითხარი, ვისია ეს აბრეშუმები,
ვინ გაშალა ჩვენს აივანზე?
დედავ, მითხარი, ვისი კვიციებით
გავესებულა ეზო-მიდამო?
– უცხო სტუმრები, ჩვენი სასტუმრო ოთახი
რომ გაუესიათ,
შუშის ხანის მოხელეები არიან, შვილო,
შენს წასაყვანად ხანის მიერ გამოგზავნილნი.
ალისფერი აბრეშუმები,
აივანზე რომ გაუშლიათ
შენი მზითვია, შუშის ხანმა რომ გამოგზავნა.
ის კვიციები კი, ეზოში რომ დაკუნტრუშებენ,

შუშის ხანის საჩუქარია შენი ძმებისთვის.
 — გამოდის, რომ ჩემი გასაყიდი ფასი
 აღისფერი აბრეშუმია?
 ბედნიერი როგორ იქნება ეს ქორწინება?
 — მე რა ვქნა, შვილო, ჩემო მესედუ,
 უკვე გაგყიდა მამაშენმა.
 მესედუ მამას მიეჭრა და
 მის წინ თავშალი მოიხადა,
 მერე მუხლებზე დაეცა და ხვეწნა დაუწყო.
 — ნუ მიმათხოვებ, მამაჩემო,
 წყეულ შუშის ხანს.
 იმ გიაურს სახელიც კი საზიზღარი აქვს.
 ნუ გამგზავნი ყარაბაღში!
 როგორ ვიცხოვრო უცხო მიწაზე,
 სხვა რჯულის ხალხში!
 — არა, არ მითხრა!
 ყველაფერი გადაწყვეტილია —
 უნდა წახვიდე ყარაბაღში.
 ანდა რატომ არ უნდა მიგათხოვო
 შუშის ხანს, თუკი ქონებით
 სახლ-კარს ამივსებ?!
 თუკი ჩემს სამ ვაჟს
 უკვე აჩუქა სამი კვიცი!
 როცა იმედი გადაეწურა,
 საბრალო ქალმა ფანჯარა გამოაღო,
 გაიხედა და მეზობელ სახლში
 თავისი გულის საყვარელი დაინახა.
 თვალით ანიშნა:
 ჩემთან მოდიო.
 და ფანჯრიდან გადაიყვანა
 თავის ოთახში.
 მათ აისრულეს გულის წადილი,

შეყვარებულებმა ნატვრა აისრულეს.

— მოდით, ხანის მოხელებო,
წამიყვანეთ, უკვე არაფერს აღარ ვნანობ!
ხანის კაცები ამხედრდნენ და
ყარაბაღის გზას დაადგნენ.

თან წაიყვანეს ხანისათვის ნაყიდი ქალი მესედუ.
მიუყვებოდნენ გზებს ღორების კოლტებით სავსეს.
გაიარეს სოფლები, სავსე ეკლესიებით.
აი, მივიდნენ ყარაბაღში.

ლოცვის დრო იყო.

მესედუმ წყალი მოითხოვა,
რათა ლოცვის წინ ხელ-პირი დაებანა,
წყლის ნაცვლად
ღვინით სავსე დოქი მიართვეს.

სალოცავი ნოხის ნაცვლად
შავი ტახის ტყავი გაუშალეს.

— ჩემო მაცრებო, რომლებმაც
აქამდე მომაცილეთ და შინ ბრუნდებით.

ჩემს მშობელ დედას

ჩემგან სალაში გადაეცით,

ასე უთხარით:

ჩემს ურვადში³ აღებული ცხენები

მამაჩემის ქელეხში დაკლან!

ალისფერი აბრეშუმი კი —

ხალხს იმ დღეს დაურიგონ

ჩემი ძმების სულის მოსახსენებლად,

როცა ისინი დაიხოცებიან.

დედაჩემმა კი სამასი ქალი

კიდევ გაუჩინოს მამაჩემს,

რათა მან შუშის ხანს

ქონებაში გაუცვალოს.

საყვარელი ქალისათვის
სისხლი დაიდო.
სხვა რა გზა ჰქონდა?!
მიატოვა თავის სახლ-კარი
და კუბაჩელი საბრალო ბიჭი
ზიბარაიში გადასახლდა.
ხელოსნობით ირჩენდა თავს.
მოკლულის დედამ
რომ გაიგო, –
ცოცხალიაო ჩემი მოსისხლე –
მოუხშირა მისს საყვარელ
ქალთან სიარულს.
ეუბნებოდა:
– სამი ვაჟკაცი კიდევ მყავს და,
ოღონდ აულში შემოიტყუე
ჩემი მოსისხლე,
უეჭველად რძლად წაგიყვანო.
კუბაჩელი ხელოსნები
თავიანთი ნახელავის გასაყიდად
გზას რომ დაადგნენ,
საწყალი ბიჭის გულის სწორმა
აი, რა უთხრა:
– ჩემგან მოკითხვა გადაეცით
ჩემს გულის სწორს,
უთხარით, შენმა ორმა მტერმა
ერთმანეთი ამოხოცა-თქო.
მესამე კი, რა ხანია,
აულიდან გადაიკარგა.
თუ სიტყვაზე არ დაგიჯეროთ,
ეს ბეჭედი გადაეცით,

იცნობს, მისი ნახელავია.
კიდევ უთხარით, თუ ვაჟკაცი ხარ,
დროა, აულს დაუბრუნდე-თქო.
კუბაჩელმა ხელოსნებმა
ბევრი აული მოიარეს,
ბოლოს აულ ხიბარაისაც მიადწიეს.
– ასსალამუ ალეიქუმ, კუბაჩელო!
– ვაალეიქუმ სალამ, ხელოსნებო!
მხიარულად შეეგება თანასოფლელებს.
თან ფიქრობს, „იქნებ
ამბავი რამ მომიტანესო“.
– გულის სწორმა მოგიკითხა.
აი, ბეჭედიც გამოგვატანა,
რომ დაგვიჯერო.
შემოგითვალა: შენმა ორმა მტერმა
ერთმანეთი ამოხოცა,
მესამე კი, რა ხანია,
აულიდან გადაიკარგა.
საწყალმა ვაჟმა – კუბაჩელმა
ოცდაათი ვერცხლის ფულით
საყვარელ ქალს ყელსაბამი გაუკეთა.
ოცი ვერცხლის ფული გაადნო და
სამაჯურები გაუკეთა,
ათი ვერცხლის ფული გაადნო,
ათი ბეჭედი გაუკეთა.
შუადღის ლოცვამდე
უკვე აულ ურქარახთან იყო,
სალამოს ლოცვამდე –
საყვარელი ქალის ჭიშკართან.
ფილთა თოფით
ქალს ჭიშკარზე მიუკაკუნა.
ქალი ისე გამოიზღაზნა ლოგინიდან,

ვით გველი — წყლიდან.
ნელი ნაბიჯით მივიდა კართან,
ნელა გაალო.
— შე უხეიროვ, რას მიბარებდი,
თუ არ მელოდი,
არც კარს მიღებდი?
— ღმერთო მაღალო!
რა ვიცოდი, თუ შენ იყავი?
ფართოდ გაულო ჭიშკარი და შეიპატიჟა.
აღბათ, გზაში დაიღალეო, — უთხრა,
დაუგო ბალიში და პატივით დასვა.
აღბათ, გზაში მოგშვივდებოდაო, — უთხრა
და მლაშე კერძი მიართვა.
აღბათ, წყალი გეწყურებაო, — უთხრა
და მარილწყალი მიართვა.
მუხლზე დაუჯდა,
ტკბილი ენით ელაპარაკა.
აღბათ უკვე გეძინებაო,
რბილი ლოგინი გაუშალა,
ჩააწვინა, გვერდით მიუწვა,
გულში ჩაეკრა.
ბიჭმა იმ ხელებს,
რომელიც ყელზე ეხვეოდა,
სამაჯურები წამოაცვა,
იმ თითებს, რომლებიც მას ეფერებოდა,
ათი ბეჭედი გაუკეთა.
ყელზე შეაბა ყელსაბამი —
ოცდაათი ვერცხლის ფული:
ჩემგან საჩუქრად მიიღეო.
ვიდრე ეძინა, ქალი წამოდგა,
ფილთა თოფში წყალი ჩაუსხა,
ხანჯლის ქარქაშში წებო ჩაუსხა.

ვაჟს გაეღვიძა:

— საყვარელო, მწყურია,

წყალი მომაწოდე.

— მეცა მწყურია, მაგრამ

წვეთი წყალი არ მიდგას.

წავალ, მოვიტან.

სანამ წყაროდან დავბრუნდებოდე,

იწეე, არ ადგე!

ქალი შინიდან გავიდა და

საფიხვნოსაქენ⁴ გაემართა.

იქ მისულმა მთელი კუბაჩის გასაგონად

ასე იყვირა:

— ჰეი, გაიდარის ვაჟკაცებო!

თქვენს მოსისხლეს

ჩემს სახლში სძინავს!

ქალის ყვირილზე გამოცვივდნენ

კუბაჩელი ახალგაზრდები,

მათზე ადრე — გაიდარის სამი ვაჟკაცი.

თავზე დაადგნენ მძინარე ყმაწვილს.

საწყალ ყმაწვილს გაეღვიძა, წამოხტა ფეხზე.

თუმცა ქარქაშში წებო ესხა,

მაინც იძრო ხანჯალი და

მოკლა ორი ძმა;

თუმც ფილთა თოფში წყალი ესხა,

მაინც ისროლა,

მოკლა მესამეც.

მერე ცეცხლს მისცა ქალის სახლ-კარი

და კუბაჩელმა საწყალმა ბიჭმა

ასე იმღერა:

„კუბაჩელო ვაჟკაცებო,

ნუ ენდობით ვერაგ დედაკაცს!

მე გულის სწორმა მიღალატა.

მთელი ღამე გულში ვიკრავდი,
დილით კი გამცა“.
ამბობენ, დღესაც ცოცხალია მოლაღატეო,
აულიდან აულში დაძრწის და
ძაღლიც კი არ ეკარებაო.

ყალა-ყორეიშელი ქალი

ერთი ხანია, მოსვენება დაჰკარგვია ყალა-ყორეიშს⁵ –
მაღალ მთებში შეყუყულ აულს.

ნადირ შაჰის ჯარი დაღესტანს თელავს,
მთიელები ყაჯართან ბრძოლას ეწირებიან.

ამუზგური ხმლები შეიბეს,
თავლებიდან გამოიყვანეს
და შეკაზმეს შავრა ცხენები,
დაემშვიდობნენ თანასოფლელებს:

– „კარავდ იყავით“

და საბრძოლველად წავიდნენ ძმები.

შეიდივე ძმა წავიდა ომში.

უკვდავია სამშობლოსთვის თავდადებული,

თავისუფლებისათვის მებრძოლთ

გზის პირას ძეგლებს დაუდგამენ.

ლომებივით იბრძოდნენ ყალა-ყორეიშელი ძმები.

გმირულად დაეცნენ ბრძოლის ველზე.

როცა მათი დაღუპვის ხმამ ყალა-ყორეიშს მიაღწია,

ხალხმა საქმე მიატოვა, შეიკრიბა მთელი სოფელი.

მიცვალებულთა სახლში ქეღეზია.

თვალი ვერ მოჰკრეს, როგორ წავიდა დაღუპულთა და –
ყალა-ყორეიშელი ქალი.

მიდიოდა. თვალცრემლიანი იმ სახლისკენ იყურებოდა,

სადაც თავისი გულის სწორი ეგულებოდა.

და აი, ისიც.

– ვიზიარებ შენს მწუხარებას შვილი ძმის დაო, –
უთხრა მან ქალს.

– ჩემო ნანდაურო, გამამწარეს
ყაჯარებმა, ძმები დამიხოცეს.

წყეულიმც იყვნენ!

მოვალე ვარ, შური ვიძიო.

თუ ნამდვილი მეგობარი ხარ,

უნდა წამომყვე.

უთხრა ვაჟმა: – ჩემო ნანდაურო,

ბევრნი არიან ყაჯარები, ძალაც ღიღი აქვთ.

მწარედ ატირეს ჩვენი მთები,

სისხლით შელებეს მდინარეები.

ჩვენ რას გავხდებით, რას მოვერევით?

– დამიდგეს შენსკენ მზირალი თვალი!

როცა ქვეყანას ვაჟკაცები ეწირებიან,

შენ დედის კალთას ეფარები.

აღბათ, ეს არის შენი ხვედრი.

აიღე და მოიხვიე ჩემი თავშალი,

აჰა, აიღე ჩემი კოკა, წყაროზე წადი.

ჩემი ძმების სისხლს თავად ავიღებ, –

თქვა ყალა-ყორეიშელმა ქალმა და გზას დაადგა.

ყაჯართა ჯარმა მთა დაიპყრო,

ხალხს სისხლის ცრემლი აღვრევინა,

ბევრი ქალი დააქვრივა,

ბევრი ბავშვი დააობლა.

ბანაკი დასცა გაშლილ ადგილას,

თეთრ შაქარს ჭამდა,

ზედ წითელ ღვინოს აყოლებდა.

როცა ყალა-ყორეიშელი ქალი

გალეშილ ლაშქარს მიუახლოვდა,

ყაჯარებს ქალის სილამაზემ თვალი მოსტაცა.

„ოი, ალაპ, ეს ხომ შენი სასწაულია!
 ალბათ, ციდან მოგვივლინე ეს მშვენიერი“.

– მე მოვსულვარ თქვენს მეთაურთან.
 ბევრი მსმენია მის გამირობაზე.
 ასე ამბობენ: მზესავით არის,
 ყველას აწვდენს თავის სითბოსო,
 ბევრი სიკეთის მოქმედიყო.

– სწორედ ეგრეა, – თქვენს ყაჯარებმა –
 ეგეთიო ჩვენი ხანი.
 გაუხარდება, თუ გიხილავს თავის კარავში.
 ლამაზი ქალის დანახვაზე ვალი-ხანი ფეხზე წამოდგა,
 საპატიო ადგილზე დასვა.

– აბა, სიმართლე თქვი, ლამაზო, ნუ მერიდები.
 საიდან და რისთვის მოსულხარ?
 ვისი ქალი ხარ?
 ჩვენს კარავში რამ მოგიყვანა? –
 ასე უთხრა ქალს ყაჯართა მეთაურმა,
 შაჰის ღვიძლმა ძმამ.

თავი ასწია ყალა-ყორეიშელმა ქალმა,
 სიყვარულით შეხედა ხანს.
 ხანი სულ დადნა, მოეწონა ქალი ძალიან.
 ისურვა მასთან მარტო დარჩენა,
 ყველა გაუშვა.

– ჩემო ლამაზო, აიღე თასი, ერთად დავლიოთ,
 თასში ღვინოა. დალიე და ჩემთან იყავი, –
 ასე უთხრა ყაჯართა ხანმა.
 ქალმა აიღო თასი, მაგრამ
 კი არ დალია, ჩუმად უბეში ჩაისხა.
 რამდენჯერმე ასე მოიქცა.
 ხანს ატყუებდა.
 ხანი კი დათვრა.
 ქალმა მთვრალ ხანს თავი მოჰკვეთა,

თავის თავმალში გაახვია,
ხურჯინში ჩადო.

როცა ღალამდა, მტრის ტანსაცმელი გადაიცვა,
გამოვიდა ხანის კარვიდან.

მშვიდად ეძინათ მთვრალ ყაჯარებს.

შავრა ცხენმა ქალი ყალა-ყორეიშში მიიყვანა.

– დედაჩემო, ჩამო ეზოში და ნახე ჩემი საჩუქარი!

აჰა, მტრის თავი, ვინც შენ შვილები დაგიხოცა.

აიღე და ცეცხლში ჩააგდე!

ყალა-ყორეიშელი ქალის სახელი

დარგუულ მიწა-წყალს გადასწვდა,

მთები აქებდნენ მის გმირობას.

თუ დედამ ქალი შვას,

მხოლოდ ისეთი, როგორიც იყო ყალა-ყორეიშელი ქალი!

ნურა დედას ნუ ჰყოლია ისეთი ვაჟი,

როგორიც მისი ნანდაური იყო.

ორი მგობარი

თურმე ჩემი გულის სწორი

ავად გამხდარა.

შვიდი ღლეა, ავად ყოფილა.

შვიდი ტყვია მომხედეს,

თუ მცოდნოდა.

– ჩემო ერთგულო მეგობარო,

შეიარე ჩემს გულის სწორთან.

გამიგე ერთი, რით არის ავად?

მართლაც, წავიდა მეგობარი.

სამფერი შაქრით პარკი გაავსო,

სასმლით – ფაიფურის ბოთლები.

წაუღო ავადმყოფს.

– გამარჯობა, ჩემი მეგობრის

გულის სწორო,
 რა გტკივა, რა სენი შეგყრია?
 – მოურჩენელი სენი შემყრია,
 არ მიხორცდება მოტეხილობა.
 თავად რატომ არ მოვიდა,
 შენ რომ გგზავნიდა?
 – როგორ მოვიდეს?
 შინ არიან იმისი ძმები
 და მამა – ძაღლის ხორცის მჭამელი.
 – თუ ასეთი ქედმაღალია,
 რომ ჩემთან მოსვლა ეთაკილება,
 მაშინ ამაყად გარს უაროს
 ჩემს შავ სამარეს.
 თუ ნახვის ღირსად არ ჩამთვალა,
 ალბათ, გულგრილად გვერდს აუვლის
 ის ჩემს კუბოსაც.
 ქალს შინ გული აღარ დაუდგა,
 ვერ დაუცადა თავის მეგობრის დაბრუნებას,
 წავიდა, რათა გაეგო რამე.
 ხედავს, მოაქვთ ოქროს საკაცე.
 – ღმერთო მაღალო, ნეტავ სად მიაქვთ?
 ხედავს, თხრიან შავ სამარეს.
 – მეზობლებო, ვისთვის ითხრება შავი სამარე?
 ერთმა ქვრივმა ეს უპასუხა:
 – შენს მეგობარს უთხრიან საფლავს,
 საკაცესაც მას უმზადებენ.
 ქალი მივიდა სასაფლაოზე.
 – ნუ უთხრით საფლავს
 ჩემს გულის სწორს.
 მე მას ჩავაწვენ ვერცხლის კუბოში.
 თუ მაინც უნდა გაუთხაროთ შავი სამარე,
 მიწას მაინც ნულარ დააყრით.
 მიწის ნაცვლად მე თვალ-მარგალიტს გადავყერი,
 თუ მიწას მაინც გადააყრით,

ბეგლს ნუ დაადგამთ.
ბეგლად მე თავად დავადგები,
ყიბლისაკენ⁶ პირშექცეული.
თუ არ დაიმლით
და ბეგლს დაადგამთ,
ლოცვებს მაინც ნუ წაუკითხავთ,
ლოცვების ნაცვლად
სიყვარულზე სიმღერებს ვეტყვი.

მურთუზა ალი და მესედი

ყაზიყუმუხის ხანისაგან ბრძანება მოვიდა,
ხანი ბრძანებდა: „ახლავე საომრად მოემზადეთო!
ყველას, ვინც არ მოემზადება,
ხარს დავუკლავო;
ყველას, ვინც ცხენზე არ შეჯდება,
თავს მოგვეკეთავო!“
– ცხრა წელი უყვარდა,
მხოლოდ მეათე წელს მისთხოვდა.
როცა მის მკერდზე მიკრულს
ტკბილად ეძინა,
ეზოდან ესმა ერთი
ქვრივი ქალის ძახილი.
ვიდრე ქმარი წამოდგებოდა,
ცოლი წამოხტა,
ფანჯარა გამოაღო,
ეზოში გაიხედა. ხედავს,
დამდგარა ქვრივი ქალი, ამბობს:
„ნუთუ, ისევ სძინავს მურთუზა ალის,
როცა საომრად ემზადება მთელი სოფელი?“
ქალმა მიხურა ფანჯარა და

ლოგინში ჩაწვა,
ქმარს ჩაეხუტა.
– გარეთ რა ზღება, ჩემო რჩეულო?
– არაფერი, ვილაც ქვრივი
რაღაცას ყვირის.
შემოგეველე, მომეხვიე,
მაგრად ჩამიკარ!
ერთი საათიც არ გასულა,
ისევ აყვირდა ქვრივი ქალი.
ვიდრე კაცი აღგებოდა,
ქალმა მოასწრო და გადამალა
იმისი ვერცხლის იარაღი,
შვიდფერი ბელაური
ეზოში რომ ება,
გომურში შეიყვანა,
ისიც დამალა.
ქმარი ადგა, კარში გავიდა
ხედავს, ცხენი აღარ აბია.
– შე უხვირო ღედის გაზრდილო,
სად დამიმალე ჩემი შვიდფერი ბელაური?!
სად წაიღე ჩემი ვერცხლის იარაღი?!
ვიდრე ჩავიცვამ,
იარაღი მომიმზადე!
ვიდრე იარაღს ავისხამდე,
ცხენი მომგვარე!
ვიდრე ქმარი ჩაიცვამდა,
ცოლმა იარაღი მოუტანა.
სანამ იარაღს აისხამდა,
ცოლმა ცხენი შეუკაზმა.
იმ აულის მამაკაცები
უკვე მზად იყვნენ.
უკვე სალაშქროდ გამოსულიყვნენ.

ცხენს მოახტა მურთუზა ალიც.
– ჩემს თეთრ მანდილს,
ღედის ნაჩუქარს
თეთრი ოქროთი გავავსებ
და ყაზიყუმუხის ხანს მივართმევ.
იქნებ, ინებოს, დამიტოვოს
ჩემი რჩეული?!

ისევ მოვიდა ალიბეი ხანის წერილი.
ხანი ბრძანებდა:
„ღმერთს გეფიცებით!
ვინც საომრად არ წამოვა,
ყველას თავს მოვჭრი!“
ქალმა ქმარი გააცილა,
აულის ბოლომდე მიჰყვა,
მერე უზანგი დაუჭირა,
ხელი მოხვია:
– ნუ დამივიწყებ, საყვარელო,
მეც არასოდეს დაგივიწყებ,
ჩემო შავთვალავ.
თანაც ილოცა:
„– ღმერთო მაღალო,
წაიყვანე და დამიბრუნე!
ბედაურო, წაიყვანე და
უკანვე წამოიყვანე“.
შინ დაბრუნდა, მაგრამ
იქაც ვერ მოისვენა.
გული არსად უდგებოდა.
გზაზე დააწყდა თვალები.
ოქროს კიბე მიაღვა
და ბანზე ავიდა.
იდგა ბანზე გაუნძრევლად,
როგორც ქანდაკი.
ხედავს, ბრუნდებიან მოლაშქრეები,

მაგრამ მათ შორის
 არ ჩანს მისი გულის სწორი,
 არ ჩანს შეიღფერი ბედაურიც.
 ქალი გზაზე გამოვიდა,
 მოლაშქრეებს წინ გადაუდგა,
 თავის ქმრის ამბის
 გაგება სურდა.

– ასსალამ ალეიქუმ, მურთუზა აღის გულის სწორო.
 – ვაალეიქუმ სალამ, ცხენოსნებო!
 სად მიატოვეთ მურთუზა აღი?
 – მურთუზა აღი მტრის ტყვიამ მოკლა,
 კაზაკების ხიშტმა დაგლიჯა.
 მაღალი მთის ფრინველები
 ლამაზ, შავ თვალებს უკორტნიან,
 ტყის ტურები გულს უძიძნიან.

– ნეტავ ენა გამხმობოდა
 და არ მეკითხა.
 მადლობელი ვარ,
 პასუხის ღირსი რომ გამხადეთ.
 მერე წავიდა,
 შინ დაბრუნდა საწყალი ქალი.
 გამწარებულმა თმები იგლიჯა,
 ვერცხლივით თეთრი მკერდი
 სულ დაიკაწრა.

შავი, ლამაზი თვალებიდან
 სისხლის ცრემლები მოსდიოდა.

– ასსალამ ალეიქუმ, დედაჩემო.
 ვიდრე მზე და მთვარე ანათებს,
 ჩემი რჩეულის სიკვდილს
 ვინმე თუ იფიქრებდა?
 დედავ, დამიგე რბილი ლოგინი.
 ჩავწვები და გვერდს არ ვიცვლი,

სანამ ხორცი არ შემომალპება.
დედავ, დამიდე რბილი ბალიში.
თავს არ გავანძრევ,
სანამ თმები სულ არ დამცვივა.
– შვილო, ძალიანაც თავს ნუ მოიკლავ.
სხვაც ბევრია შავჩოხიანი.
– შავჩოხიანი, იქნებ, სხვაც არის,
მაგრამ როგორღა დაევიწყო
მისი ხელების სითბო, ალერსი?
სულიც გასძრობია
მეზობლიანთ ქერივ დედაკაცს!
მან დამილუპა გულის სწორი,
მან ამაგლიჯა იგი მკერდიდან.
სულაც გამწყდარა საკაცეთი ალირასტაში.
იმათ ატეხეს ომი და იმათ
შეიწირეს ჩემი რჩეული.

მშვენიერი ბიქას ამბავი

რიურაუზე ადგა
მშვენიერი ბიქა,
კართან მივიდა
მშვენიერი ბიქა.
კართან იდგა
მისი რჩეული.
– ცხენზე შევჯექი,
იარალი ავისხი.
შორი ქვეყნის
გზას დავადექი.
– ჩემო თვალისჩინო,

მეც წამიყვანე.
 – რომ წაგიყვანო,
 ხალხი რას იტყვის?
 რომ წაგიყვანო,
 აულში თავი მოგეჭრება.
 – როცა დაბრუნდები,
 ხომ ვიქორწინებთ?
 – რომ დაებრუნდები,
 თუ არ შეგირთო,
 მენმა დამნაცროს!
 ცხენი მოწყვიტა,
 ელვასავით გაიჭრა გზაზე.
 სამმა თვემ ისე გაიარა,
 გულის სწორი აღარ უნახავს.
 მაშინ, როცა უიმისოდ
 სამ დღეს ვერ ძლებდა.
 წყალზე წავიდა
 ლამაზი ბიქა
 ვერცხლის სურით და
 ოქროს ხაპიით.
 უნდა აევსო ვერცხლის სურა
 ყინულივით ცივი
 წყაროს წყლით.
 ოქროს ხაპიით
 უნდა აევსო.
 წყაროსთან ოთხი
 ქალი დახვდა.
 რაღაცაზე ჩურჩულებდნენ.
 – შეგსრულებოდეთ ყველა სურვილი.
 გამაგებინეთ, რაზე ჩურჩულებთ?
 – არაფერზე, ისე,

ჩვენთვის ვლაპარაკობდით.
შევიდა ბიქა
წყაროს ღრუდოში.
იქ გადააწყდა
ჭალარა ქალებს.
– მოხუცებო, ალაჰს გაფიცებთ,
გამაგებინეთ, რაზე ჩურჩულებთ?
– რომ გაიგო, რაზე ვჩურჩულებთ,
სისხლის ცრემლებით
აგვესება შავი თვალები.
რომ გაიგო, რაზე ვჩურჩულებთ,
მოჭრილი ლელივით
დაეცემი დედამიწაზე.
ბირს დაანარცხა
ბიქამ სურა,
გატეხა იგი.
ოქროს ხაპია
ქვას დაახეთქა
და დაამსხვრია;
ფეხთ გაიხადა,
შორს მოისროლა
ფეხსაცმელები;
აულისაკენ გაიქცა ბიქა.
მშვენიერი ბიქა
აულს მიაღგა
და დაინახა:
მოდოდა პროცესია,
მას შავრა ცხენი
მოუძლოდა.
შავრა ცხენზე –
შავი ნაბადი.

– ალაჰს გაფიცებთ,
შეჩერდით და შემისრულეთ
ეს სათხოვარი:
ნაბადს კალთა
გადაუწიეთ.
– რატომ აღარ მიყურებენ
შენი თვალები?
შენს ვერცხლის ტანზე
გამობმული ოქროს ხელები
რატომ აღარ მომეხვევიან.
რას დაინახავს
შენი თვალები,
როცა ისინი
სისხლით გაქვს სავსე?
ოქროს ხელები
როგორ უნდა შემომეხვიოს,
როცა მტრის ხმაღს
სულ დაუჩეხავს?
მოსცილდა ცხედარს
ლამაზი ბიქა,
თავჩაქინდრული
შინ დაბრუნდა.
კედლიდან ჩამოხსნა
ბასრი ხმალი,
საჯინიბოდან გამოიყვანა
ფეხმარდი ცხენი
და გააჭენა,
რათა შავ მტერზე
ჯავრი იყაროს.

ნადირ შაჰი და ხარტუმი

ზაიდაყის მიახლოებულმა ნადირ შაჰმა მაჯალიისში კაცთა ვაგ ზაუნა, დააბარა: „მკვლავზე ჭკვიანი და მამაცი მთიელი ჭუაბლოს მოსალაპარაკებლადო“. ხალხმა იფიქრა და გადაწყვიტა შაჰს ყველაზე მახინჯი და ენამწარე ხარტუმი აახლოს.

შაჰმა თავის მოლაშქრეთაგან ყარაბაში გამოარჩია. სიმამაცითა და სისასტიკით იყო განთქმული ყარაბაში. ვაგ ზაუნა შაჰმა ყარაბაში დარგუელებთან. თან დააბარა:

— ზაიდაყელებს გადაეცი ჩემი ბრძანება: გათენებაძღე თავიანთი ელჩი მახლონ.

აი, გამოჩნდა ყარაბაში მაჯალიისის საფიხენოზე და იქ შეკრებილ ხალხს გადასცა შაჰის ბრძანება. ზაიდაყში ბევრი იფიქრეს და გადაწყვიტეს, ირანის დიდი შაჰისათვის ზარმაცი და ხელთუყარი, კოჭლი, ელამი, კისერმრუდე და ენამწარე ხარტუმი ეახლებინათ.

შაჰის კარვის წინ დადგა ხარტუმი. დაინახა შაჰმა და ჰკითხა:

— შენზე მახინჯი ვერაუინ ნახეს, რომ შაჰისთვის გამოეგზავნათ? შაჰისთვის რომ ეამებინათ, მისმა მხლებლებმა

პირი დააღეს და ახარხარდნენ.
ხარტუმმა კი, აი, დიდ შაჰს
რა უპასუხა:

– დარგუელებმა იფიქრეს, რომ
თქვენნაირ ძაღლებს

ელჩიც სწორედ
ჩემნაირი ეკადრებოდათ.

– რა დაგაბარეს დარგუელებმა?

– დარგუელებს გულით სწადიათ,
რომ წაშავდეთ ჩვენი ქვეყნიდან,
რომ შეგახმეთ ის ხელები,
რომლითაც ხმალი აღმართეთ ჩვენზე,
რომ გაგიხმეთ ის ფეხები,
რომლებმაც ჩვენთან მოგიყვანათ.
პირადად შენ კი, დიდო შაჰო,
დარგუელები გისურვებენ,
რომ დაკარგო თვალის სინათლე,
რომ დაგეფანტოს ლაშქარი და
ველარ გაიგნო გზა შინისაკენ.

მუჭალები

მთებს მოედო ბრძოლის ამბავი.
სახლ-კარი მიატოვეს ხუნძებმა.

ცხენები მოაჭენეს
მოძმეთა დასახმარებლად.

ლაკებმაც აღმართეს მახვილი,
ურახელებმაც, ახუშელებმაც
შეკაზმეს ცხენები.

აღდგა მთელი დაღესტანი,
რათა მტრისაგან დაეცვა
„მთების ქვეყანა“

ჯერ ისევ ღამე იწვა
ღრმა ხეობებში,
როცა ნადირ-შაჰის ლაშქარი
ციცეს მთაზე ავიდა.
გალმა აული კუბაჩი
ჩანდა, როგორც ხელისგულზე.
მტერი ყიჟინით მოედო აულს.
მაგრამ ფხიზლობდნენ კუბაჩელებიც.
თორმეტი ზარბაზნის ქუხილმა
შეძრა გარშემო მთები.
ზარბაზნის ჭურვმა
ნადირ-შაჰის ბევრ მეომარს
ღღე დაუმოკლა.
შაჰის ლაშქარი გაიქცა
და მთას მოეფარა.
მაგრამ დახეთ, შაჰის გაოცებას!
თვალეები გაუფართოვდა,
ყბა ჩამოუვარდა.
„ერთ ღამეში რა დატრიალდა ამ აულში?“
თითო სახლის ბანზე
თითო ზარბაზანი დაუდგამთ.
„სიზმარში თუ ვარ...
ამათ რომ ზარბაზნები აქვთ,
მე იმდენი დამბაჩაც კი არ გამაჩნია!
შეხედეთ, ყველა სახლის ბანზე
ზარბაზნები არ ულაგიათ?“
შაჰის მსახურებმა
ენები მოიკვნითეს
და ცას ახედეს –
მაღალ ღმერთს შველას ეხვეწებოდნენ.
„ფრთხილად იყავით!“ –

ბრძანა შაჰმა და ისევ იქუსა ზარბაზნებმა,
ნადირ-შაჰს ბევრი მებრძოლი მოაკლდა.
„ნახეთ, კუბაჩელ მეზარბაზნეებს
ერთ ლამეში ათასობით
ზარბაზანი ჩამოუსხამთ!“
სინამდვილეში კი კუბაჩის ბანებზე
წყლის ჭურჭელი დგას –
მუჭალები და ნუყნუსები –
სპილენძის ჭურჭელი,
ისე რომ ჰგავდა ნამდვილ ზარბაზნებს,
მადლობა მამაც კუბაჩელებს,
ასე მარჯვედ რომ მოატყუეს ვერაგი მტერი.
მთაში ისევ
მოწმენდილ ცაზე
ქულა ღრუბლები
ცხვრის ფარასა ჰგავს.
მზე კვლავ ანათებს,
ჰაერი ისევ სუფთაა და
მინდორი – მწვანე.
ისევ უჭირავთ კუბაჩელებს
მჭრელი საჭრისი
და გამოჰყავთ ყვავილები,
სულევექენელთა მარჯვე ხელები
ნატიფ სურებად აქცევენ თიხას.
ამუზგელები ისევ ისე
კვერავენ ნამგლებს,
რათა მოიმკან მოსავალი.
გარშემო ისევ არის ყანები,
ცაში ისევ ფრენენ მტრედები.

შამილი

მთიელები ამ სიმღერებს
ამუზგინური ხმლების წკრიალით
დიდხანს ამბობდნენ.
ტყვიის ზუზუნს და
ხმლების ჩახაჩუნს
უერთდებოდა ეს სიმღერა
დალესტნის მთებში.
დიდხანს ებრძოდა მეფე
მთების გმირს –
ამ კლდეებს შორის დაბადებულს.
ვერ შეძლო მისი დამორჩილება,
რადგან ის გმირი
ხალხს ეკუთვნოდა.
შამილი თავისუფლების მოსაპოვებლად
აუჯანყდა მეფეს და იხმო მთიელები,
ამ კლდეებიდან გამოიყვანა.
უთხრა: „გვიჯობს დავეცეთ ბრძოლის ველზე,
ვიდრე ვიცოცხლოთ მეფის მონებად.
ცოტანი კი ვართ,
მაგრამ, მერე რა?
სამაგიეროდ, მართლები ვართ.
ჩვენს მთას ვიცავთ და
ჩვენს მკაცრ ცხოვრებას,
გაჩენილს თავისუფლებისათვის“.
და გაფრინდა წერილები თეთრი მეფისკენ.
თბილისიდან იწერებოდა მეფისნაცვალი,
ლევაშიდან იწერებოდნენ,
თემირ-ხან-შურადანაც იწერებოდნენ,
იწერებოდა ყველა, ვისაც
შამილი გულზე არ ეხატა.

იწერებოდნენ: „შეიპყარით
მთების გმირი და
ცოცხლად მიჰგვარეთ
თეთრ მეფესაო“.

იპოვეს კიდეც საამისო საშუალება, –
დედოფალმა მიაგნებინათ:
„სად უძღურია ჯარისკაცი,
სად უძღურია მთელი ლაშქარი,
იქ ოქრო და ვერცხლი იმარჯვებს –
შეიძლება ხალხის მოსყიდვა“.

ვერაგი იყო თეთრი ხელმწიფე,
უფრო ვერაგი – დედოფალი.
მან გაუგზავნა ოქრო-ვერცხლი მოღალატეებს.
კარგად იცოდა, ღარიბია მთიელი კაცი,
უსასრულო ომებისგან ქანცგამოცლილი.
სუსტ ადამიანს სული წასძლევს
ოქრო-ვერცხლსა და სიმდიდრეზე.
დასძრეს ჯარები ღუნებისაკენ –
იმამის ბოლო თავშესაფრისკენ.

უთვალავი იყო ჯარი,
როგორც ბალახი
ჩვენი ქვეყნის იალალებზე.
მიდიოდნენ და მიდიოდნენ
ასობითა და ათასობით
თეთრი მეფის გამოგზავნილნი.
მეფის ჯარებმა ალყაში მოიქციეს
ღუნების – მაღალ მთებში შეყუყუელი
აული და ციხესიმაგრე.
ჯარს მოღალატეც დაეხმარა.
დაე, დარჩეს ხალხის ხსოვნაში
წყევლა-კრულვა იმათ მიმართ,
ვინც გაყიდა თავისუფლება.

წყეულიმც იყოს, ვინც უღალატა
„მთების ქვეყნის“ გმირს.

შუალამისას თოკებით, თოკის კიბეებით,
ერთმანეთის მხრებზე შედგომით
ღუნების ციხესიმაგრეზე ავიდა მტერი.
ისე ავიდა, შამილს არა გაუგია რა.
გამთენიისას, როგორც ყოველთვის, გამოვიდა
პირის, ფეხების დასაბანად,
რათა ელცა.

ხედავს, მტრით არის გარშემორტყმული!
მანც ილოცა.

ლოცვის შემდეგ კი
შეუძახა თავის ნაიბებს,
იშიშვლა ხმალი —
ორღესული და ბასრზე ბასრი;
ქამარში გაირჭო დამბაჩა —
საბრძოლველად მოემზადა შამილი.
„ვისაც გძინავთ, გაიღვიძეთ!
ვისაც გღვიძავთ, წამოდექით!
უღირსებმა გვიღალატეს,
მტერს შემოუძღვნენ.

ბრძოლაში გაეწყდეთ ღირსეულად!“
წინ გაიჭრა იმამი შამილი,
ბოლომდე ბრძოლა გადაეწყვიტა,
მაგრამ შვილებმა გზა გადაუჭრეს:
— იმამო, შენს გმირობაზე
ამ კლდეებს ბევრი სიმღერა უთქვამთ,
მაგრამ, დაფიქრდი,
ამ მძიმე ჟამს საფრთხეში აგდებ
მთის მომავალს.

თუ მტერს უფრო განარისხებ,
შენ მოგკლავს და ჩვენც ამოგეჟუჟავს.
იფიქრე და გადაწყვიტე

ჩვენც შენს ნებას დავმორჩილდებით,
მაგრამ, დაე, შენი დიდება
ემსახუროს ქვეყნის მომავალს.
თავი ჩაქინდრა შამილმა,
ფიქრს მიეცა,
საომარი ჩოხა გაიძრო,
ფაფახიც მოიხადა, ხელში ჩაბლუჯა,
დაჰყვა მათ ნებას.
იარაღის დაყრა ძნელია მეომრისთვის,
უფრო ძნელია იმამისათვის,
მაგრამ შამილი ბრძენი იყო
და ძალიან უფრთხილდებოდა
ხალხის სიცოცხლეს.
არ უნდოდა მთის ამოწყვეტა.
შამილი მტერს არ შეუპყრია,
თავად დაყარა იარაღი,
რათა ისინი გადაერჩინა,
ვის ხელშიც უნდა დარჩენილიყო,
„მთების ქვეყანა“,
ვის გულშიც უნდა დარჩენილიყო
სამარადისო წყევლა მათ მიმართ,
ვინც დაივიწყა, თავის სიხარბეს ანაცვალა
სამშობლოც, მთებიც, ჩვენი იმამიც.

სიმღერა ერმოლოვის ლაშქრობაზე

როცა ბაშლიქენთი დაარბია
და შამხალიც დაიმორჩილა,
როცა დარგუს დალაშქვრა დააპირა,
აი, რა მისწერა ერმოლოვმა
თეთრ მეფეს, იარმულა ფაშას:

„დავიპყარი ყუმუხების ველ-მინდვრები,
დავიპყარი ავართა მთები.
მათი აულების ადგილზე
ნანგრევები დავტოვე,
აყვავებული მათი მინდვრები
ცეცხლს მივეცი და გადავბუგე.
ბევრ დედას თავი
დარდით დავახრეეინე,
ბევრი ქალი დავაქვრივე
და ბევრი ბავშვი დავაობლე.
თარქის შამხალი დავიმორჩილე.
ახლა ვაპირებ დარგუს აღებას.
თუ მოგვაშეელებ რუსულ იარაღს,
კარგი იქნება“.

სულ იოლად აიღეს დარგუ.
მტერს ამ საქმეში
ახუშელი ყადიები ეხმარებოდნენ.
წუდარახელი მოლები,
სუფიები, სხვა უფროსობაც
ეხმარებოდნენ.
მათი ღალატი ძალიან ჰგავდა
შამხალის ღალატს.
დარგუელები ერმოლოვის
წინაშე ძრწოდნენ,
როგორც კრავი ძრწის
მგლის წინაშე.
მეფის ფაშავ! მეფის გააურო!
ძალიანაც ნუ იამაყებ!
სპარსეთის შაჰი აბასი ხომ
შენზედ ბევრად ძლიერი იყო,
მაგრამ, დაღესტანს როცა ტოვებდა,

უნდა იცოდე, რა ბრძანა შაჰმა:
„ვინც გინდა იყოს
ჩემს შემდგომად ირანის შაჰი,
ხელს ნუ აღმართავს დაღესტანზეო“.

სულეიმანის ღა

– ჩემო კეთილო დედავ,
კვერი გამომიცხვე,
სანადიროდ უნდა წავიდე.
– შეილო, სულეიმან,
იქნებ, სჯობდა, სანადიროდ არ წასულიყავ?
ვინ იცის, ვის გადაეყრები.
არ დაუჯერა დედას, წავიდა,
შეკაზმა თავისი წითელი ცხენი,
გაიყვანა ეზოდან და გზას გაუდგა.
დატოვა შინ დედა და და დამწუხრებული.
გზაზე მოსისხლე მტერს გადააწყდა.
სულეიმანი დასცა მტრის ტყვიამ.
მკვლელმა აჰყარა იარაღი,
მისი ცხენიც თან წაიყვანა.
სულეიმანის და წავიდა წყლის მოსატანად.
მხარზე შეუდგამს ვერცხლის სურა,
ხელში უჭირავს ოქროს ხაპია –
წყაროდან წყლის ამოსაღები.
აი, მივიდა კიდევ წყაროსთან,
მაგრამ წყარო მთლად გაყინულა.
სუსხიანი ზამთარი არ არის,
მზიანი გაზაფხული დგას,

რამ გაყინა, ნეტავი, წყალი?
ნუთუ სასწაულია? უბედურების ნიშანია?
მივიდა ქალი ბრძენ ბერიკაცთან,
იმან წიგნებში ჩაიხედა
და გაიგო, მოუკლავთო სულიმანი.
და არ მოჰყვა მოთქმა-გოდებას,
კრემლები გულში ჩაიბრუნა,
შინ დაბრუნდა და დედას უთხრა:
— ჩემო კეთილო დედავ,
კვერი გამომიცხვე,
ძმის საძებრად უნდა წავიდე.
ნუ სწუხარ, მალე დავბრუნდები.
— მაშ, არ ვიწუხო? ვაჟი წავიდა,
აღარ დაბრუნდა.
ახლა შენც წახვალ, მარტო დაერჩები.
გზას გაუდგა სულიმანის და.
მდინარეები გადალახა,
მთები გადაიარა,
ტყე გაირბინა ვით ფურირემმა.
მიაგნო ადგილს,
სადაც მისი ძმა იყო მკვდარი.
დამ ძმის ცხედარი
ხურჯინში ჩაღო,
თან წაიღო.
რომ მიდიოდა,
შემოხვდა მკვლელი.
დამ შეხედა — იცნო ძმის თოფი,
იცნო ძმის ცხენიც, ტანსაცმელიც.
— ვინა ხარ, საიდან მოდიხარ,
საით გიდევს გზა? — ჰკითხა მკვლელმა.

– იქ მივლივარ, სადაც ვიპოვი
 ჩემი ქმრობის ღირსს.
 – ლამაზო, მე ვარ შენი ღირსი.
 – შეიძლება. თანახმა ვარ,
 ერთი პირობით:
 შენი თოფის ნახვა მინდა,
 უნდა მაჩვენო.
 აიღო ქალმა ძმის თოფი და
 აი, რა უთხრა:
 – თოფო, ოქროთი მოჭედდილო,
 რატომ გაჩუმდი მაშინ,
 როცა პატრონს გიკლავდნენ?
 შუაზე უნდა გადატყდე ახლა.
 დამ გაჰკრა ხელი ჩახმახს.
 მტერი დაეცა. მოკლა ძმის მკვლელი.
 შემდეგ ყურში წაავლო ხელი –
 თავი მოკვეთა.
 მერე თითში წაავლო ხელი –
 მკლავი მოკვეთა,
 ფეხის თითში წაავლო ხელი –
 ფეხი მოკვეთა.
 ყველაფერი ხურჯინში ჩადო –
 დედას მიართმევს,
 როგორც საჩუქარს.
 შემდეგ ასე მიმართა ძმის ცხენს:
 – კარგად მოვლილო ბედაურო,
 რატომ ფეხები არ დაგახმება!
 ვიდრე მოკლავდნენ სულეიმანს,
 წასულიყავ, გაქცეულიყავ!
 ახლა გაჭენდი, მიდი ჩვენსა,

თუ ვიცოცხლე, ოქროს ნალებს
დაგაჭედებ ვერცხლის ლურსმნებით.
ბრინჯით ავივსებ ბაგას.
ცხენი ჭიშკართან როცა გაჩერდა,
ქალმა მიართვა დედას
მკვლელის ნაწილები
და ძმის ცხედარი.
სულეიძანი აბრეშუმის სუდარაში გაახვიეს
და დამარხეს დიდი პატივით.

* * *

— ცხელი ტყვია მოგხვდეს,
ჩემო რძალო!
წუხელის რატომ გიჭკრიალებდა
ოთახის კარი?
— დედავ, ჩემო დედავ,
ჩემო დედამთილო!
კარს ის ქარი მიჭკრიალებდა,
შუალამისას რომ ამოვარდა.
— წარღვნამ ჩაგყლაპოს,
ჩემო რძალო!
გუშინლამ შენი ოთახიდან
რა ხმაური გამოდიოდა?
— დედავ, ჩემო დედავ,
ჩემო დედამთილო!
სადაც თაგვები იქნებიან,
იქ კატებიც იხმაურებენ.
— გულზე მარილი დაგეყაროს,
ჩემო რძალო!
წუხელის შენი ლოგინიდან

ოთხი ფეხი გამოჩრილიყო.

– დედავ, ჩემო დედავ,

ჩემო დედამთილო,

ეგ ხომ ჩემი ფეხები იყო,

გვერდით – ჩემი ფეხსაცმელები.

– ღვიძლი დაგეწვას,

ჩემო რძალო!

შენს ბალიშზე ორი თავი

რატომლა იდო?

– დედავ, ჩემო დედავ,

ჩემო დედამთილო,

ერთი ჩემი თავი იყო,

მეორე კი – ჩემივე ჩიხტი.

– მისმინეთ, ხალხნო!

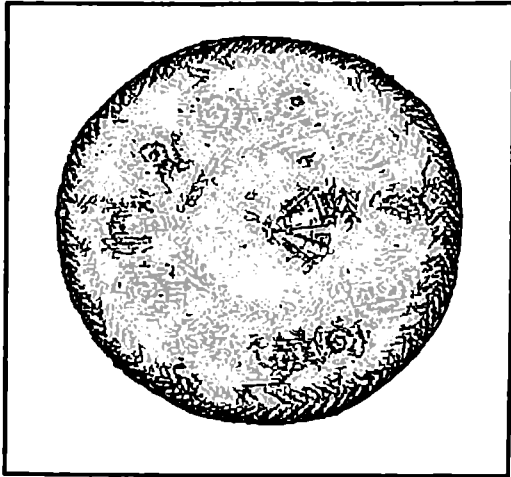
როდის ჰქონია ჩიხტის

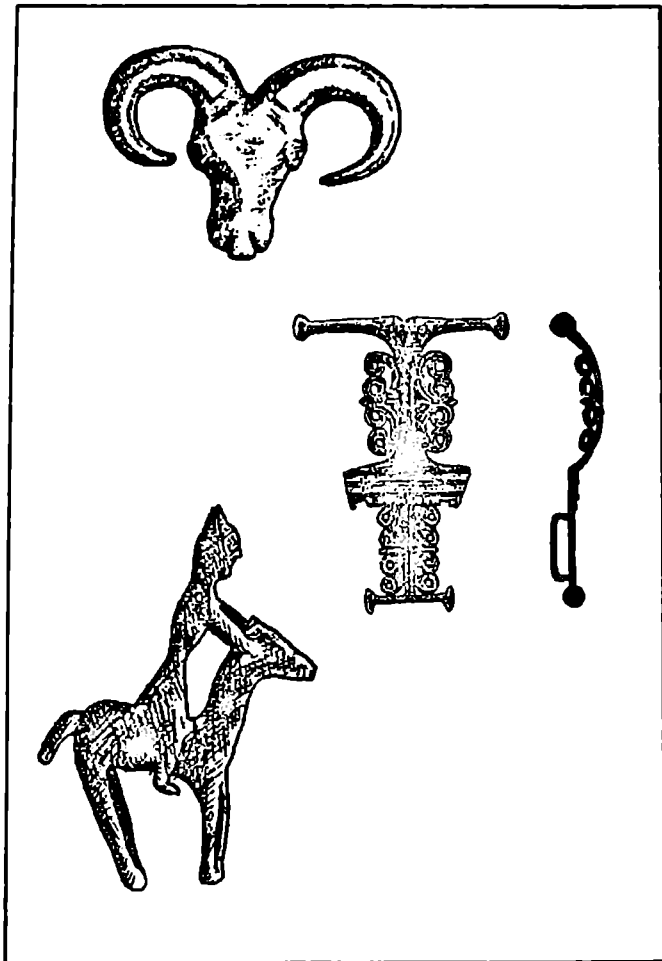
უღვაში ერთი არშინი?

ნეტავ ქვეყნად თუ ვისმე ჰყავს

რძალი ასეთი უნამუსო?

క గ ట ఱ డ

ოძროს ფული

ცხოვრობდა ქვეყანაზე ერთი კაცი. სამი ვაჟი ჰყავდა. როცა სიბერე მოუახლოვდა, თავისი ქონება შვილებს გაუნაწილა. მამას უფროსი და შუათანა ვაჟები მეტად უყვარდა და ამიტომ ქონების დიდი ნაწილი მათ შეახვედრა. ნაბოლარა შვილს კი თითქმის არაფერი არგუნა. ეს იმით გაამართლა, უფროს შვილებთან ვაპირებ ცხოვრებასო.

უმცროს შვილს ასეთმა უსამართლობამ გული ატკინა, მაგრამ მამას არაფერი უთხრა.

ძმებმა თავ-თავიანთი წილი მიიღეს და გაიყარნენ. მამა უფროს შვილთან დასახლდა. მაგრამ უფროსი შვილი, გაყრამდე კეთილი და მოსიყვარულე რომ იყო, ძალიან უხეშად ექცეოდა მამას, ლუკმას აყვედრიდა და ებუზღუნებოდა: „ქონება სწორად არ გაყავი, მე ცოტა მარგუნეო“.

განსაკუთრებით გაუბწარდა მოხუცს სიცოცხლე მას შემდეგ, რაც შვილმა ცოლი მოიყვანა. ცოლი და ქმარი ერთმანეთს ეჯობებოდნენ, ვინ უფრო ატკენდა მოხუცს გულს.

ველარ მოითმინა მოხუცმა და სთხოვა, შუათანა შვილთან წამიყვანეო.

მაგრამ არც იქ იყო უკეთეს დღეში. როცა შუათანა ძმამ ცოლი მოიყვანა, დაავლო მამას ხელი და უფროს ძმას დაუბრუნა.

ამის შემდეგ წესად დაიღეს – დაჰყავდათ მამა აქეთ-იქით და თან ცდილობდნენ, რაც შეიძლება, მალე მოეშორებინათ თავიდან. მოხუცის ცხოვრება დღითი დღე აუტანელი ხდებოდა.

ერთხელაც, ერთ ძმას მიეყვანა მამა მეორესთან. მას კი მიღება არ უნდოდა და ჩხუბობდნენ. ამ დროს მოვიდა უმცროსი ძმა.

– რას სჩადით? არა გრცხვენიათ? მამის თანდასწრებით ასე ჩხუბი შეიძლება? დაგავიწყდათ რომ თქვენი მამაა და სიცოცხლითა ხართ მისგან დაეალებული?

– წადი, შე მათხოვარო! გირჩევნია, უკანალი დაიფარო. იქნებ შენ წაიყვანო და რწყილებით გამოკვებო?!

– რატომაც არ წავიყვან. მუშაობაში სულიც რომ გამძვრეს, მამას მაინც არ მოვაშიებო, – უპასუხა უმცროსმა ძმამ.

საყვარელი შვილებისაგან გაგდებული ბერიკაცი იძულებული გახდა, უმცროს შვილს წაჰყოლოდა. როცა მივიდნენ უმცროსი ვაჟის ღარიბულ ქოხში, ვაჟმა ცეცხლი დაანთო, წყალი გააცხელა, მამა აბანავა, წვერი გაპარსა, ახლად გარეცხილი ტანსაცმელი ჩააცვა.

დაიწყეს ცხოვრება. შვილი ყოველ დილით სამუშაოდ მიდიოდა და გვიან ბრუნდებოდა. წასვლის წინ, აჭმევდა, ასმევდა მამას, საღამოს, სამუშაოდან დაბრუნებული, კიდევ დააპურებდა და მერე მოხუცს რომ თავი მარტოდ არ ეგრძნო, დიდხანს ემუსაიფებოდა. მაგრამ არასოდეს კრინტიც არ დაუძრავს უფროს ძმებსა და ქონების გაყოფაზე.

მამა ძალიან ნანობდა, შვილი რომ დაჩაგრა და შვილსაც ეუბნებოდა ამას, მაგრამ შვილი თავს არიდებდა ლაპარაკს და არწმუნებდა, სულაც არა ვარ დაჩაგრულიო.

– არ იქნება, რომ ალაჰმა შენი სიკეთისათვის არ დაგაჯილდოვოს. მჯერა, ერთხელაც იქნება, ბედნიერი ცხოვრება დაგიდგება. სულ ამას ვეხვეწები ღმერთსო – ეუბნებოდა მამა.

მალე მამა აუად გახდა და მოკვდა. შვილს რაც ებადა, მამის ქელეხს მონადობა. ორმოცი დღის განმავლობაში სულ მის საფლავზე იყო. მხოლოდ ორმოცი დღის შემდეგ დაუბრუნდა სამუშაოს. უფროსი შვილები კი ერთხელაც არ გასულან მამის საფლავზე.

გავიდა კარგა ხანი. უმცროსი ძმა ისევ ღარიბულად ცხოვრობდა, მაგრამ ეს არ აწუხებდა. ერთი იყო – სიღარიბის გამო ცოლის შერთვა ვერ მოეხერხებინა.

ერთხელაც დაესიზმრა მამა.

– როგორ ცხოვრობო? – ჰკითხა მამამ. თან მადლობა უთხრა მისთვის გაწეული სიკეთისათვის და დაამატა:

– ამა და ამ ადგილას ოქროს ფული დევს, წადი და აიღეო.

– ნაარმი ხომ არ არის, მამა, ის ფული? – ჰკითხა შვილმა.

– ვერ გეტყვი, რომ ნაარმი არ არის, – უპასუხა მამამ.

– მაშინ არ ავიღებ, – თქვა შვილმა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ისევ დაესიზმრა მამა.

— ამა და ამ ადგილას მანეთი დევს და აიღეო, — უთხრა მამამ, მაგრამ შვილმა უარი თქვა, როცა გაიგო, რომ ის მანეთიც ნაარმი იყო.

მესამედ ისევ ესიზმრა მამა:

— ამა და ამა ადგილას ერთი ოქროს ფული დევს. ფული დალოცვილი და ძალიან ბარაქიანიო.

დილას მივიდა შვილი, მამამ რომ მიასწავლა იმ ადგილზე და მართლაც, იპოვა ერთი ოქრო. მოიტანა შინ, მაგრამ არ იცოდა, რაში დაეხარჯა.

ერთხელაც გაიგო, რომ მათი ქალაქელი ვაჭარი შორეულ ქვეყნებში მიდიოდა. ამ ვაჭარს ერთი კარგი წესი ჰქონდა: თავისი ქალაქელებისაგან უცხოურ საქონელზე დაკვეთას იღებდა. ამიტომ გამგზავრების წინ მის სახლში მთელი ქალაქი იყრიდა თავს. ზოგი რას აბარებდა, ზოგი რას.

აილო უმცროსმა ძმამ თავისი ერთი ოქრო და მივიდა ვაჭართან. ვაჭართან დიდი ფულით მოსულმა მდიდრებმა მასხარად აიგდეს:

— ერთი ამას დამიხედეთ, ამასაც რომ მოუნდომებია უცხოური საქონელი. იქნებ გგონია, რწყილებში გაგიცვალონ?

სხვებს მისი ძმებიც არ ჩამორჩნენ. მაგრამ ვაჭარმა დაფარა თავისი გაკვირება და ჰკითხა:

— ამ ფულით რა ჩამოგიტანო?

— შენ არჩევანს ვენდობიო, — უთხრა უმცროსმა ძმამ და წავიდა.

წავიდა ვაჭარი, მოიარა ქვეყნები. იყიდა, რაც უნდოდა, მაგრამ უმცროსი ძმისათვის გამოსადეგი ვერაფერი ნახა.

უკან დაბრუნებას რომ აპირებდა, ბაზარში დაინახა, უზარმაზარ თევზს ჰყიდნენ.

— რა ღირსო? — იკითხა.

— ორი ოქროო, — უპასუხა გამყიდველმა.

— ღარიბი კაცის ერთი ოქრო მაქვს, მეორეს ჩემი ჯიბიდან დავუმატებ, საწყალს მთელი ზამთრის სარჩოს გავუჩენ, — თქვა

ვაჭარმა. მართლაც დაუმატა ერთი ოქრო, უყიდა თევზი.

როცა ვაჭარი ქალაქში დაბრუნდა, მის სახლში თავი მოიყარა ყველამ, ვისაც კი რამე დაეხარებინა. მხოლოდ უმცროსი ძმა არ მისულა.

საწყალს გამოჩენა რცხვენოდა. ვაჭარმა კაცი გაუგზავნა და დაიბარა. ისიც მივიდა. მისცა ვაჭარმა მისთვის ნაყიდი ღიდი თევზი. მანაც აიკიდა და წაიღო, მაგრამ რაც უფრო უახლოვდებოდა სახლს, მით უფრო მძიმდებოდა თევზი. ქანცგამოლუულმა ძლივს მიიტანა შინამდე. დააგლო და გაკვირვებულმა თვალიერება დაუწყო. „ნეტავ რატომ არის ასეთი მძიმეო“. მერე მოიტანა დანა და თევზი გაფატრა. მაშინვე სახლს სინათლე მოეფინა და თევზის მუცლიდან წკრიალ-წკრიალით წამოვიდა ოქრო და თვალ-მარგალიტი. მთელი ქოზი გაივსო.

გამდიდრდა უმცროსი ძმა, მაგრამ სიმდიდრემ ავ ძალლად როდი აქცია.

ღიღბანს და ბედნიერად ცხოვრობდა. კარგი ცოლი და შვილები ჰყავდა და ქალაქში ყველა პატივს სცემდა.

ზილპიპიპი

ერთ ქვეყანაში ერთ გლეხს პატარა ბიჭი ჰყავდა. მამას ძალიან უყვარდა შვილი, წუთითაც კი არ იშორებდა გვერდიდან.

ერთხელ სახნავად წავიდა და შვილიც თან წაიყვანა. — მისი მართო დატოვება არ უნდოდა, თანაც მთელ დღეს უიმი-სოდ რა გააძლებინებდა!

შუადღისას მამამ შვილს ხარები წყალზე გაატანა: წყალი დააღვინე, მაგრამ გახსოვდეს, აქეთ-იქით ცქერა არ დაიწყო.

გარეკა ბიჭმა ხარები წყალზე და ვიდრე ისინი წყალს სვამდნენ, თვითონ მიმოიხედა და რას ხედავს! წყაროს მახლობ-

ლად მწიფე ვაშლებით დახუნძლული ხე დგას. ბიჭმა თავი ვერ შეიკავა, ავიდა ხეზე და დაიწყო ვაშლების კრეფა. თურმე ხეს კუდიანი დედაბრის ქალიშვილი დარაჯობდა. გაიქცა იგი დედამისთან და ამბავი მიუტანა: ვაშლის ხეზე ვილაც ბიჭი აძვრაო.

ბიჭმა თვალის დახამხამებაც ვერ მოასწრო, რომ მოვარდა კუდიანი დედაბერი, სტაცა ხელი ბიჭს, ჩააგლო გულაში, მოიკიდა და წაიყვანა.

— ღლეს კარგი მწვადები მექნებაო, — გუნებაში ამბობდა დედაბერი.

დიდ ტყეს რომ მიუახლოვდა, დედაბერმა იფიქრა, „ბარემ ფიჩხს მოვაგროვებ, რომ მერე უკან მობრუნება აღარ დამჭირდესო“. მოიხსნა გულა, დაღო ბილიკზე და ტყეში შევიდა.

ამ დროს გზაზე მწყემსებმა გამოიარეს. ხედავენ, რაღაც გულა ღეეს. გახსნეს და გულიდან ბიჭი ამოვიდა. ბიჭმა უამბო მწყემსებს, როგორ ჩასვა გულაში კუდიანმა დედაბერმა.

— ახლავე გაიქეცი მამაშენთან, — უთხრეს მწყემსებმა ბიჭს, გულაში კი დედაბერს ლოდი ჩაუღეს.

დაბრუნდა კუდიანი დედაბერი ფიჩხის გულურით, გულაც აიკიდა და წავიდა.

მიდიოდა და თან ბუზღუნებდა:

— ჭირმა წაგიღოს, რამსიმძიმე ხარო.

მივიდა შინ ოფლად გაღვრილი და გულა პირდაპირ ქვაბში მოაპირქვაა.

ბიჭის ნაცვლად იქიდან ლოდი გადმოვარდა.

კუდიანმა დედაბერმა სიმწრით კბილები დააკრაჭუნა, მაგრამ რაღას იზამდა?!

მეორე ღლეს გლეხმა ისევ წაიყვანა შვილი სახნავში, ისევ გაატანა ხარები წყალზე და ისევ დაარიგა: აქეთ-იქით ცქერას ნუ მოჰყვებიო.

მაგრამ ბიჭმა ისევ გაიხედ-გამოიხედა, დაინახა მსხმოიარე

ვაშლის ხე და ავიდა ზედ. კუდიანი დედაბერი იქვე იყო და-
დარაჯებული.

— ახლა კი ვერსად წამიხვალ! — იყვირა დედაბერმა,
სტაცა ხელი ბიჭს, ჩააგდო გულაში და წაიყვანა.

ტყესთან რომ გაიარა, ისევ მონღომა ფიჩხის მოგროვება,
ისევ დატოვა გულა და ტყეში შევიდა. გამოიარეს მწყემსებმა,
დანიახეს გულა, მოხსნეს თავი, გამოუშვეს ბიჭი და მის მაგივ-
რად დიდი, ავი ძაღლი ჩაუსვენეს.

კუდიანმა მოაგროვა ფიჩხი, მიბრუნდა გულასთან, აიკიდა
და წაიღო. მივიდა შინ.

— აბა, არამზადავ, დღეს ვერსად გამექცევიო, — თქვა და
გულა ქვაბში ჩაბერტყა, მაგრამ იქიდან ბიჭის ნაცვლად ღრენით
გამოვარდა დიდი ნაგაზი.

კუდიანი სიბრაზისაგან კინალამ გასკდა.

მესამე დღესაც წაიყვანა მამამ ბიჭი სახნავში. შუადღისას
ისევ გაატანა წყალზე ხარები და ისევ უბრძანა, აქეთ-იქით არ
გაიხედო. ბიჭმა ისევ ვერ შეიკავა თავი, ვაშლით პირის ჩატ-
კბარუნება მონღომა და ხეზე ავიდა, მაგრამ მაშინვე გაჩნდა
კუდიანი დედაბერი და ბიჭი მოიტაცა.

ამჯერად არსად გაჩერებულა. შინ რომ მივიდა, ბიჭი მაშინვე
ქვაბში ჩააგდო. ქვაბს მძიმე ხუფი დაახურა, მეორე ოთახში
შევიდა და კბილების ლესვას შეუდგა.

ბიჭმა ამ დროს ქვაბიდან დაიყვირა:

— ზილპიპიპი!

კუდიანი დედაბრის ქალს ძალიან მოეწონა მისი ხმა და
სთხოვა, ერთხელ კიდევ დაიძახეო.

— დავიძახებ, თუ ცოტათი გადაწევ ქვაბის სახურავს, —
უთხრა ბიჭმა.

გადაწია ქალმა სახურავი, დაიძახა ბიჭმა:

— ზილპიპიპი!

— ღმერთი დიდ დღეს მოგცემს, ერთხელ კიდევ დაიძახე!

– სთხოვა ქალმა.

– თუ ქვაბს ხუფს სანახევროდ გადახდი, დავიძახებ, – უპასუხა ბიჭმა.

ქალმა სანახევროდ გადახადა ქვაბს ხუფი, ამოხტა ბიჭი ქვაბიდან, სტაცა ქალს ხელი, ქვაბში ჩააგდო. თვითონ კი ჭერში ავიდა და იქ გადებული კოჭის უკან დაიმალა.

გამოვიდა მეორე ოთახიდან კუდიანი დედაბერი. კბილების ლესვა მოეთავებინა, ნერწყვიმორეული დაადგა ქვაბს, რომელშიც ხორცი უკვე მოხარშულიყო და ჭამა დაიწყო.

შეჭამა ხელი, ფეხი და ჯერი მიდგა თავზე. ამოიღო თავიც და ნაწნავებით იცნო თავისი ქალი. გამწარებული კბილების ღრჭიალს მოჰყვა.

– ზილპიპიპი! – გაისმა ამ დროს.

დედაბერმა იცნო ბიჭის ხმა.

– გენაცვალე, სადა ხარ?

– ჭერზე, კოჭის უკან ვიმალები, – უპასუხა ბიჭმა.

– მანდ როგორ ახვედი? – ჰკითხა დედაბერმა.

– რკინის კეტი გათეთრებამდე გაეახურე, ჭერს მივადგი და ზედ ამოვცოცდიო, – უპასუხა ბიჭმა.

კუდიან დედაბერს ძალიან უნდოდა ბიჭის დაჭერა. აიღო რკინის კეტი, გაახურა, მიადგა ჭერს და აცოცება დაიწყო, მაგრამ ვიღრე ჭერს მიაღწევდა, ხელ-ფეხი, მუსკელი დაეწვა და გუდასავით მოადინა ზღართან მიწაზე.

ბიჭი დარწმუნდა, რომ დედაბერი ველარ ადგებოდა, ჩამოვიდა ჭერიდან, აიღო ნაჯახი და მოკლა კუდიანი დედაბერი. მერე შინ დაბრუნდა და მამას ყველაფერი უამბო.

ბიჭი და მამამისი მივიდნენ კუდიანი დედაბრის სახლში და მთელი მისი ქონება წაიღეს. ქონება კი დიდი ჰქონდა: ყველაფერი, კედელში გაჩრილი პალოც კი, ოქროსი იყო.

მამა-შვილმა ბედნიერი ცხოვრება დაიწყო.

ისინი იქ დავტოვე და მე აქ მოვედი.

იღბალი

ერთ დარგულ აულში შეხმატკბილებული ოჯახი ცხოვრობდა. მოულოდნელად გარდაიცვალა ოჯახის უფროსი — მამა. დარჩა სამი ვაჟი.

მამის ქონების გაყოფაზე ძმები ერთმანეთს მტრად მოეკიდნენ. ერთხელაც, დილით, თავიანთი სახლის ახლოს თოვლზე კვალი შეამჩნიეს. კვალი მთისკენ მიდიოდა. უფროსი ძმა კვალს გაჰყვა და ადამიანის მსგავს რაღაცას წამოეწია.

— იღბალი ვარ, მამაშენის კეთილდღეობის მფარველი. ახლა გტოვებთ, მივდივარ, რადგან ოჯახში თანხმობა და სიამტკბილობა არ არის.

უფროსმა ძმამ ხვეწნა დაუწყო: დაბრუნდი მამაჩემის სახლში, სადაც ახლა მისი შვილები ცხოვრობენო. იღბალი უარზე დადგა, ბოლოს უთხრა:

— მამაშენის ხსოვნისათვის ერთ თხოვნას შეგისრულებო.

უფროსმა ძმამ ცხვრის ფარა სთხოვა. მისცა იღბალმა ფარა.

კიდევ სთხოვა უფროსმა ძმამ:

— შუათანა ძმასაც აუსრულე თხოვნაო.

აუსრულა იღბალმა შუათანა ძმას თხოვნა და მისცა ბევრი საძოვარი.

— უმცროს ძმასაც აუსრულე თხოვნაო, — შეეხვეწნენ ძმები იღბალს.

— დააბრუნე ჩვენს ოჯახში სიყვარული და ნათესავ-მეგობრებთან კეთილი ურთიერთობაო, — სთხოვა უმცროსმა ძმამ.

დარწმუნდა იღბალი, რომ ძმები ისევ დაუტკბნენ ერთმანეთს და დაბრუნდა მათ ოჯახში.

რწყილი

ერთხელ, თოფიც არ გამისვრია ისე, ერთი პატარა ჩირგვის ძირში ჯერ არდაბადებული კურდღელი მოვკალი. მოვიტანე შინ, ჩავდე უძირო ქვაბში და შემოვდგი უცეცხლო კერაზე. ქვაბიდან კურდღლის ქონი გადმოიღვარა, მთელი სახლი გაავსო.

რა ვუყო ამ ქონს? ვიფიქრე, ჩექმებს გავპოხავ-მეთქი. ასეც მოვიქეცი, მაგრამ ქონი მხოლოდ ცალ ჩექმას ეყო. დარჩა მეორე ჩექმა გაუპოხავი. გავიხადე ჩექმები და დასაძინებლად დავწეკი. შუალადმისას საშინელმა ხმაურმა გამომადვიდა — ჩემი ჩექმები ჩხუბობენ. სამკედრო-სასიცოცხლო ომი აქვთ, ორივენი სისხლში ცურავენ.

— ეი, რა გაჩხუბებთ?! — ვიყვირე, რაც ძალი და ღონე მქონდა.

თურმე ჩხუბი გაუპოხავ ჩექმას წამოუწვია, უპატივცემულად რატომ დამტოვესო. გავბრაზდი და ჩექმები სხვადასხვა მხარეს მოვისროლე. გაპოხილი იქით, სადაც ზღვაა, გაუპოხავი — იქით, სადაც მთებია.

როგორ მოვახერხე, რომ გაპოხილი ჩექმა თერექემეში⁹, პირდაპირ მირხას ეზოში ჩამეგდო?

გავიდა ხანი და გაპოხილი ჩექმის წერილი მივიღე. მწერდა, ბრინჯი წაიღეო.

დავიწყე წასასვლელად მზადება. ამოვიღე ქურქი და გავბერტყე. ქურქიდან კამეჩისხელა რწყილი გადმოვარდა, ვიფიქრე, კარგი იქნება, თუ ამ რწყილით წავალ-მეთქი. მივადექი ფეტვის ბარდს და უპირო ცულითა და უტარო ჩაქურით უნაგირი გავაკეთე. მივიტანე შინ, დავადგი რწყილს და თერექემესაკენ გავაჭენე. ჩავედი, ვხედავ, ალაგია ოცდაათი ტომარა ბრინჯი. ავკიდე ეს ტომრები რწყილს და გამოვბრუნდი. ერთბაშად რწყილს ფეხში ხიჭვი შეერჭო. ბევრი ვიწვალე, მაგრამ ვერ ამოვუღე. სხვა გზა არ იყო, დავბრუნდი თერექემეში და ოთხმოცი უღელი კამეჩი მოვიყვანე. ჩავუბი ხიჭვს და ძლივს ამოიღეს.

რწყილი ცოტას კოჭლობდა. მივედი შინ. მოხსენი რწყილს ტომრები, მტკივან ფეხზე კაკლის ზეთი წავუსვი და მთაში გავუშვი, დე, გამოჯანმრთელდეს-მეთქი.

გავიდა ხანი და რწყილისაგან წერილი მივიღე. მთხოვდა, ჩემთან მოდიო. წავედი. თან ვფიქრობ, ნეტავ რა მოხდა-მეთქი.

მივედი და ვხედავ, რწყილს ფეხზე სამასი კაკლის ხე ამოს-

ვლია. დაებერტყე ეს ხეები, ავკრიფე კაკალი, ავკიდე რწყილს და შინ დაებრუნდი.

გავყიდე კაკალი და აღებული ფულით დღესაც ბედნიერად ვცხოვრობ.

ესეც ასე!

ქუნი-ხუნულ

სოფლის განაპირას თეთრკაბიანი, თმაგაშლილი ქალი გამოჩნდა, როგორც ნისლში გახვეული მოჩვენება. ქალს არაჩვეულებრივი ნათელი ემოსა.

ნათელმოსილმა ქალმა, ქუნი-ხუნულმა¹⁰ უთხრა წინ რომ შემოხვდა, იმ ქალს: – აზიანში ზური მოკლესო.

ეს უთხრა და გაუჩინარდა.

დაბრუნდა ქალი შინ და თავის ქმარს უამბო არაჩვეულებრივი შეხვედრის შესახებ. ცოლზე უფრო გააკვირვებულმა ქმარმაც თქვა: – ჩვენი დედაბოძი აჭრაჭუნდა და იქიდან კაშკაშა ალით გაბრწყინებული ქალი გამოვიდა, ფანჯრიდან გადახტა და წავიდაო.

ქუნი-ხუნულმა რომ სახლი მიატოვა, მეორე დღეს ამბავი მოვიდა – სახლის პატრონს შვილი მოუკვდაო. ბიჭი მეზობელ სოფელში მედრესეს¹¹ მოსწავლე იყო. კარგა ხნის შემდეგ სოფელში შავი ჭირი გაჩნდა და სახლის პატრონს სხვა შვილებიც დაეხოცა.

აულ ურახში¹², იმ სახლის წინ, სადაც ქუნი-ხუნული იმყოფებოდა, ვეებერთელა გათლილი ქვა იდო. ქვა შუაზე გაბზარული იყო. ამბობენ, ქვა მაშინ გაიბზარა, როცა სახლის პატრონს შვილები დაეხოცაო. სახლის პატრონს ქვა შორიდან მოეტანა და თავის ფანჯრების წინ დაედო. მეზობლის ქალს უკითხავს:

– რად გინდა ეს ქვაო?

– შვილი ბიჭი მყავს, ამ ქვაზე დასხდებიან და დაისვენებენო,

— უთქვამს კაცს.

ბოროტ ქალს პასუხი არ მოსწონებია.

— ერთიც ვნახოთ და, სოფელში შავი ჭირი გაჩნდეს და შვილები დაგეხოცოს, მაშინ ვის უნდა ეგ ქვაო?

ამბობენ, სახლის პატრონი ძალიან გააბრაზა ქალის სიტყვებმაო, მაგრამ მართლაც, ახდა ბოროტი ქალის სიტყვები.

როგორც ვთქვით, სახლის პატრონს შვიდი ბიჭი ჰყავდა. მის ოჯახში მისი ობოლი ძმისწულიც იზრდებოდა — სუსტი, ავადმყოფი ბიჭი. ბიძაშვილები აბუჩად იგდებდნენ ბიჭს. მათ მამას არ მოსწონდა შვილების საქციელი და ეუბნებოდა:

— შვილებო, ობოლს ნუ აწყენინებთ, მის უღონობას ნუ დასცინით. ვინ იცის, ვის რა მოელის? იქნებ, ჩვენ ყველანი დავიხოცოთ და გვარის გამგრძელებლად ეს ობოლი ბიჭიღა დაგვრჩესო.

მართლაც, ასე მოხდა. შავმა ჭირმა რომ ამოწყვიტა ოჯახი, მხოლოდ ობოლი ძმისწული გადარჩა მათი გვარიდან.

აბულის შესვენება გოლიათებთან

ერთხელ აბული წავიდა წისქვილში, ხორბალი დაფქვა და უკან რომ ბრუნდებოდა, „შვიდი კაკლის ეზოსთან“ შეჩერდა დასასვენებლად. აქაურობა კლდეებს შორის გამავალი ბილიკი იყო, რომლის ქვეშ, ხშირი ტყე, მდინარე მიედინებოდა.

ერთბაშად კლდიდან თეთრად ჩაცმული უზარმაზარი კაცები გამოვიდნენ.

— წამოგყევი, ქორწილში ვიცეკვებთ! — დაუძახეს აბულს.

— არ შემიძლია, ეს ტომარა შინ უნდა მივიტანო, ფქვილი აღარ გვაქვსო.

— მე მიგიტანო, — უთხრა ერთმა გოლიათმა, დანარჩენებმა დააველეს ხელი, შვიდი კარი გაატარეს და კლდეში შეიყვანეს. იქ ქორწილი იყო გაჩაღებული. შვიდი თავი საჭმელი მიართვეს და

კარგად რომ გამოაძღეს, საცეკვაოდ გაიყვანეს. ტაშს უკრავდნენ, თან დასძახოდნენ:

ეი, აბულ, ეი, აბულ,

ფეტვის მარცვალავით პატარა აბულ!

ერთიც დაუარე, პატარა აბულ!

დილაძღე აცეკვეს. დილით აბულმა უთხრა გოლიათებს:

– ახლა ჩემი შინ წასვლის დროაო.

გოლიათებმა აბულს შვიდი კარი გამოატარეს და იქ დააბრუნეს, საიდანაც წაიყვანეს.

– გადაეცი, რომ უწრანმა შუფრანი მოკლაო.

აბულს უნდოდა ეკითხა, ვის გადაეცეო, მაგრამ გოლიათები გაუჩინარდნენ.

დაბრუნდა შინ საგონებელში ჩავარდნილი. შემოხვდა ცოლი.

– ჩემი ტომარა მოიტანეს? – ჰკითხა აბულმა.

– გავიგონე, ვილაცამ თქვა, აიღე ეს ტომარა, შენი აბულისააო, ვხედავ, კიბეზე ტომარა დევს, მომტანი კი არა ჩანს. აქამღე სად იყავი?

აბულმა ცოლს ყველაფერი უამბო და დაამატა:

– არ ვიცი, ვის უნდა გადაეცე გოლიათების დანაბარები, რომ უწრანმა მოკლა შუფრანი.

ამის თქმა იყო და, ერდოდან შავად ჩაცმული ოთხი კაცი ჩამოხტა. „ოი, ოის“ ყვირილით სტაცეს ხელი მუგუზლებს და სახლიდან გაცვივდნენ.

შეშინებულმა ცოლ-ქმარმა ერთმანეთს გადახედეს:

– კიდევ კარგი, დანაბარები გადავეციო, – თქვა აბულმა.

აბულის ცოლი იმ ფქვილით პურს აცხობდა, კერძს აკეთებდა. ფქვილს კი არაფერი აკლდებოდა. მთელი ზამთარი ხარჯეს ფქვილი. წისქვილშიც კი არ წასულან. ეს არ გამოპარვიათ მეზობლის ქალებს.

– ბაზარში თქვენ არ დადიხართ და წისქვილში. საიდანა გაქვთ ფქვილიო? – ეუბნებოდნენ აბულის ცოლს.

– აბული ბაზარში ყიდულობსო, – პასუხობდა ქალი, მაგრამ

მეზობლის ქალები არ ეშვებოდნენ და ბოლოს დააცდენინეს.

აბულის ცოლმა ყველაფერი უამბო ქალებს და შინ რომ დაბრუნდა, ფქვილის ტომარა ცარიელი დახვდა, ცოტა მტკერილა ეყარა ძირში.

იშბინა ხავა

სულეფას,¹³ ადაგასა¹⁴ და სხვა სოფლებს გარს ხშირი ტყე აკრავს. ადრე იქ ტყის ხალხი ცხოვრობდა.

ერთხელ ერთი სოფელი კაცი ტყეში წასულა და იქ ტყის ქალს – იშბინა ხავას გადაჰყრია. ქალი შიშველი ყოფილა. თურმე იჯდა და ბავშვს ბუბუს აწოვებდა.

ქალს უთხოვია, არავის უთხრა, რომ მნახე, არავის გააგებინო ამ ტყეში რომ ვცხოვრობო.

მაგრამ ამ კაცმა არ შეასრულა ტყის ქალის თხოვნა. ეს გაიგო იშბინა ხავამ და დაწყევლა: „დაინგრეს სოფელი სულეფა, ადაგაში კი ოთხი უღელი ხარი დარჩესო“.

ამის შემდეგ იშბინა ხავა სოფელ კუბაჩის მიდამოებში გადასახლდა. ტყის ქალის მფარველობით კუბაჩელები გამდიდრდნენ.

თუ ადრე სოფელი სულეფა ღიდი იყო, ქალაქს ჰგავდა და განგამის დროს ამ სოფლიდან ერთდროულად ორმოცი ცხენოსანი გამოდიოდა, იშბინა ხავას დაწყველის შემდეგ სოფელი ქოლერამ ამოწყვეიტა.

სოფელი ადაგაც ძალიან შემცირდა, მასში ოთხი უბანი და ოთხი უღელი ხარილა დარჩა.

კვიბილისის შურისძიება

სოფელ კიშაში ცხოვრობდა ერთი ძალზე გაწაფული მქსოველი ქალი. ქალს აშურა ერქვა. ის რომ დაზვასთან დაჯდებოდა და სელის ქსოვას დაიწყებდა, საიდანღაც გამოჩნდებოდა

თეთრყელა კატა, შემოუვლიდა დაზგას, აშურას წინ უკანა თათებზე დადგებოდა და წინა თათებით ზუსტად იმეორებდა ქალის ხელების მოძრაობას. ამ დროს სელი ძალიან სწრაფად იქსოვებოდა. საერთოდაც აშურას ყველა საქმე ძალიან სწრაფად გამოსდიოდა ხელიდან.

ვიდრე აშურა კატაზე არავის არაფერს ეუბნებოდა, ყველაფერი კარგად მიდიოდა, მაგრამ ერთხელ ქმარს კატის ამბავი უამბო, ქმარმა კი საფიხვნოზე შეყრილ ხალხს უამბო.

უამბო და, იმავე საღამოს კამეჩის მოსაწველად ბოსელში რომ შევიდა და ჭრაქი თაროზე შემოდგა, გარედან მეზობლის ქალის ძახილი შემოესმა. არადა, ის ქალი აგერ უკვე რამდენი წელი იყო, ლოგინიდან ვეღარ დგებოდა.

აშურა მიხვდა, რომ რაღაც ამბავი იყო მის თავს. ხმა არ გასცა და ლოცვა დაიწყო. ჭრაქი ჩაუქრა. აშურამ ხელახლა აანთო იგი. თან ლოცვა არ შეუწყვეტია. ისევ დაუძახეს მეზობლის ქალის ხმით, ისევ ჩაუქრა ჭრაქი, მაგრამ არც ამჯერად ამოუღია ხმა. ასე განმეორდა რამდენჯერმე.

როგორც იქნა, მოწველა ქალმა კამეჩი და ბოსლიდან გამოვიდა. საწველელით ხელში თავის სახლის კიბეზე რომ აღიოდა, რაღაცამ ჯუბის საყელოზე მოქაჩა და კიბეზე დააგორა. ქალმა ფილაქანს დაჰკრა თავი და გრძნობა დაჰკარგა. გონს რომ მოვიდა და ფეხზე წამოდგა, დაინახა, სპილენძის საწველელი სულ დაჭყლეტილიყო, მაგრამ წვეთი რძეც კი არ იყო დაღვრილი.

მიხვდა აშურა, ყბედობისათვის მსჯის კვიბილისიო¹⁵. მიხვდა, რომ კატის სახით კვიბილისი ეცხადებოდა ხოლმე. ამის შემდეგ ძალიან ფრთხილობდა, მაგრამ ერთხელ წყაროზეც წაიქცა, კეფა დაჰკრა და ერთ თვალში სინათლე დაჰკარგა. ხელებიც აღარ ემორჩილებოდა, დაზგასთან ვეღარ მუშაობდა.

არადა, მხოლოდ ოცდაორი წლისა იყო.

რაც არ უნდა თქვათ...

იყო ერთი ოჯახი: მამა, დედა და ქალიშვილი. ყველას ყურს აკლდა. ერთ უქმე დღეს მამა მეჩეთში წავიდა დილის ნამაზზე¹⁶. მეჩეთიდან გამოსულს შეხვდა ერთი კაცი, რომლის ფული ემართა. იფიქრა: „ნეტავ, ახლა ვალზე არაფერი მითხრასო“. იმ კაცს ვალი არც გახსენებია. მიუახლოვდა და უთხრა:

— ღმერთმა მიიღოს შენი ლოცვაო.

ყრუს კი ეგონა, ვალის დაბრუნებას მთხოვსო. არაფერი უპასუხა. მიდიოდა და ფიქრობდა: ხომ არ შეეუჭამდი იმ ფულს, ყველას გასაგონად რომ არ გაეხსენებინაო.

მივიდა შინ და ცოლს უთხრა:

— ეჰ, ქალო, რომ იცოდე, დღეს რა მომივიდა! დღეს მევალე შემხვდა და მთელი ხალხის წინაშე, ალაჰის დღეს ვალი მომთხოვა. ალბათ, ჰკონია, მისი ვალის გადაუხდელად მოგკედები.

ცოლს ეგონა, ქმარი მსაყვედურობს, სადილი რატომ არ დამახვედრეო.

— სტუმრები ხომ არ მყავდა, გელოდებოდი. რა ვიცოდი, როდის მოხვიდოდიო, — უპასუხა გაჯავრებულმა.

ქალიშვილი სკივრზე იჯდა და მშობლების ლაპარაკს უსმენდა. ეგონა, ჩემი მშობლები ჩემს გათხოვებაზე ლაპარაკობენ და ამბობენ: „ახლა, ბაირამზე, კარგი იქნებოდა ჩვენი ქალისათვის საქმრო შეგვერჩიაო“.

— რაც არ უნდა თქვათ, მე მხოლოდ იმას გავყვები, ვინც მომეწონებაო! — წამოიძახა გაცხარებულმა.

17, რა ცუდი იქნება...

იყო ერთი ქალი. ქალს ფათიმათი ერქვა. ერთ დღეს ფათიმათმა კოკა მხარზე შეიდგა და თავის მეგობრებთან ერთად წყაროზე წავიდა.

ერთბაშად ტირილი მორთო, ცხარე ცრემლები ღვარა.

– რა გატირებს? – ჰკითხეს მეგობრებმა.

ფათიმათმა არაფერი უპასუხა. უფრო გულამოსკვნით ატირდა. არ მოეშენენ მეგობრები და როგორც იქნა ათქმევინეს:

– რომ გავთხოვდები და შვილი მეყოლება, ერთიც ვნახოთ, მომიკვდეს, რა მეშველებაო?!

ფათიმათის მწუხარება მისმა მეგობრებმაც გაიზიარეს. ჩამოდგეს კოკები, დასხდნენ და ატირდნენ. ტირილით გული რომ იჯერეს, წაიყვანეს შინ ფათიმათი ერთი ზარითა და მოთქმით.

დედამ რომ დაინახა მოტირლებით გარშემორტყმული შვილი, გულგახეთქილი გამოეგება და როცა მათი მწუხარების მიზეზი გაიგო, თავადაც შეიცხადა.

ამ დროს ფათიმათის მამა შინ არ იყო. ცალი ხარი ჰყოლოდა და ახლა მეორე ხარის საყიდლად წასულიყო. მის დაბრუნებამდე დედა-შვილმა ხარი დაკლა და ჯერ არდაბადებული ბავშვის ქელები გადაიხადა.

დაბრუნდა შინ მამა. უხარია, წყვილი ხარი მყავსო, მაგრამ რას ხედავს! მისი ხარისა მხოლოდ ტყავი და რქებიღა დარჩენილიყო.

ისმაილის ძროხა

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ღარიბი გლეხი. ისეთი ღარიბი იყო, რომ თავისი ერთადერთი ძროხისათვის ერთი მტკაველი საძოვარიც კი არ გააჩნდა. მთელ მიწას მდიდრები ეპატრონებოდნენ.

ბევრს ფიქრობდა ისმაილი, ეძებდა გამოსავალს და ბოლოს მოიფიქრა: თავის ძროხას ფეხებზე ფეხსაცმელები წამოაცვა, კუდთან თოფრა დაჰკიდა და გაუშვა მდიდრის ყანაში. მოძებნა ძროხამ შემოდგომის საუკეთესო ნათესი და მთელი დღე ძოვდა. პირწმინდად გადაძოვა ყანა.

მოვიდა საღამოს ყანის პატრონი და რას ხედავს! ყანა ძირ-ფესვიანად გადაძოვილია. ნაწვერალიც კი არ დარჩენილა, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ არსად არის საქონლის ნაგალი, არც ნაკელი. მხოლოდ ადამიანის ფეხსაცმლის ნაკვალევი ჩანს.

გაოცებული და შეძრწუნებული პატრონი დაუდარაჯდა და მეორე დღეს დაიჭირა უცნაური ძროხა. ჯერ შეშინდა, მერე კი იცნო ისმაილის ძროხა. წაიყვანა, მიიყვანა სოფლის მოედანზე და ხალხი შეყარა, რათა ისმაილი შეერცხვინა. მოგროვდა მთელი სოფელი, მოვიდა ისმაილიც. თავისი ძროხა რომ დაინახა, მიხვდა, რაშიც იყო საქმე და ძროხას შეუტია:

— ოი, ოი! რატომ არ გესმის ჩემი სიტყვა? მე სად გაგზავნე და შენ სად წასულხარ?!

— როგორ თუ არ ესმის შენი სიტყვა? სად გაგზავნე? — ჰკითხა ყანის პატრონმა.

— სად გავგზავნე და — მეჩეთში. ხალიჩები რომ არ დაესვარა, ფეხსაცმელები ჩავაცვი და კუდთან თოფრაც დავკიდე.

მოედანზე თავშეყრილმა ხალხმა თქვა:

— რაკი ძროხა მეჩეთში გაუგზავნია, ჯეჯილის გაფუჭება უნდა ვაპატიოთო.

ასეც მოიქცნენ.

გუბდენი და თემურლენგი

თქმულება გვიამბობს:

როცა თემურის ჯარმა გუბდენის რაზმს ალყა შემოარტყა, გუბდენმა ემირ თემურს ხალხი მიუგზავნა: „სამყაროს მბრძანებელთან შეხვედრა მინდაო“.

თემურმა გუბდენს მასთან მისვლის ნება დართო.

შეჯდა გუბდენი კამეჩზე და თემურს ეახლა: — მე, ბრუციანს, მინდა, შენ, კოჭლს კკითხო: ვინა ვართ ჩვენ, ანდა რას წარმოადგენს ჩვენი ადგილ-მამული, ან ისეთი რა სიმდიდრე გვა-

ბადია, რომ შენ, ქვეყნიერების მპყრობელ ემირს, ჩვენთან ომი გეკადრებოდეს? მაინც რის წართმევას გვიპირებ?

თემურმა ჰკითხა:

– შენ, ასეთ ლაპარაკს რომ მიბედავ, მცირე რაზმით რამ მოგიყვანა?!

– მართლაც მცირეა ჩემი რაზმი, მაგრამ ირგვლივ ბევრი გულადი ხალხი ცხოვრობს.

თემურს მოეწონა გუბდენი. დაასაჩუქრა. მისი ხალხიც შეიწყალა. გუბდენი გახდა იმ მიწა-წყლის პატრონი, ახლა სოფელ გუბდენს რომ აკრავს.

გუბდენელებს თავი იმ უსინათლო გუბდენის შთამომავლებად მიაჩნიათ, მრისხანე თემურს სიტყვა რომ შეჰბედა.

დღისით სიბრმავე, ღამით ჯოჯოხეთი

ზირეხგერანთა¹⁷ სამეფოს წინააღმდეგ ერთ ომში სპარსეთის შაჰმა ნადირმა თავისი ჯარი აულის სამხრეთით, ერთი კილომეტრის მოშორებით დააბანაკა მთაზე, რომელსაც წიცცილა ერქვა. იმ მთიდან მთელი აული ჩანდა.

ორმოცი დღის განმავლობაში სპარსელებმა ბანაკიდან ფეხი ვერ მოიკვალეს. აულს აქედან უშენდნენ ტყვიას, მაგრამ ვერ უწვდნენ.

ზირეხგერანელები კი ნისლსა და წვიმას ფარად იყენებდნენ, შეუმჩნევლად უახლოვდებოდნენ სპარსელების ბანაკს და ესროდნენ. ტყვია ბანაკს უწევდა და სპარსელებს მუსრს ავლებდა.

ნადირ შაჰმა ბევრი მეომარი დაკარგა და იძულებული გახდა, დამარცხებული გაბრუნებულიყო. როცა თავის ქვეყანაში ჩავიდა, ჰკითხეს:

– რა ნახეთ შენა და შენმა ლაშქარმა ზირეხგერანელთა

სამეფოშიო?

— დღისით სიბრძავე და ღამით ჯოჯოხეთით, — უპასუხა შაჰმა.

„სიბრძავეში“ შაჰი იმ ნისლს გულისხმობდა, რომელიც ამ მხარეში თვეობით არის ჩამოწოლილი, „ჯოჯოხეთში“ კი — ორმოცდღიან ტანჯვას ზირებგერანელთა დაუსრულებელი ცეცხლის ქვეშ რომ გაატარეს.

აიდემირის ხმალი

დაღესტანში იარაღის საუკეთესო ოსტატად ამუშაველი აიდემირი ითვლებოდა. მან დამასკური ფოლადის საიდუმლო იცოდა. ყოველი მთიელი ოცნებობდა ცნობილი ოსტატის მიერ გამოჭედილ ხმალზე.

აიდემირის ნახელავი ხმლის გამოცნობა სულაც არ იყო ძნელი. მას არაბული ჩახუჭუჭებული წარწერა ამშვენებდა: „მტრის წინაშე მუხლის მოყრას, სახელოვანი სიკვდილი სჯობს“.

აიდემირის იარაღი დაღესტნის ბაზარზე ძალიან ძვირად ფასობდა. თუ ჩვეულებრივი ხმალი ერთი ცხვარი ღირდა, აიდემირის ხმალში კამეჩს იძლეოდნენ.

ერთი ვაიოსტატი უწრთობელი, უბრალო რკინის ხმლებს ჭედდა და ჰყიდდა, როგორც აიდემირისას.

ერთხელ აიდემირი შეესწრო, როგორ იწვევედა მყიდველს ვაიოსტატი: „ხუნძებო, დარგუელებო, ლეზგიელებო, მობრძანდით, იყიდეთ სახელოვანი აიდემირის საუკეთესო ხმლები!“.

აიდემირმა ხმლის ფასი იკითხა. მატყუარას ეჭვიც კი არ გასჩენია, ისე დაასახელა დიდი ფასი. აიდემირმა ხმალი იყიდა, მარცხენა ხელში დაიჭირა, მარჯვენა ხელით თავისი ხმალი ამოიღო ქარქაშიდან, დაჰკრა ყალბ ხმალს და შუაზე გადაჭრა. მიუბრუნდა ყალბისმქმნელს და უთხრა:

– არაფერს ვამბობ იმაზე, უსინდისოდ რომ მიტეხ სახელს, არაფერს ვამბობ იმაზე, ცრუ და მატყუარა რომ ხარ. ყველაზე მეტად ის მაწუხებს, რომ მთიელებს უვარგისი იარაღით ამარაგებო.

ალი-სულთანის ოინებო

ერთხელ ალი-სულთანი აულ უთამიშში ერთ კაცთან მოჯამაგირედ იდგა. ოჯახის პატრონი მოჯამაგირეს ძალიან ცუდად აჭმევდა.

ალი-სულთანმა მისი დასჯა გადაწყვიტა.

ერთ დღეს მივიდა უთამიშის მეჩეთში და ხალხს მიმართა: „მე კარგი მოლა ვარ, თუ გინდათ, დილის ლოცვას წავიკითხავო“. ხალხს გაუხარდა.

ალი-სულთანი ავიდა მინარეთზე და დაიწყო: „ამა და ამ კაცს შინ გამხმარი ღორის ხორცი აქვს“.

ალელებული ხალხი ოჯახის პატრონს შინ მიუცვივდა. ხედავენ – აივნის კედელზე, ლურსმანზე ღორის ხორცი კი არა, გამხმარი ცხვრის ხორცი ჰკიდია.

– ეს ხომ ცხვრის ხორცია! – თქვა ხალხმა.

– ცხვრის ხორცია? თუ ცხვრის ხორცია, მაშინ რატომ არ გვაჭმევს? – ვითომ გაიკვირვა ალი-სულთანმა.

ასე შეარცხვინა ალი-სულთანმა თავისი პატრონი და იძულებული გახდა კარგად ეჭმია მუშებისათვის.

მუბეელი და კუბაჩელი

შეხვდნენ ერთმანეთს მუბეელი და კუბაჩელი. ჩვეულები-სამებრ, მოიკითხეს ერთმანეთი:

– რა არის ახალი მუბეში? – ეკითხება კუბაჩელი.

– ერთმა მუბეელმა თავის ბოსტანში სტაფილო დათესა.

იმხელა გაიზარდა, რომ მთელი ბოსტანი დაიჭირა. ახლა შეყვრილა სოფელი და მის ამოთხრას ცდილობს.

— თქვენში რაღა ამბავია? — ჰკითხა ახლა მუგეეღმა.

— ჩვენში ყველა ოსტატი გაერთიანდა და თქვენი სტაფილოს მოსახარმად ქვაბს აკეთებენ. ქვაბი ნამდვილად სტაფილოს შესაფერი იქნება — როცა ერთი ოსტატი ქვაბის ერთ მხარეს მუშაობს, მისი ჩაქუჩის კაკუნი ქვაბის მეორე მხარეზე მომუშავემდე ვერ აღწევს.

კუნწი ბუზი

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ბუზი. შემოჯდა ერთხელ ეს ბუზი ბოძზე და რის ვაი-ვაგლახით ლუდი მოაღწა. დასაღწევად ვერ გაიმეტა და ბოძის ძირას დადგა. ბოძიდან ლუდში ხირცლები ცვიოდა. ამიტომ აიღო ბუზმა და ლუდი სათივეში გადაიტანა. იქ კი თივის მტვერი ჩაცვივდა და ლუდი სულ დაბინძურდა. მაშინ წაიღო ლუდის ქვაბი და ბოსელში დადგა. აქ უარესი მოხდა: ლუდს ნაკელი შეერია.

რა ექნა ბუზს? წაიღო თავისი ლუდი და შორს გაფრინდა. მიფრინდა საფიხვნოზე და ლუდის ქვაბი ქვაზე დადგა.

საფიხვნოზე შეკრებილმა ახალგაზრდებმა საწყალ ბუზს ლუდი სულ დაუღიეს. ასე რომ, ბუნწმა ბუზმა თავისი მოხარშული ლუდი ვერც კი გასინჯა.

ფრთხილი კურდღელი

ერთხელ კურდღელმა დაინახა, რომ აქლემს ჭედავენენ. დამფრთხალმა რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, მოკურცხლა. ბევრი ირბინა თუ ცოტა, შემოხვდა მელა.

— საით გარბინარო? — ჰკითხა მელამ.

– ვერა ხედავ, აქლემს რამსიგრძე ლურსმნებით აჭედებენ ნალებს?

– სულელო, შენ რა, აქლემი ხომ არა ხარ, კურდღელი ხარ.

– სანამ დაუმტკიცებ, რომ კურდღელი ხარ და არა აქლემი, ტყავს გაგაძრობენო, – უპასუხა კურდღელმა და გაიქცა.

სახედრის სიკვდილი

ერთ წუდახარელ კაცს სახედარი უფსკრულში გადაიჩეხა და დაეღუპა. ამის დანახვაზე პატრონმა საშინელი ყვირილი მორთო და მთელი სოფელი შეყარა. მოცვივდნენ შეშინებული სოფლელები, რა მოხდაო.

კაცმა აჩვენა დაღუპული სახედარი და უთხრა: – ახლახან ამ ადგილიდან ჩემი სახედარი გადაიჩეხა და როგორც ხედავთ, დაიღუპა. იმიტომ შეგყარეთ, რომ თქვენი თვალით ნახოთ ყველაფერი და თავი აღარ მომაბეზროთ შეკითხვებით: როგორ? რატომ? სად? საიდან?

რობორ ჭამდნენ ყურძენს

ორი მთიელი იჯდა და ყურძნით პირს იტკბარუნებდა. ერთი თითო მარცვალს აცლიდა მტკევანს და აუჩქარებლად ჭამდა. მეორე კი, ფათაფუთით, მუჭებით იტენიდა ყურძენს პირში.

პირველი ბრაზობდა, მაგრამ ვერაფერი ეთქვა, ერიდებოდა, არ იფიქროს, მენანებაო.

ბოლოს ველარ მოითმინა:

– ხილს თითო-თითოდ ჭამენ.

– ვიცი, თითო-თითოდ ატამს ჭამენ, – უპასუხა მეორემ და ჭამა განაგრძო.

სცადეთ და დაგაცდენინეთ!

ერთი მთიელი კაცი სულ ქურდობდა. ყოველი მარჯვე ქურდობის შემდეგ საფიხვნოზე დაჯდებოდა, ყველას უყვებოდა თავის „გმირობაზე“. მაშინ დაზარალებული მოდიოდა მასთან და უკან მიჰქონდა ნაქურდალი.

ერთხელ უთხრეს:

— ან თავი დაანებე ქურდობას და იცხოვრე ისე, როგორც ცხოვრობენ სხვები, ანდა, რადგან უკვე ქურდი ხარ, ნუ გვიამბობ შენს ქურდობაზეო.

— თქვენ გგონიათ ყველაფერს გვიამბობთ ხოლმე? აბა, ახლა სცადეთ, თუ ერთი სიტყვა დამაცდენინოთ იმაზე, რაც გუშინ მოვიპარე და ჩილქი პაპას ბოსელში დავმალე, — უპასუხა ქურდმა.

ჩამოდი, ლურჯსახიანო!

ერთ ღარიბ ქალს ქმარი მოუკვდა, მერე დაელუპა ვირი, ამის შემდეგ დაინგრა და ხეობაში გადავარდა წივის აგურებით დიდი შრომით აშენებული კედელი. ქალი ძალიან გაჯავრდა ალაპზე, ავიდა ბანზე, აიხედა ცისაკენ და დაიყვირა:

— ჯანსალი ქმარი მომიკალი, ოჯახის ბურჯი ვირი დამილუპე, ჩემი სათბობი წივის კედელი დამინგრე, ძირს ჩამოდი, ლურჯსახიანო, საქვეყნო საკითხები რა შენი გადასაწყვეტია!

ვინ ბითხრა?

დილით ადრე ოჯახის პატრონი შევიდა ბოსელში და ნახა, რომ კამეჩები აღარ არიან. ეჭვი არ იყო, ისინი მოუპარავთ. ცოლს არაფერი უთხრა, მხოლოდ სთხოვა, ბოქლომი მომიტანეო.

— რად გინდა ბოქლომი? — ჰკითხა ცოლმა.

– მინდა ბოსელი დავკეტო, რომ კამერები არ გამოვიდნენ,
– უპასუხა ქმარმა.

პატრონმა დაკეტა ბოსელი და წავიდა საფიხვნოზე. ვითომ აქ არაფერიაო, დაიწყო საუბარი სოფლელებთან. ამ ღროს მიუახლოვდა ერთი კაცი, გვერდით მიუჯდა და უთხრა:

– გუშინ შენს ბოსელში ქურდი შესულა.

– შენ ვინ გითხრა? – ჰკითხა კამერების პატრონმა.

– ჩემმა ცოლმა.

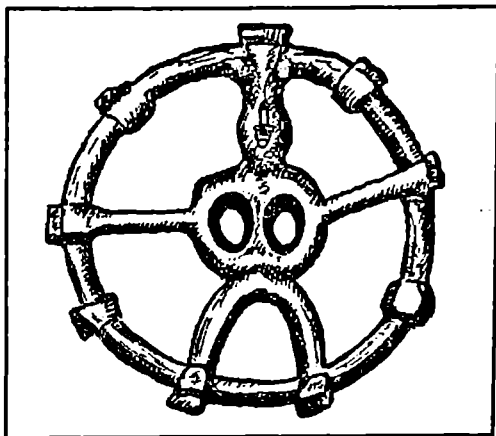
– მე ჩემი ცოლისათვის არ მითქვამს, რომ კამერები დავკარგე, ამიტომ შენს ცოლს ვერავინ ეტყოდა. ესე იგი, შენა ხარ ჩემი კამერების ქურდი. ისინი, ალბათ, ახლა შენს ბოსელში არიან!

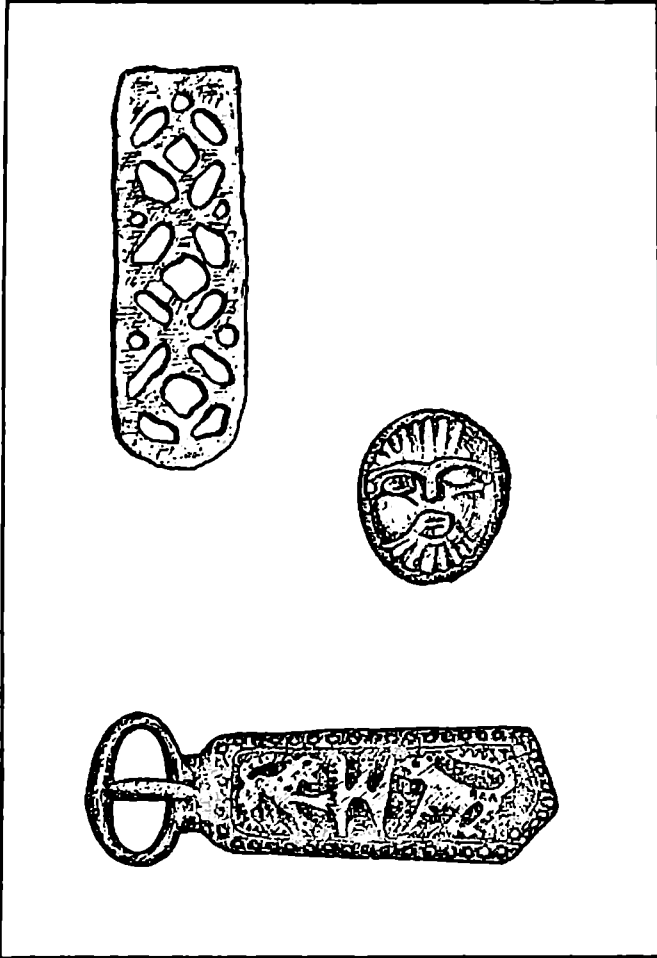
საფიხვნოში თავშეყრილი გლეხები წავიდნენ იმ კაცის სახლში, და მართლაც, მის ბოსელში აღმოჩნდნენ მოპარული კამერები.

წამოირეკა პატრონმა თავისი კამერები და დაბრუნდა შინ.

– ქალო, – უთხრა ცოლს, – ვიპოვე ჩვენი კამერები. მე რომ შენთვის მათი დაკარგვის შესახებ მეთქვა, მთელ სოფელს მოსდებდი და ველარ ვიპოვიდიო.

ПОЭЗИЯ

О ДАРГИНЦАХ

Песня интересна тем, что она отразила не только специфику рода занятий даргинских аулов, но и их этнический элемент.

С острым кинжалом – харбукинец,
С золотыми руками – кубачинец,
Камнерез – сутбукинец,
Мастер песни – урахинец,
С обилием масла – хуршлинец,
С глубокой бороздой – микигинец,
Торгующий деревянной утварью – сургинец,
Торгующий глиняной посудой – сулевкентец,
Мастер чугуна – кишинец,
С обилием скота – уркарахец,
С высокой шапкой – меусинец,
Мастер одежды (портной) – шадлинец,
С большой совестью – цизгинец,
Мастер делать посуду – вихринец,
Мастер слова – сирагинец,
Богатырь в работе – мугтринец,
Живущий на равнине – гергинец,
С богатыми землями – губденец,
Медлительный – акушинец,
Лесной князь – гуллинец,
Князь садов – кайтагец.

СУЛТАН-АХМЕД

Три сына одной матери
Отправились на охоту,
Поднявшись на высокую скалу, остановились,
Хотели с высокой горы достать сокола.
– Ты спустись – сказал один.
– Нет, ты – сказал другой.
И чтобы не ссориться, решили бросить жребий.
– Мои старшие братья, не надо бросать жребий, –
Говорит им младший брат.
Он привязал себя веревкой и спустился со скалы.
– Мои старшие братья, потяните веревку
И вытащите меня, я уже взял сокола.
– Мы тебя вытащим, Султан-Ахмед-младший,
Если свою отару уступишь нам.
– Пусть будет так, тяните веревку!
– Потянем веревку, Султан-Ахмед-младший,
Если ты не примешь участия
В разделе отцовского имущества.
– Пусть все остается вам,
Мои старшие братья, тяните веревку.
– Потянем веревку, Султан-Ахмед-младший,
Если ты откажешься от возлюбленной,
Воспитанной так нежно,
Как воспитывают ручного сокола,
Вскормленной с такой заботой,
Как вскармливают резвого жеребенка.
– Ей-богу, сколько бы вы ни угрожали,
И если даже вы меня порежете на куски и раздадите,

Как режут теленка и раздают на празднике Курбана,
Не уступлю свою возлюбленную таким трусам, как вы.
Братья, оставив Сулхан-Ахмеда на склоне высокой горы,
Отправились домой, распевая песню.
Когда подошли к аулу,
Они встретили свою сестру
И возлюбленную младшего брата,
Оставленного ими на скале.
– Мои братья, где Султан-Ахмед?
Спросила сестра.
– На высокой скале там, где гнездо сокола, остался,
Резвясь, как ягненок.
Вернувшись домой, сестра наполнила
Хурджины сахаром,
А возлюбленная – бутылки шарабом.¹
И отправились к скале.
– Султан-Ахмед, пусть умрет твоя сестра,
Где ты, что случилось, почему ты не вернулся с братьями домой?
– Как я мог вернуться домой,
Когда оказались предателями мои старшие братья.
– Позовем аульчан и спасем тебя, потерпи немного, брат,
Если ты голодный, возьми вместо хлеба, –
И сестра бросила ему хурджины, полные сахаром.
Брат попытался поймать, но не смог.
Возлюбленная бросила бутылки, полные шараба,
Он попытался поймать, но тоже не смог.
– Теперь нет никакого выхода,
Пусть успокоится твоя мать,
Пусть считает, что у нее не было сына,

Ты тоже, сестра, считай,
Что у тебя не было брата, и вернись домой.
А ты, возлюбленная, найди себе нового друга.
Если вперед шаг сделаю – глубокое ущелье,
А если назад – отвесная скала.
Пошатнулся Султан-Ахмед
И упал в глубокое ущелье.
Тело его упало в одну сторону,
А кровь бедного Султан-Ахмеда
Полилась в другую сторону.
Обойдя скалу, его возлюбленная
И бедная сестра спустились вниз.
Бутылки вместо шараба наполнили кровью.
В хурджины вместо сахара положили его кости.
Воя, как лесные волки, отправились домой.
В полночь они пришли домой.
А дома старшие братья делили имущество.
– Если не будет хватать имущества,
Разделите между собой эти кости и эту кровь!
Пусть поскорее умрет трус,
Если даже он родной брат!
Там, где понадобится его помощь,
Он окажется предателем.
Пусть живет герой,
Если даже он враг!
Там, где понадобится его помощь,
Против ста один пойдет.

ХРАБРЫЙ БЕКБУЛАТ

– Мама, милая мама,
Жени меня,
Все ровесники мои
Уже поженились давно.
– Сынок мой, родной сынок,
Женю я тебя,
Если ты отомстишь
Убийце отца твоего.
– Ой, мама дорогая,
Как же я его убью,
Когда не знаю я его
И он не знает меня.
– Конь коня узнает,
Ружье ружье узнает,
А сердце врага узнает.
– Мама, милая мама,
Испеки на дорогу хлеб,
Чтобы коню нести было легко,
А мне есть мягко.
Мать испекла хлеб,
Положила в хурджин.
– Мама, милая мама,
Дай мне отцовское ружье,
Из которого можно попасть даже в яблоко.
Он оседлал коня своего,
Ружье, оставшееся от отца, вскинул на плечо,
Сел на коня и выехал
Храбрый Бекбулат.

– Сынок мой, Бекбулат,
На перекрестке дорог
Растут высокие деревья,
А рядом есть родник.
Там ты остановись,
Дай отдохнуть и коню.
Бекбулат сделал, как просила мать,
Сюда явился и убийца отца.

– Ассаламу алейкум,
Храбрый Бекбулат!
– Ваалейкум ассалам,
Враг моего отца.
Убийца отца Бекбулата
Выстрелил из ружья
И ранил храброго Бекбулата.
Храбрый Бекбулат
Направил на врага
Отцовское кремневое ружье
И живот убийцы отца
Наполнил свинцовыми пулями,
Как наполняют волчью шкуру соломой.

– Храбрый Бекбулат,
Хотя я убийца твоего отца,
Но я же и друг твоей матери,
Сильно не уродуй меня.
Храбрый Бекбулат
У убийцы своего отца,
Держа за ухо, голову отрезал,
Держа за палец, руку отсек,
Держа за палец, ногу отсек.

Все три части положил в хурджин –
В подарок матери.
Обессиленный Бекбулат
Обратился к своему коню:
– Ты, мой конь, стройный и добрый,
Верный друг мой,
Подойди ко мне,
Опустись на землю медленно, как бык,
И не спеша, как верблюд, поднимись.
Неси меня, мой друг,
Не причиняя боли.
Знай, слишком ослаб я
И нет уже в моем теле сил.
Если я останусь живым,
Подковы золотые тебе подобью
Серебряными гвоздями,
Заполню стойло твое чистым рисом.
Конь Бекбулата подошел к нему,
Лег, как бык,
И встал, как верблюд,
И шел, не качая его.
В полночь конь уже был
У ворот своего дома.
– Мать, милая мать,
Я полон свинцовыми пулями,
Открой мне двери.
– Не могу прервать
Полуночный сладкий сон,
Иди к своей сестре.
– Сестра, моя сестра,

Как волчья шкура соломой,
Полон я свинцовыми пулями,
Открой мне дверь.
– Мой брат Бекбулат,
В предрассветное время теплую постель
Я не могу оставить,
Иди к своей невесте.
– Любимая, моя любимая,
Как волчья шкура соломой,
Я полон свинцовыми пулями,
Открой мне дверь.
Его любимая невеста
Открыла ему двери.
Бекбулат отдал хурджин
И попросил этот подарок передать его матери.
Его любимая невеста
Зажгла лампу поярче,
Постелила постель помягче,
Позвала мулл,
Те прочитали по три молитвы из корана,
И в полночь он скончался.
В дорогом саване она похоронила
Храброго Бекбулата.
Если смерть Бекбулата
Пришлось оплакивать невесте,
То не веселилась и его мать.
Желанная Бекбулата,
Выполнив его поручение,
Передала хурджин матери.
Мать Бекбулата, сказав "бисмиллах",²

Засунула руку в хурджин,
За ухо взяв, голову вытащила.
– Сколько раз в темную ночь
Ты на моей щеке лежала...
Кто тебя отсек, чтоб отсекли ему голову!
Еще раз засунула руку в хурджин,
За палец взяв, руку вытащила.
– Кто тебе отсек руку, чтоб отсекли ему руки!
Сколько раз эти руки
Обнимали меня в холодную ночь!
Третий раз сунула руку в хурджин,
За палец взяв, ногу вытащила.
– Кто тебя отсек, чтоб ему отсекли ноги!
Сколько раз спеша ко мне,
Эти ноги пересекали улицы!

ПАРЕНЬ ИЗ КУМУХА И ДЕВУШКА ИЗ АЗАЙНИ

Кумухский юноша и девушка из Азайни³
Полюбили друг друга.
Тот кумухский юноша девушке из Азайни
Браслеты понес,
Цена им тридцать рублей без пяти копеек,
Кольца понес,
Цена им три рубля без пяти копеек,
– Сердечная подруга, теперь я уйду домой!
– Сердечный друг,

Если ты вернешься домой,
С твоего красивого лица
Глаза – драгоценные камни – оставь у меня.
– Если глаза – драгоценные камни,
У тебя оставлю и уйду, многочисленные твои сестры
Примут их за сладкий напиток, выпьют их. Нет, не оставлю.
– Сердечный друг, если ты все же уходишь,
Из красивого твоего тела белосахарное сердце
У меня оставь и уходи.
– Белосахарное сердце если оставлю и уйду,
Многочисленные твои сестры подумают, что это
белый сахар,
Съедят – нет, не оставлю.
– Если ты все же уходишь, сердечный друг,
То, когда Азайни покинешь, три раза плетью ты взмахни,
Трижды ты назад взгляни.
Селение Азайни покинул, три раза плетью взмахнул,
Назад обернулся, посмотрел,
Видит, догоняет всадник.
– Ассаламу алейкум, бедный кумухский юноша!
– Ваалейкум ассалам, всадник на красивом коне!
– Азайнинские муллы твою избранную невесту
Готовят к погребению, возвращайся назад.
Прыгнул, слез с лошади кумухский юноша,
На седло уздечку положил и лошадь выпустил.
Видит, сердечную подругу
Азайнинские муллы на носилках несут.
– Ассаламу алейкум, азайнинские муллы!
– Ваалейкум ассалам, бедный кумухский юноша!

– Ради всевышнего аллаха, положите ее на землю,
Развяжите саван и последний раз дайте взглянуть на нее.
Они развязали саван, чтоб он посмотрел на нее.
Вид тела возлюбленной отнял у него душу,
Ее глаза выпили его глаза,
Ее сердце проглотило его сердце.
Азайнинские муллы кумухскому мулле
Письмо написали и отправили:
– Как хоронить, “
От одной любви умерших, от одной страсти сгоревших?
– Сделайте один общий саван и в одну могилу положите.
Один саван сделали, в одну могилу положили.
Выросло на этой могиле два дерева:
Одно сахарное, другое гранатовое,
Когда дул северный ветер, они обнимались друг с другом,
А когда – южный ветер, они расходились,

ПРОДАННАЯ МЕСЕДУ

На террасе Умахана спала Меседу,
Приснился ей страшный сон,
Проснулась она и слышит голос матери,
"Что случилось, мать?" – сказав,
Вскакивает с постели Меседу.
Перед глазами у девушки странная картина:
Большая гостиная в доме
Заполнена талханами,⁴ “
На террасе разостланы красные шелка,
Двор полон сытыми жеребцами.

– Мать родная, скажи, кто они и откуда
Эти талханы, заполнившие гостиную,
Я их раньше не видала.
Мать родная, объясни,
Чьи они и зачем разостланы красные шелка,
Мать родная, скажи,
Чьими сытыми жеребцами полон наш двор?
– Заполнившие гостиную талханы,
Это ханские нукеры, приехавшие за тобой,
Лежащие на террасе красные шелка,
Тебе в приданое послал шушинский хан;
На дворе жеребцы – подарки шушинского хана твоим братьям.
– Значит, мать моя родная,
Вы продаете меня за красные шелка
Будет ли счастлив этот грешный магар⁵?
– Что я могу сделать,
Моя дочь, Меседу,
Тебя продает твой же отец!
Меседу немедля зашла к отцу,
Встала перед ним,
Сняла платок, обнажив голову,
Упала на колени и стала умолять:
– Не выдавай меня, отец,
За шушинского хана,
И имя ненавистное
У проклятого гяура,
Не посылайте меня в Карабаг,
Не смогу я там жить
На земле иноверцев.

– Нет, нет, решено,
Поедешь ты в Карабаг.
А почему бы тебя не выдать
Замуж за шушинского хана,
Если он мой дом наполняет богатством,
Если он троим сыновьям моим
Подарил три жеребца!
Лишившись надежды, не зная, что делать,
Бедная Меседу открыла окно,
И глянула из окна на соседнюю саклю:
Увидела девушка из окна
Любимого парня своего.
Глазами сделав знак, поманила,
И впустила его через окно в свою комнату.
Извиваясь словно змея, заманила его к себе
И села она к нему на колени.
Исполнив желания сердец своих,
Бедные влюбленные достигли своей цели.
– Идите, забирайте меня, ханские нукеры,
Жалеть мне здесь больше не о чем.
Сели на коней и отправились
В путь ханские нукеры,
Купленную ими девушку
Ведя для карабагского хана.
Дороги заполнены стадами свиней.
Села заполнены зданиями церквей.
Вот и приехали они в Карабаг.
Когда Меседу попросила
Воды для омовения перед молитвой,

Они ей преподнесли
Вином наполненный огромный кувшин,
Шкуру черного кабана
Разостлали ей для намаза.
Земляки мои, проводившие меня
И сейчас едущие обратно к себе,
Привет передайте моей матери,
И расскажите ей обо мне:
Полученных за продажу меня коней,
Да порежут они на похоронах отца,
Принесенные в приданое красные шелка,
Пусть поминальными кусками раздадут людям
В день гибели трех братьев моих,
Да родит моя мать
Триста дочерей для отца,
Чтоб мог он их шушинским ханам
За богатства продавать.

БЕДНЫЙ ПАРЕНЬ ИЗ КУБАЧИ

Ради любимой девушки
Став кровником,
Был вынужден покинуть аул
Бедный парень из Кубачи.
Став мастером, он обосновался
В ауле Хибарай.
Как-то весть об этом дошла
До матери убитого юноши,

Решив отомстить за сына,
К любимой девушке парня
Она стала приходить:
– Если ты вернешь в аул
Своего любимого парня,
У меня еще три сына –
Любого из них женю на тебе.
Поехали сбывать товар
По аулам кубачинцы-мастера,
Навстречу идущим кубачинцам
Вышла любимая парня:
– Передайте привет моему другу,
Если словам он не поверит,
Вот кольцо, им сделанное. –
Сказала она и кольцо передала:
– Пусть вспомнит меня,
И скажите вы ему, что его враги
Двое друг друга убили,
А третий давно покинул аул.
И если он храбрый мужчина,
Пусть возвращается в аул.
Кубачинские торговцы,
Побывав во многих аулах,
Добрались в аул Хибарай.
– Ассаламу алейкум, парень из Кубачи!
– Ваалейкум ассалам, кубачинские торговцы!
Радостно встретил он аульчан,
В душе ожидал от них вестей.
– Привет тебе послала

Твоя любимая девушка,
Если ты словам не веришь,
Вот кольцо, которое ты подарил ей.
Она просила передать, что
Оба твои врага убили друг друга,
Третий давно покинул аул.
И если ты храбрый мужчина,
Чтоб вернулся в свой аул.
Из тридцати серебряных монет
Он сделал украшение на шею;
Расплавив двадцать монет,
Сделал браслеты для ее рук;
Из десяти серебряных монет
Сделал кольца на все пальцы
В подарок своей любимой.
До полуденного намаза
Добрался он до Уркараха,
До вечернего намаза
Стоял у ворот любимой.
Своей дорогой кремневкой
В ворота он постучал.
Как из воды выползающая змея,
С постели медленно встала она,
И начала медленно открывать двери,
– Ах, ты негодная,
Если ты меня не ждала,
Так зачем же вызывала?
– Ах, аман, чтоб я погибла,
Ведь я не знала, что это ты.

Открыла она ворота,
И впустила в свою комнату.
"Наверное, ты устал с дороги", – говоря,
Подушку ему положила,
"Наверно, ты голоден," – говоря,
Дала воды, добавив соль.
И, сладко разговаривая,
Села к нему очень близко.
"Наверное, ты спать хочешь", – говоря,
Мягкую постель постелила и
Юношу уложила в постель,
И сама бросилась в его объятия.
На руки, обнимающие его,
Он браслеты надел,
А на пальцы, ласкающие его,
Он кольца надел,
На шею же любимой
Повесил серебряное ожерелье, сказав,
"Это подарок от меня!"
Пока парень спал, она встала,
В его кремневку воду налила
И повесила на гвоздь,
В его дорогой кинжал клей налила
И заложила в ножны.
Вдруг парень проснулся:
– Любимая, жажда мучает меня,
Дай мне воды напиться.
– И меня мучает жажда,
А дома нет ни капли воды,

Пока я вернусь с родника,
Ты в постели оставайся.
Выйдя на улицу, она
Как только дошла до кубачинского гудекана,⁶
Закричала на весь аул:
– Слушайте же меня, Гайдара сыновья,
Ваш кровный враг в сакле моей спит.
На крик выскочили кубачинские юноши
И впереди них сыновья Гайдара.
И втроем они ворвались в саклю,
Где был бедный парень из Кубачи.
Вскочил и кипжалом, в ножнах
Которого хоть и был влит клей,
Он двоих уложил,
А кремневкой, хоть и наполненной водой,
Он третьего убил.
Поджег он саклю
И в огне горящий
Бедный парень из Кубачи
Песню такую запел о своем горе:
– Кубачинцы – молодцы,
Не доверяйтесь своим подругам,
Неверной оказалась моя возлюбленная.
Только ночью находилась в моих объятиях,
А утром она меня предала.
И сегодня, говорят, жива эта изменница,
Ходит из аула в аул, но даже собаки сторонятся ее.

ДЕВУШКА ИЗ КАЛА-КОРЕЙША

Высокогорный аул Кала-Корейш⁷
В последние дни потерял покой.
Войска Надир-шаха топчут Дагестан,
В борьбе с кажарами храбрые горцы гибнут.
Взяв амузгинские шашки,
Оседлав вороных коней из отцовского стойла,
Сказав аульчанам: "Будьте счастливы",
Отправились в бой семь братьев девушки из
Кала-Корейша.

Погибшему в бою за Родину – память вечная,
Воюющему за свободу – памятник у дороги.
Семеро братьев из Кала-Корейша,
Как львы, дрались с врагом
И, как настоящие герои, погибли на поле битвы.
Весть о гибели братьев быстро долетела до аула.
Бросив все свои дела, собрались все кала-корейшцы.
В доме погибших начались поминки.
Не замеченная ушла отсюда сестра погибших.
Горестно она смотрела в сторону дома возлюбленного
И вдруг увидела своего любимого.
"Прими мои соболезнования,
Свет моих глаз, сестра семи братьев", –
Так сказал он девушке.
"Друг мой желанный, большое горе у меня,
Проклятые кажары убили моих братьев.
Отомстить за них – мой долг.
Если ты настоящий друг, то должен быть со мной".

"Моя желанная подруга, – говорит парень девушке, –
Кажаров очень много, и сила у них огромная.
От них горько плачут горы,
От крови стали красными реки,
Мы никак не можем их одолеть".
"Пусть ослепнут мои глаза, глядевшие на тебя,
Когда гибнут молодые за Родину,
Наверное, твоя участь,
Держаться за материнский подол!
Возьми мой платок и накинь на голову,
Возьми мой кувшин и иди к роднику.
Я же пойду мстить за своих семерых братьев!" –
Так сказала девушка из Кала-Корейша и оставила свой аул.
Захватив горы, заставив людей лить кровавые слезы,
Многих жен превратив во вдов, а детей, – в сирот,
Расположилось кажарское войско привольно на равнине,
Белый сахар кушая и красным вином его запивая.
К пьяному войску подошла девушка из Кала-Корейша.
Ее необычайная красота поразила кажаров.
"Ой, всемогущий аллах, это что за чудо?
Такую красавицу ты, наверное, с неба прислал!"
"Я пришла к вашему главному воину.
Я много слышала о его геройских делах.
Слышала – он, как солнце, согревает всех.
Слышала также – много совершает он добрых дел".
"Верно, – говорят кажары, – такой наш Вали-хан,
Он тебе очень обрадуется, иди к нему в шатер".
Вали-хан, увидев девушку, быстро вскочил,
Ища получше место, чтобы ее усадить.
"Ну, скажи правду, красавица, не стесняйся нас, –

Сказал глава кажаров, шаха родной брат, –
Ты откуда и чья, с какой целью явилась,
Зачем ты пришла в наш шатер?"

Красавица из Кала-Корейша, гордо подняв голову,
На кажарского хана направила влюбленный взгляд.
Хан сразу растаял, очень ему понравилась она,
Отпустив всех, с ней остался он один.

"Красавица, возьми пиалу, с тобою выпью и я,
В пиале сладкое вино. Выпей и будь моей", –
Говорит ей кажар Вали-хан.

Подняв пиалу с вином, тайком вылила себе за пазуху,
Так два-три раза девушка обманула кажара.

Опьяневшему хану отрубила голову,
Завернув в платок, положила ее в свой хурджин.
Когда наступила ночь, переодевшись во

вражескую одежду,

Взяв в руки хурджин, вышла из покоев девушка
из Кала-Корейша.

Спокойно спали пьяные кажары,
Вороной конь увез девушку в Кала-Корейш.

"Мама, моя любимая мама, – крикнула девушка матери, –
Спустись во двор посмотреть на подарок,
Здесь голова того, кто убил твоих сыновей.
Возьми и сожги на огне".

По даргинской земле разнеслась слава о девушке
из Кала-Корейша

Горы воспевали ее, прославляя ее храбрость.

Если мать родит дочку, пусть будет такая, как девушка
из Кала-Корейша,

Пусть не родит мать такого сына, каким был ее друг.

ДВЕ ПОДРУГИ

Семь дней прошло, как друг заболел,
Семь пуль пусть попадет, если знала я.
– Сходи-ка, о подруга, к единственному другу,
Узнай, что болит у моего друга.
Трехцветным сахаром сумку наполнила,
Белые фарфоровые бутылки напитком наполнила,
Вышла и пошла подруга,
– Здравствуй, друг подруги!
Что болит у тебя, подруги друг?
Что сломано у тебя, подруги друг?
– Болезнь у меня неизлечимая,
Перелом не заживающий,
Почему не пришла ко мне моя подруга?
– Придти не могла твоя подруга,
Как шакалы, ее братья дома,
И отец, готовый съесть собачье мясо, дома.
– Если придти ко мне она возгордилась,
Гордо будет гулять вокруг моей могилы,
Если она не сочла меня достойным посещения,
Значит с пренебрежением будет смотреть
на мои носилки.
Девушка не дождалась, пока вернется подруга,
Вышла из дома, чтобы разузнать о своем друге.
Видит, что готовят золотые носилки.
– Для кого готовят их, праведный боже?
Увидев, как рыли черную могилу, спросила:
– Для кого роете, мои соседи?
Одна вдова ей сказала:

– Роят для твоего единственного друга
И носилки готовят для него же.
Пошла, отправилась эта бедная девушка на могилу.
– Не копайте могилы моему другу,
Я положу его в серебряный гроб.
Если могилу выкопаете, землей не засыпайте,
Вместо земли я насыплю драгоценные камни,
Если землей засыплете, памятник не ставьте,
Вместо памятника встану я сама лицом к кибла,⁸
Если же поставите памятник, то молитвы не читайте,
Вместо молитв буду петь любовные песни.

МУРТУЗА-АЛИ И МЕСЕДУ

Пришла бумага от Казикумухского хана:
"Скорей на войну готовьтесь,
Кто не приготовится, у того быка зарезу,
Кто не сядет на лошадь – голову отрежу!"
– Девять лет любила,
А на десятый год вышла замуж.
Когда в объятиях друга спала,
Со двора кричать стала одна вдова.
Не успел юноша встать, девушка вскочила.
Окно отворив, во двор глянула.
Под окном стояла вдова:
– Не готовится разве Муртуза-Али,
Ведь жители аула уже все готовы к походу.
Окно закрыла, назад вернулась,
Одеяло подняла и в объятия друга бросилась.

– Что случилось во дворе, избранная подруга?

– Это вдова напрасно кричала.

Обними крепче, пусть я умру за тебя!

Не прошло и часа с тех пор, как вместе были,

Опять стала кричать вдова.

Пока юноша не встал, девушка успела

Серебряное оружие, висевшее на гвозде, спрятать,

Семицветного жеребца, привязанного во дворе,

К стойлу привязать.

Встал юноша и вышел во двор.

– Во дворе привязанного семицветного жеребца

Куда привязала ты,

На гвозде висевшее серебряное оружие

Куда спрятала, избранная подруга?

Пока я оденусь – приготовь оружие,

А пока я вооружусь – приготовь коня!

Пока он одевался, она держала оружие,

А пока он вернулся, оседлала коня.

Мужчины этого аула собрались в поход,

Сел на коня Муртуза-Али.

– Матерью мне данный белый платок

Бельм серебром наполню и пойду к Казикумухскому хану,

Чтобы оставил он моего друга.

В это время второе письмо пришло от хана Алибея:

"Ей богу, никого не оставлю, голову снесу тому,

Кто не отправится в поход.

До конца аула шли они пешком,

Она проводила его до конца аула,

Она подержала стремя и,

Обняв правой рукой, сказала:

– Не забудь меня, милый друг,
Я-то не забуду тебя, мой черноглазый!
Потом она прочитала молитву:
"Поведи и приведи его обратно, праведный аллах,
Повези ты и привези обратно, вороной копь!"
Потом она вернулась домой.
Но дома не сиделось бедной девушке,
Из окна глядя на дорогу,
Глаза ее болят от напряжения.
Не сидится ей в комнате,
Золотую лестницу поставив, на крышу взобралась,
И на крыше стояла, как золотая статуя,
Видит, возвращается войско,
Но не видит с ними милого друга
И не видит коня его вороного.
Девушка вышла на дорогу, навстречу войску,
Чтобы разузнать о друге.
– Ассаламу алейкум, подруга Муртуза-Али!
– Ваалейкум ассалам, конное войско!
Моего суженого друга где же вы оставили?
– Вражеской пулей он убит,
Казачьими штыками исколот,
Высокогорные хищники клюют его глаза,
Лесные шакалы съедают сердце.
– Пусть пропадет мой язык, что спросил у вас.
Что ответили на мой вопрос, вам спасибо!
Вернулась домой бедная девушка,
Стала она волосы себе рвать,
Белосеребряную грудь руками раздирать.
Ее черные очи красной кровью истекли.

– Ассаламу алейкум, родившая меня мать!
Пока на небесах существуют луна и солнце,
Могла ли я думать, что умрет мой единственный друг?
Постели-ка, мать моя, мягкую постель,
Не пошевельнись, пока не сгниют мои бока,
Положи, мать моя, мягкую подушку,
Голову не поверну, пока не лишусь кос.
– Не очень-то печалься, дорогая Меседу,
Другая найдется черная черкеска.
– Другая-то черкеска может и найдется,
Но можно ли позабыть даже ласку его рук?
Поскорей пусть умрет соседка вдова,
Погубившая друга моего, вырвав из моих объятий!
Ни одного человека пусть не останется в Алирасте
Они начали битву, чтобы убить моего друга.

РАССКАЗ О ПРЕКРАСНОЙ БИКЕ

С рассветом встала
Прекрасная Бика,
И к двери подошла
Прекрасная Бика.
– Верхом на коне
С оружием в руках,
Отправляюсь я
В далекую страну.
– Свет ты моих очей,
Возьми же меня с собой.
– Если взять тебя с собой,

А молва народная?
Если взять тебя с собой,
А позор перед аульчанами?
– Когда ты вернешься,
Мы поженимся?
– С гор когда вернусь я
Если не женюсь я,
Пусть гром и молния
Испепелят меня.
Помчался он в путь.
Без любимого прошло
Целых три месяца,
А ведь без любимого трудно быть и три дня.
К роднику пошла
Прекрасная Бика,
Взяла с собой
Серебряный кувшин,
Чтобы наполнить
Студеной водой.
И золотую черпалку,
Чтобы наполнить кувшин.
Достигла Бика родника
И у родника встретила
Четырех красивых девушек,
Они шептались меж собой.
– Да достигнете вы
Желанной цели,
Расскажите же мне
О чем шепчетесь.
– В наших разговорах

Новостей нет.
Дальше пошла Бика,
Вовнутрь родника,
И наткнулась она
На седых женщин.
– О, седые женщины,
Ради всевышнего,
Расскажите и мне
О чем вы шепчетесь.
– Если тебе рассказать,
О чем мы здесь шепчемся,
Твои прекрасные глаза
Кровью наполнятся.
Если же ты узнаешь,
О чем мы здесь говорим,
То тот час же замертво
Падешь на землю, как тростник.
Кувшин, взятый,
Чтобы наполнить водой,
Бросив на землю,
Разбила она.
Золотую черпалку,
Ударив о камень,
Разбила на куски.
Сняв с ног башмаки,
Бросила прочь
Кинулась к аулу
Прекрасная Бика.
Достигла аула
Прекрасная Бика.

Увидела идущую
Шеренгу людей.
А в этой шеренге –
Черного коня
На черном коне –
Черную бурку.
– О, ради святого,
Коня остановите,
Уважьте мою просьбу
И скиньте бурку.
Святого ради,
Коня остановили.
Уважив просьбу,
Откинули бурку.
– Черные очи на лице
Почему ж не смотрят на меня,
На любимую свою?
В серебряном теле
Пара золотых рук,
Почему не обнимут меня?
На лице два глаза
Могут ли глядеть,
Если они полны
Алой кровью?
Золотые руки
Могут ли обнять,
Если они изрублены
Шашкою врага?
Отошла от трупа
Прекрасная Бика
Склонив головку,

Вернулась домой.
Сняла со стены
Острый меч,
Вывела из конюшни
Лихого коня,
И помчалась красавица Бика
Мстить черному врагу.

НАДИР-ШАХ И ХАРТУМ

Надир-шах, приближаясь к Кайтагу, направил в Маджалис своего посланца с приказом прислать к нему самого умного, храброго горца для переговоров. Народ решил послать самого уродливого, но острого на язык Хартума.

К даргинцам посылает шах,
Сделав своим вакилом,⁹
Воина Карабаша,
Не знающего жалости,
Храброго, отважного,
Еще ни перед кем не испугавшегося.
Шах вакилу поручил
Сообщить кайтагцам,
Чтобы они к утру послали своего представителя.
Приехал посланец
На годекан Маджалиса.
Кайтагцы стали думать:
Кого же послать от себя
К прославленному шаху.
Они тут же решили,
Что надо послать

Иранскому шаху
Самого ленивого, не мастерового,
Хромого на обе ноги,
Косоглазого, кривошеего,
Но острого на язык –
Хартума с нижнего аула.
Пред шахской палаткой
Предстал Хартум.
Увидев его, шах спросил:
– Неужели у даргинцев
Нельзя было найти
Более уродливого, чем ты,
Чтобы послать шаху?
Раскрыв рты, скаля зубы,
Смеялись приближенные шаха.
Вдруг Хартум вспыхнул:
– Считают, что такие собаки, как вы,
Достойны только такого посланца, как я.
– Скажи, что передали даргинцы!
– Даргинцы от души желают,
Чтобы незваные гости
Убрались с нашей земли.
Чтобы отсохла ваша рука,
поднявшая меч на нас,
Чтобы отсохли ноги,
Проложившие дорогу к нам,
Чтобы нас сделать рабами.
А тебе лично, шах,
Желают даргинцы
Чтобы ты ослеп,
Чтобы твоя армия
Рассыпалась, потеряв предводителя,
Чтобы ты обратно домой
Дорогу найти не смог!

МУЧАЛЫ

Весть о войне
Разнеслась в горах во все стороны.
Оставив семьи, дома,
На конях аварцы приехали
Помочь своим братьям.
Подняли грозный меч
На врага и лакцы,
Седлают коней урахинцы
И акушинцы,
Встали все народы
„Страны гор“,¹⁰
Страну свою
Защитить от врагов.
В глубоких ущельях
Еще была ночь,
А войска Надир-шаха
Достигли уже горы Цице.¹¹
Врагу как на ладони виден был
Расположенный напротив, на склоне горы,
Большой аул Кубачи.
Враги подняли шум и напали на аул.
Но не дремали
И кубачинцы.
Эхом отозвался в горах
Гром из двенадцати пушек,
И от пушечных снарядов
Полегло немало врагов.

Войско Надир-шаха
Побежало за гору.
Удивлению шаха не было границ.
От изумления расширились глаза,
Отвисла челюсть.
За одну ночь какие дела
Произошли в этом ауле.
На крыше каждой сакли
Пушки стоят.
От страха перекоксился его взгляд.
"Не сон ли это,
Ведь у противника
Пушек больше, чем у меня кремневок?
Смотрите же, смотрите,
На крыше каждого дома
Ведь пушки у них стоят!"
Слуги Надир-шаха
Прикусили языки,
Обратив взоры на небо,
У всевышнего помощи
Стали они просить.
"Смотрите, ведь пушки палят.
Берегитесь пушечных снарядов".
В ответ на слова шаха
Вновь грянул пушечный залп
И многих своих стрелков
Не досчитался Надир-шах.
"Смотрите, кубачинцы-оружейники
За одну ночь смогли отлить

Тысячи пушек!"
На плоских крышах
Аула Кубачи
Посуда для воды – мучалы¹² лежали,
А рядом нукнусы¹³ лежали,
Похожие на пушки солдат.
Обманутому врагу
Они настоящими пушками
Показались
"Ей богу, спасибо
Кубачинцам смелым,
Умело обманувшим
Коварного врага."
Опять в горах
Легкие облака
На ясном небе.
Похожи они
На стадо овец.
Светит ясное солнце,
Чист воздух, запах цветов,
Опять луга зеленые,
Опять в руках кубачинца
Острый резец
Выводит узоры цветов,
Опять проворные руки сулевкентцев
Лепят изящные кувшины,
Опять у амузгинцев
Стучат молотки:

Делают они серпы,
Чтобы урожай собрать.
Кругом хлебные поля,
В небе голуби летят,

ШАМИЛЬ

Долго писали горцы
Песню саблей амузгинской,
Со свистом пуль и звоном лезвий
Слилась эта песня в горах.
Долго бился царь с героем,
Что рожден был среди скал,
И не мог он покорить его,
Ибо героем он был народным.
Шамиль за свободу восстал,
Горцев из саклей он призвал,
И сказал: "Лучше пасть на поле боя,
Чем жить в неволе у царя.
Ну что же, что нас мало,
Зато правы мы, защищаем
Суровость гор, жизнь в горах,
Что рождена для свободы.
Но летели письма к царю,
Из Леваша и Темир-Хан-Шуры,
От наместника из Тифлиса,
От всех, кому Шамиль был не люб.
В письмах были желания и обещания

Живым взять героя гор.
Живым доставить имама Шамиля
К белому коварному царю
И нашли способ его взять.
Царица им подсказала:
"Там, где солдаты и войска
Не в силах одолеть недруга,
Есть же золото и богатство,
Кoим можно подкупить."
Коварным был белый царь,
Но царица оказалась хитрее,
Послала золото и богатство
К предателям она. Она знала,
Бедны горцы и истощены
В нескончаемых войнах.
И есть жажда у слабых
К звону золота и богатству.
И двинулись войска к крепости,
К последнему убежищу имама,
Их не счесть, как не счесть
Траву на альпийском лугу.
Шли, шли сотнями и тысячами
Посланцы белого царя.
Гуниб – аул на высокой горе,
Твердыня из всех твердынь,
Был окружен солдатами царя,
Предатели им помогли.
Да останутся в памяти народа,
Проклятья на их головы.

Жизнь свою продав за монеты,
Предали они героя Страны гор.
В полночь с помощью канатов
И лестниц, сплетенных из конопли,
По плечам друг друга
В крепость забрались недруги.
Шамиль, не знавший о предательстве,
Спокойно вышел на рассвете,
Чтобы сотворить молитву,
Омыть ноги и лицо.
Вдруг он насторожился и видит,
Что они окружены врагом,
В недобрый час молитву сотворив,
Имам кликнул верных наибов.
Шашку базалай он из ножен вынул,
Двуглавая и острая она была
За пояс кремневку засунул
И был готов биться Шамиль с врагом.
– Эй, проснитесь, кто спит,
Встаньте, кто проснулся,
Нас предали недостойные,
Так умрем же достойно в бою!
Впереди пошел имам Шамиль,
Решив биться
До конца,
Но дети преградили ему путь
Дети молили его:
"Имам, о храбрости твоей
Скалы сложили песню бессмертную,

Подумай в этот недобрый час,
Завоюешь ли ты славу тем,
Что, позабыв о нас, о будущем гор,
Врага безжалостного озлобишь?
А он без пощады
Уничтожит и нас вместе с тобой!
Так подумай и решай,
Имам, твоей воле мы покорны,
И будущему Страны гор
Пусть величие твое послужит".
Подумал Шамиль и поник головой,
Скинул наряд военный с себя,
И сняв с головы папаху,
Сжав в руке, покорился им.
Не легко солдату сложить оружие.
А имаму разве легко?
Но он тем и был разумен,
Что для него дороже была жизнь,
Он хотел, чтоб она не угасала в горах,
Чтоб дети продолжили дела его.
Нет, не пленили враги его,
Он сложил оружие ради детей,
Ради тех, в чьих руках
Останутся эти дорогие ему горы,
Ради тех, в чьих сердцах
Останутся проклятья тем,
Кто, от жадности родину позабыв,
Предал горы и имама.

ПЕСНЯ О ПОХОДЕ ЕРМОЛОВА

Разорив Башликент,
Шамхала подчинив себе,
Подготовился Ермолов
В поход против даргинцев.
Белому царю
"Ярмула-паша",
Послушайте, какое написал письмо:
"Кумыкские равнины,
Аварские горы
Себе подчинил,
На месте аулов –
Развалины,
Цветущие поля
Предал огню.
Многих матерей заставил
Склонить печально головы,
Многих жен
Сделал вдовами,
Многих детей
Сделал сиротами,
Шамхала из Тарки
Подчинил себе.
Собрался взять Дарго,
Пришли сюда
Русское оружие".
Взять Дарго
Легко удалось,
Акушинские кадии,

Цудахарские муллы,
Суфий и старшины
Ему помогли,
Их предательство было похоже
На измену Шамхала,
Как ягненка перед волком,
Заставил он дрожать
Даргинцев.
– Царский паша!
Ты не очень-то гордись,
Царский гяур!
Ведь персидский Шах-Аббас
Превосходил тебя.
Но, покидая Дагестан,
Сказал же, чтоб тебе было понятно:
"Пусть кто бы не был
После меня падишахом,
Не посягнет на Дагестан!"

СЕСТРА СУЛЕЙМАНА

– Ты, мать моя добрая,
Испеки ты мне лепешки,
Я на охоту сегодня собрался.
– Сын мой дорогой, мой Сулейман,
Лучше ты не ходи на охоту,
Коварным может оказаться
Кто-нибудь из встречаемых.
Не послушался материнского совета,

Вывел он со двора коня гнедого,
И выехал он, оставив у сакли
Грустных мать и сестру свою.
Но здесь его встретил враг,
И Сулейман упал, сраженный пулей.
Безжалостный враг взял его ружье и кинжал,
Сел на коня гнедого и ускакал.
Идет по воду Сулеймана сестра,
На плече кувшин серебряный,
А в руке золотая черпалка,
Чтоб черпать воду из родника.
Вот дошла она до родника, но нет воды,
Нагнулась к роднику – лед над водой,
А ведь не зима вокруг морозная,
А весна под солнцем ясным,
Что за чудо, аллах, или это к беде?
К старцу пошла она, и он в книге мудрой
Нашел ответ, что случилась беда,
Убит брат Сулейман.
Не стала она лить слезы и причитать,
Только гнев собрав в сердце печальном,
Вернулась к матери и сказала:
– Ты, мать моя добрая,
Испеки мне в дорогу лепешки,
Я за братом в путь собралась,
Ты не горюй, я скоро вернусь.
– Как же не горевать, когда остаюсь я одна,
Ушел сын – не возвращается,
За ним и ты уходишь сейчас.

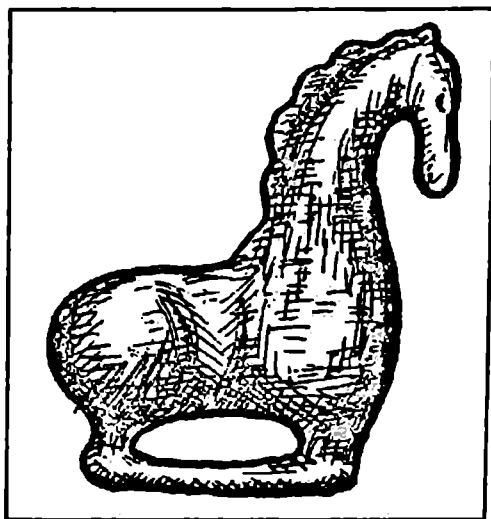
Помчалась сестра Сулеймана,
Преодолевая реки и горы,
Непроходимый лес прошла, как лань,
И вот нашла место, где был убит ее брат.
В хурджины погрузила сестра
Останки брата своего.
И вот на обратном пути она
Встретила врага своего, убийцу брата,
Она сразу узнала ружье брата,
Узнала и коня, и одежду брата.
– Кто же ты, красавица,
Откуда и куда ты держишь путь? – спросил он.
– Иду туда, где найдется достойный,
Чтоб быть мне мужем.
– Чем же я не достоин?
Будь же моею ты, красавица.
– Быть может, дам я согласие на это,
Но условие есть у меня:
Дай ружье это, что на тебе,
Хочу поглядеть я на него.
Взяла она ружье брата
И обратилась к нему так:
– Ты, ружье в чеканке золотой,
Что же ты молчало, когда убивали
Хозяина твоего.
Чтоб разломалось ты пополам!
И сестра Сулеймана нажала курок,
И упал убийца на землю.
Убив врага своего брата,

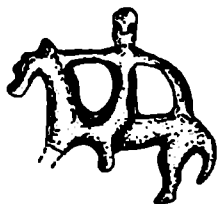
Она наклонилась к трупу,
Держа за ухо – голову отрезала,
Держа за палец – руку отсекла,
Держа за мизинец ноги – ногу отсекла
И положила в хурджины –
В подарок матери.
Потом она обратилась к коню:
– Хорошо выхоленный скакун,
Чтоб отсохли твои ноги,
Когда убивали Сулеймана,
Почему не ускакал?
Скачи к нашим воротам,
Если я буду жива,
Я тебе подковы сделаю из золота,
гвозди – из серебра,
стойло наполню рисом.
Конь Сулеймана остановился у ворот их дома.
Дочь отдала матери
Останки убийцы брата и сына.
Сулейману сделали шелковый саван
И похоронили
С большими почестями.

– Чтоб горячая пуля сразила тебя,
Моего сына жена,
Почему у тебя ночью скрипели двери?
– Мать, ты моя мать,

Моего мужа мать,
Двери скрипели
От поднявшегося ветра.
– Чтоб тебя поток проглотил,
Моего сына жена,
Что за шум был у тебя
Вчера ночью?
– Мать, ты моя мать,
Моего мужа мать,
Там, где есть мыши,
Там и кошки бывают.
– Чтоб твое сердце положили в соль,
Моего сына жена,
Ночью из-под твоего одеяла
Видны были четыре ноги.
– Мать, ты моя мать,
Мать моего мужа,
То, что ты ночью видела,
Были ноги мои и рядом обувь.
– Чтоб печень твоя сгорела,
Моего сына жена,
Ведь на твоей подушке
Вчера лежали две головы.
– Мать, ты моя мать,
Моего мужа мать,
Одна была моя голова,
Другая – моя чухта.¹⁴
– Ой, послушайте, аульчане,
Разве у чухта бывают
Усы длиною в аршин?
Разве еще у кого-нибудь есть
Такая подлая невестка?!

П Р О З А

Жил однажды на свете один человек с тремя сыновьями. Когда наступила старость, человек этот решил разделить свое имущество между сыновьями. Старик больше любил своих старших сыновей, поэтому большую часть своего добра он отдал им, а младшему почти ничего не дал. Он объяснил, что собирается жить у старших сыновей. Младший сын, хотя и понимал несправедливость такого раздела, не стал спорить с отцом. И вот когда каждый получил свою долю, братья разделились, и отец стал жить у старшего сына. Но сын этот, бывший до раздела таким хорошим и предупредительным, стал очень груб с отцом, попрекал его каждым куском и ворчал всегда, что отец обделил его. Совсем не стало житья старику, когда сын женился. Муж и жена словно состязались, кто из них причинит отцу больше неприятностей. И тогда отец не выдержал и попросил отвести его к среднему сыну. Но там повторилось то же самое, а когда средний сын женился, то он просто вывел отца из дому и привел к старшему. И после этого они водили отца от одного к другому, стараясь каждый раз поскорее выпроводить старика из своего дома, день ото дня обращаясь с ним хуже и хуже.

Однажды один брат привел отца к другому, а тот не принимал его, и оба они ужасно ругались. В это время к ним зашел младший брат.

– Как вам не стыдно, – воскликнул он, – при отце вести такой постыдный спор! Неужели вы забыли, что это ваш отец, которому вы обязаны своим существованием и благополучием.

– Пошел вон, оборванец! Лучше прикрой свой зад, может быть, к себе его возьмешь, блохами питаться, – оборвали его братья.

– И возьму. И голодать он у меня не будет, если даже мне придется умереть на работе. Лишь бы он согласился пойти ко

мне! – с жаром ответил младший.

И несчастный старик, изгнанный своими любимцами, вынужден был пойти к младшему сыну. Когда они пришли в бедную хижину младшего, сын растопил печку, нагрел воды и хорошенько помыл отца, побрил ему бороду и голову, дал свежестыранную одежду. И с тех пор они стали жить вдвоем. Утром сын уходил на работу, а вечером возвращался. И перед уходом и после ухода он кормил отца, поил его, вел с ним беседы, чтобы тот не скучал, но ни разу не упомянул ни о братьях, ни о разделе.

Отец очень раскаивался в том, что обделил юношу, и часто говорил ему об этом, но сын не поддерживал таких разговоров, отвечая, что он не считает себя обиженным. Жили они бедно, почти впроголодь, но зато были счастливы и довольны. И отец часто говаривал:

– Не может быть, чтобы Аллах не вознаградил тебя за твою доброту ко мне. Уверен, что ты будешь счастлив в жизни, во всяком случае, я день и ночь молю его об этом.

Вскоре после этого отец заболел и умер. Сын все деньги, что у него были, истратил на поминки, сорок дней ходил на могилу отца и только потом пошел на работу. А старшие сыновья не были на могиле ни разу.

Прошло много времени, младший сын жил по-прежнему бедно, но не тужил. Одно было плохо: никак не мог из-за своей бедности жениться. И вот однажды ночью ему приснился отец. Он спросил сына, как тому живется, благодарил за его доброту и заботу, а затем сказал, что в таком-то месте лежит червонец, пусть он пойдет и возьмет его. Сын спросил его:

– Праведные ли это деньги, отец?

– Нет, сынок, этого я про них сказать не могу, – ответил он.

– В таком случае я их не возьму, – сказал сын.

Через несколько дней отец опять приснился сыну и предложил ему взять в определенном месте рубль. Сын опять отказался, когда узнал, что этот рубль не из праведных денег.

В третий раз отец предложил сыну монету и на вопрос сына ответил, что монета эта обладает великой благодатью. Наутро сын отправился в названное место и, действительно, нашел монету. Принес он ее домой и не знает, на что потратить. И услышал он, что купец этого города отправляется в далекие страны. А было у этого купца хорошее правило – брать заказы у своих земляков на заморские товары. И поэтому перед его отъездом в доме его всегда толпились горожане, пришедшие к нему с разными поручениями. Юноша взял свою монету и тоже пошел к нему. Богачи, которые пришли к купцу с большими деньгами, увидели юношу и стали смеяться:

– Смотри-ка, голодранец тоже хочет заморских товаров. Уж не воображает ли он, что там их можно купить в обмен на блох?!

И вместе со всеми смеялись над ним и его братья. Но купец ничем не выдал своего удивления и спросил юношу, что ему привезти на его деньги.

– Я полагаюсь на твой выбор, – ответил юноша и вышел.

И вот купец уехал, поездил по странам, купил все, что ему было нужно, но нигде не мог найти подходящего для юноши товара. И когда уже пришло время возвращаться, он увидел однажды на базаре огромную рыбу. Он спросил о цене, и хозяин назвал две монеты. Купец сказал ему:

– У меня есть монета очень бедного человека. Я прибавлю от себя одну монету и бедняк получит себе запас на всю зиму.

Хозяин рыбы согласился, и купец привез юноше рыбу. Как только купец приехал, все заказчики потянулись к нему, а юноша стеснялся пойти. Наконец купец прислал за ним человека, и

юноша явился.

Купец рассказал ему, как все было, и отдал рыбу, юноша взвалил ее на спину и отправился домой. Чем ближе он подходил к дому, тем тяжелее становилась рыба, так что он вошел во двор совсем без сил. И он долго стоял над ней, удивляясь ее тяжести, а потом взял нож и вспорол ей брюхо. И тотчас комната наполнилась звоном и светом, и из брюха рыбы непрерывным потоком потекли золото и драгоценные камни. Вскоре вся комната наполнилась ими.

Юноша разбогател, но богатство не превратило его в собаку¹⁵ и не опьянило, и жил он после этого долго и счастливо, имел хорошую жену и детей и заслужил почет и уважение горожан.

ЗИЛПИПИИ

Жил-был на свете крестьянин, и был у него маленький сын. Отец так любил сына, что не мог с ним расстаться даже на самое малое время.

Однажды, когда он отправлялся на пахоту, он взял с собой и сына, так как не хотел оставлять его одного, да и расставаться на целый день с мальчиком ему было тяжело. В полдень он послал сына к роднику быков водой напоить и строго-настрога запретил оглядываться по сторонам у водооя. А мальчик пришел к роднику и, пока быки пили воду, стал смотреть кругом. Недалеко от родника он увидел большую яблоню, всю в спелых яблоках. Не удержался мальчик, полез на дерево и стал яблоки рвать. А яблоню эту, оказывается, сторожила ведьмина дочка. Она быстро побежала к матери и рассказала ей, что на яблоню какой-то мальчик забрался. И не успел мальчик оглянуться, как прибежала ведьма, схватила его, посадила в мешок

и отправилась к себе домой.

– Хорошее жаркое будет у меня сегодня, – говорила себе ведьма, и слюнки у нее текли. Дошла она до большого леса и решила заодно и хворосту набрать, чтобы за дровами не возвращаться. Она оставила мешок с мальчиком на тропинке, а сама пошла собирать хворост. В это время по дороге проходили чабаны. Они смотрят, какой-то мешок лежит на дороге, развязали его и очень удивились: оттуда вылез мальчик. Мальчик сказал им, что это ведьма его туда посадила.

– Тогда иди скорей к своему отцу, – сказали чабаны, и вместо мальчика положили в мешок большой камень. И вот вернулась ведьма с вязанкой дров к мешку, взвалила его на плечи и отправилась в путь.

– Чтоб тебя болезни одолели, как быстро ты отяжелел, – приговаривала она по дороге. Наконец, обливаясь потом, она добралась до дому и сразу же, не откладывая, вывалила свой груз из мешка в котел. Но вместо мальчика оттуда выпал камень.

– Ох! – закричала ведьма и от злости зубами заскрежетала.

На другой день крестьянин опять забрал мальчика с собой в поле и в полдень велел ему вести быков на водопой. И в этот день он предупредил мальчика, чтобы тот не смотрел по сторонам и не оглядывался, но мальчик опять оглянулся, увидел яблоню и взобрался на нее. А ведьма караулила.

– Теперь-то ты от меня не уйдешь, – закричала она, схватила мальчика, бросила в мешок и понесла. У большого леса ей опять захотелось заодно дровец захватить и, оставив мешок на дороге, она пошла в лес. И на этот раз шли по дороге чабаны и увидели мешок. Развязав его, они выпустили мальчика и посадили туда вместо него большого злющего пса. Собрала ведьма дрова, вернулась к мешку и пошла. Пришла домой и говорит:

– Ну, негодник, уж сегодня-то ты не убежишь от меня, – да и вытряхнула мешок в котел. Но оттуда с рычанием выско-чил огромный пес и убежал. От злости ведьма чуть не лопнула.

И на третий день крестьянин взял с собой сына в поле, опять послал его в полдень к роднику, наказав не оглядываться по сторонам. И опять мальчик не удержался и залез на дерево, чтобы полакомиться яблоками. И ведьма опять схватила его и, посадив в мешок, понесла домой. В этот раз она нигде не оста-навливалась и, когда пришла домой, сразу бросила мальчика в котел. Потом она положила на котел тяжелую крышку, чтобы мальчик не убежал, и пошла в другую комнату зубы точить. А мальчик в это время крикнул из котла:

– Зилпипипи.¹⁶

Ведьминой дочке очень понравился его голос, и она стала просить его, чтобы он еще раз сказал "зилпипипи".

– Скажу, – ответил мальчик, – если ты немножко отодви-нешь крышку котла. Девочка отодвинула крышку на одну треть. Мальчик сказал "зилпипипи", а дочь ведьмы стала опять про-сить его:

– Во имя жизни твоей, спой, пожалуйста, еще раз.

– Отодвинь крышку наполовину, тогда спою, – ответил мальчик.

Девочка отодвинула крышку, а мальчик выпрыгнул из кот-ла, схватил ведьмину дочку, бросил ее в котел, закрыл крыш-кой, а сам спрятался за балкой. Прошло немало времени, и из задней комнаты вышла ведьма. Зубы она наточила и брызгала слюной от нетерпения. Подошла она к котлу, который уже за-кипел, и стала есть мясо, доставая то руку, то ногу. Когда она съела все, дошла очередь и до головы. Вытащила она ее – смот-рит, а на ней косы, и тогда узнала она голову своей дочери и зубами заскрежетала от злости. Вдруг слышит:

– Зилпипипи.

– Где ты, мой дорогой? – спросила она, узнав по голосу мальчика.

– Я за балкой, – отвечал ей мальчик.

– А как ты туда добрался?

– Раскалил добела лом, приставил его к потолку и по нему взобрался, – говорит ей мальчик.

Решила ведьма поймать мальчика и, раскалив лом, стала взбираться по нему к балке. Когда она добралась до потолка, то руки, ноги и живот ее сгорели, и она свалилась вниз, как куль. Когда мальчик увидел, что она уже не может встать, он слез, взял топор и прикончил ее. Убив ее, он отправился домой к отцу и рассказал обо всех своих приключениях с самого первого дня. А в доме ведьмы, надо сказать, все вплоть до колышка в стене, было из золота, и отец с сыном пришли в ее дом, взяли все ее богатства и перенесли к себе. И зажили они счастливой жизнью, а я их там оставил и сюда пришел.

ИГБАР

В одном даргинском селении жила очень дружная семья. Неожиданно умер отец, глава семьи. При разделе отцовского состояния трое братьев поссорились между собой. На следующий день рано утром братья заметили на снегу следы, уходящие в горы. Старший брат догнал по ним существо, похожее на человека. На вопрос "Кто ты?" оно ответило: "Я – дух благополучия вашего отца, Игбар,¹⁷ ухажу от вас навсегда".

Старший брат стал просить Игбар переменить свое решение, вернуться в дом отца, где проживают его сыновья, но тот не согласился. На прощанье дух благополучия сказал, что ради памяти отца выполнит любое пожелание старшего брата.

Попросив для себя отару овец (Игбар исполнил просьбу),

старший брат попросил, чтобы была выполнена и просьба среднего брата, которому дух благополучия дал много земли, пастбищ, гор. Затем оба брата стали просить за младшего брата. Тот пожелал, чтобы Игбар вернул прежнюю любовь и добрые взаимоотношения между соседями и родственниками.

Игбар, убедившись, что братья вновь стали дружны, вернулся в их дом.

БЛОХА

Однажды под невыросшим кустом, не выстрелив из ружья, я убил еще не родившегося зайчонка. Принес я его домой, положил в котел без дна и сварил на очаге без огня. Жир от зайчонка перелился через край и заполнил весь дом. Куда его девать? Решил я смазать им сапоги. Весь жир ушел на один сапог, а на второй не хватило. Сняв сапоги, я лег спать. Вдруг я проснулся от страшного шума. Гляжу – шум подняли мои сапоги. Дерутся они насмерть, оба в крови захлебываются.

– Эй, чего это вы деретесь?! – крикнул я им.

Оказалось, что драку затеял несмазанный сапог, он обиделся, что я его обделил. Надоели они мне, разозлился я и закинул оба сапога подальше: смазанный туда, где море, несмазанный – туда, где горы. Смазанный сапог угораздило меня зашвырнуть в Теркеме¹⁸, прямо во двор Мирзы.

Прошло время и я получил весточку от смазанного сапога. Сапог приглашал меня прийти к нему за рисом. Стал я собираться в дорогу, вынул шубу и встряхнул ее. И тут из шубы выпала блоха величиной с буйвола. Я решил, что неплохо бы отправиться в путь верхом на ней, пошел в просяные заросли, сделал седло из просяного зерна топором без топорища и молотком без ручки. Принес я седло домой, оседлал блоху и по-

скакал в Теркеме. Смотрю – лежат тридцать мешков риса. Взвалил я все эти мешки на блоху и отправился обратно. И тут блоха вдруг занозила себе ножку деревом. Как я ни бился, как ни старался, но вытащить дерево из ножки блохи так и не смог. Пришлось мне вернуться обратно в Теркеме и привести восемьдесят пар быков. Заставил я быков тянуть занозу и наконец вытянул. Блоха после всего этого стала слегка прихрамывать. Добрался я домой, снял мешки с блохи, смазал ей раненую ножку ореховым маслом и отпустил ее в горы – пусть себе поправляется.

Прошло всего два-три дня, и от блохи пришла весточка – она просит меня прийти. Отправился я к ней, раздумывая по дороге, что бы с ней такое могло случиться? Пришел я и вижу: из ее ножки выросло триста ореховых деревьев. Стал я трести ореховые деревья, набрал орехов, нагрузил их на блоху – и домой.

Потом я продал орехи, а на вырученные деньги и сейчас живу. Вот так!

КУНИ-ХУНУЛ

Женщина в белом, с распущенными волосами, точно туманный призрак, появилась на окраине села. От нее исходило необычное сияние. Светящаяся женщина Куни-хунул⁹ вдруг сказала повстречавшейся ей женщине: "В Азайни убили Зури". Сказав это, Куни-хунул тут же исчезла. Когда женщина пришла домой, она рассказала мужу о необычной встрече. Муж, не менее удивленный, чем жена, сказал, что центральный столб скрипнул и из расщелины вышла светящаяся женщина, искрясь, сверкая, она выскочила через окно и исчезла.

На другой день после того, как Куни-хунул покинула дом,

пришло известие, что в соседнем селе умер сын хозяина дома, который учился там в медресе²⁰. А спустя некоторое время во время чумы умерли и остальные сыновья хозяина.

В селе Урахи²¹ перед домом, в котором "обитала" Куни-хунул, до последних лет стоял огромный отшлифованный камень, с трещиной в середине. Говорят, что в камне образовалась трещина, когда умерли сыновья хозяина дома.

Хозяин дома привез этот камень издалека и положил под окнами дома. Соседка спросила у него: "На что тебе этот камень?" "У меня семь сыновей, пусть все они в часы досуга сидят на нем", — ответил хозяин.

Но злой женщине не понравился его ответ, и потому она вновь сказала: "А вдруг в селе появится чума и помрут твои сыновья, тогда ведь камень будет не нужен?" Говорят, что хозяин дома очень разозлился на нее. Но все случилось, как предсказала злая соседка. Как уже говорилось, у хозяина было семь сыновей. У них жил и племянник-сирота, хилый, болезненный мальчик. Сыновья хозяина дома подтрунивали над ним. Отцу их не нравилось такое отношение сыновей к сироте, и он говорил им: "Дети мои, не обижайте сироту, не смейтесь над его физической немощью. Ибо никто из нас не знает, какой его ожидает конец. Может быть, мы умрем, а продолжателем тухума будет племянник-сирота". Так и случилось: сыновья хозяина умерли от чумы, из их тухума выжил только сирота-племянник.

О ВСТРЕЧЕ АБУЛЫ С ВЕЛИКАНАМИ

Пошел как-то раз Абул на мельницу. Смолот зерно и возвращался. Дошел до места под названием "Двор семи орехов" и остановился передохнуть. Это была узкая дорога между скалами, лесом и рекой внизу (это место подлинное, недалеко от Кубани). Из-за скал вышли какие-то громадные люди в белом и позвали его: "Идем к

нам на свадьбу танцевать". "Я не могу, – отказался тот, – я должен отнести этот мешок домой – дома нет муки". Один из людей взял у него мешок и сказал, что отнесет его к нему. Остальные повели его внутрь скалы, открыв семь дверей, за седьмой дверью шла свадьба. Угостили его семью кушаньями, а затем сытого стали звать танцевать. Они приговаривали, хлопая в ладоши:

Ай, Абул, эй, Абул,

Как зернышко проса крошечный, дорогой Абул!

Еще один раз Абул, дорогой Абул!

До рассвета они его заставляли танцевать. "Теперь мне надо идти домой", – сказал он, и его вывели через семь дверей на то же самое место. Они сказали ему: "Передай, что Уцран убил Шупрана". "Кому же мне передавать?" – хотел спросить он, обернулся, – но никого уже не было.

Пошел он домой, недоумевая. Встретила его дома жена. "Мой мешок прибыл домой?" – спросил Абул. "Я слышала, что кто-то сказал: – На, это мешок твоего Абула, – я вышла, на верхней ступеньке лежит мешок, а никого нет. Где ты был до сих пор?" – спросила жена.

Он рассказал ей все. Когда он сказал, что не знает, кому надо передать весть, что Уцран убил Шупрана, тотчас после этих слов из дымохода выпрыгнуло четыре человека в черном, с возгласами "Хой, хой!" схватили пылающие головешки и кинулись из дома.

Испуганные муж с женой уставились друг на друга. "Хорошо, что я передал то, что велели", – сказал он.

Жена Абула стала готовить из муки еду, а мука не кончалась. Всю зиму они пользовались мукой, не ездили на мельницу. Это заметили соседи и заинтересовались, откуда они берут эту муку – на базаре не покупают, на мельницу не ходят. Жена пыталась скрыть, говорила, что Абул купил муку на базаре. Но соседки пристали к ней, чтобы она призналась, в чем дело. Она рассказала им. Вечером она пошла за мукой, а в мешке одна пыль мучная осталась.

ИШБИНА ХЯВА

Вокруг Сулепа,²² Адага²³ и других сел раскинулись обширные леса. Раньше там жили "лесные люди".

Однажды, когда житель селения Сулепа пошел в лес, он увидел там обнаженную лесную женщину Ишбинна Хява, которая кормила грудью ребенка. Она попросила его не рассказывать о встрече с ней, о том, что она живет в лесу. Но этот человек нарушил запрет, данный ему лесной женщиной.

Когда Ишбинна Хява узнала об этом, она прокляла его так: "Пусть разрушится селение Сулепа, а Адаг уменьшится до четырех упряжек быков". После этих слов она не осталась на прежнем месте и стала жить в окрестных лесах селения Кубачи. Благодаря покровительству лесной женщины кубачинцы стали богатыми.

Если раньше селение Сулепа было крупным, "как большой город", а в случае тревоги из него одновременно выезжали сорок всадников, то после проклятия Ишбинна Хява все жители селения вымерли от холеры.

Селение Адаг также сильно поредело, остались только четыре квартала и четыре упряжки быков.

МЕСТЬ КВИБИЛИСИ

В селении Кища жила искусная ткачиха по имени Ашгура. У нее споро двигалось дело, когда она сидела за станком и ткала конопляную ткань. Каждый раз, когда она садилась за работу, появлялась откуда-то кошка с белым пятнышком на шее, обходила станок кругом, а затем становилась перед ткачихой у станка на задние лапки, а передними делала те же движения, что и ткачиха. При этом ткань ткалась необыкновенно быстро, и вообще любая работа у Ашгуры спорилась. Пока Ашгура о кошке никому не говорила, все

шло прекрасно. Но однажды она сказала об этом мужу, а тот рассказал о чудесной кошке на годекане. В этот же вечер пошла Аштура в хлев доить буйволицу и поставила светильник в нишу в стене. Вдруг из соседнего хлева кто-то позвал ее голосом соседки, которая много лет болела и не поднималась с постели. Аштура поняла, что здесь что-то не так, и стала читать молитву, не откликаясь. Потух светильник; Аштура, продолжая читать молитву, зажгла его. Затем ее вновь позвали голосом той же соседки, и опять она не откликнулась и снова потух светильник. И так было несколько раз. Кое-как подоила она буйволицу и вышла из хлева. Когда она поднималась с подойником по лестнице на второй этаж, что-то как будто дернуло ее сзади за воротник шубы, и она, свалившись вниз, стукнулась головой о каменные плиты пола и потеряла сознание. Очнувшись, она сама поднялась на ноги и увидела, что металлический подойник стоит весь измятый, но из него не вылилось ни капли молока. Аштура поняла, что ее наказывает квибилси²⁴ (а это был он в образе кошки) за болтливость, и старалась быть осторожной, но на следующее утро, набирая воду из родника, упала и стукнулась затылком. После этого Аштура ослепла на один глаз, а руки стали плохо слушаться, и она уже не могла работать за станком. А было ей всего 22 года.

ЧТО БЫ ВЫ ТАМ НИ ГОВОРИЛИ...

Жила на свете одна семья – отец, мать и дочь, – и все туги на ухо. Однажды в праздничный день отец пошел в мечеть на утреннюю молитву. Выйдя из мечети, он встретил человека, у которого как-то брал в долг и еще не успел отдать. Подумал он про себя, как бы тот не начал сейчас говорить о долге. Тот же, ничего не подозревая, подошел к нему и сказал:

– Да примет Аллах твоё бденье во время поста.

Глухой же подумал, что тот просит возвратить долг, и, ничего

не ответив, оскорбленный, ушел, рассуждая сам с собой: "Что я, съел его деньги, что ли, неужели ему надо было напоминать о них при всем народе?".

Пришел он домой и говорит жене:

– Эх, жена, что со мной сегодня было. Встретил я человека, которому должен был, и он сегодня, в день праздника Аллаха, при всем честном народе потребовал с меня долг! Уж не вообразил ли он, что я умру, не возвратив ему денег?

Жена же подумала, что муж упрекает ее за то, что она сидит себе и до сих пор не собрала поесть, и отвечает:

– Гостей-то не было, и поэтому я ждала, пока ты придешь.

Дочь в это время сидела у ларя и прислушивалась к разговору родителей. Ей послышалось, что они говорят о том, что вот, мол, на праздник самое время выбрать жениха для нашей дочери, и с жаром крикнула:

– Что бы вы там ни говорили, но я выйду только за того, который мне понравится.

ОЙ, КАК ПЛОХО БУДЕТ

Однажды девочка по имени Патимат с кувшином за плечами шла вместе со своими подругами за водой. Вдруг ни с того, ни с сего она стала плакать в три ручья. Девочки спрашивают у нее, почему она плачет, а она не отвечает и заливается пуще прежнего. Наконец, в ответ на уговоры она, всхлипывая, сказала:

– Ой, ой, когда я выйду замуж и рожу сына, ой, как плохо будет, если он умрет, ой, ой!

Видя ее горе, остальные девочки тоже поставили кувшины на землю и, усевшись, начали плакать. Потом они поднялись и повели Патимат домой, все время голося и стеная. Увидев, что дочь идет со слезами, окруженная плакальщицами, мать выбежала им навстре-

чу, и они и ей рассказали о причине такой печали. Тут и мать к ним присоединилась и давай голосить во все горло.

Отца тогда дома не было, он отправился купить второго быка для упряжки. Пока он пришел, жена с дочерью прирезали того быка, что дома был, и устроили поминки по будущему сыну, который должен был умереть. Пришел отец домой, радуясь, что наконец-то у него оба быка свои – будет полная упряжь, а нашел от быка, оставшегося дома, только рога и шкуру.

КОРОВА ИСМАИЛА

Жил-был когда-то бедный крестьянин Исмаил. Был он настолько беден, что ему негде было пасти свою единственную корову – все земли принадлежали богачам. Думал, думал Исмаил, как найти выход из такого положения, как и где пасти корову, и наконец придумал.

Сделал он своей корове башмаки, повесил у хвоста торбу и послал корову пастись в поле богача. Корова ходила, ходила, выбрала себе лучшую озимь богача и целый день паслась на ней.

Вечером богач отправился посмотреть на свое лучшее поле и не поверил своим глазам: вся пшеница была выедена до корня, ничего не осталось, но и следов животного не было и навоза не было, только одни человеческие следы виднелись. Подивился хозяин, погоревал и решил на другой день подкараулить и поймать того, кто портит посевы. На другое утро хозяин пошел к своему полю, а Исмаил опять выпустил корову. Богач заметил странную корову и даже сначала немного испугался ее, но потом бросился вперед и поймал ее. Смотрит, а это корова Исмаила.

"Ну, я тебе покажу, Исмаил", – подумал он, повел корову в аул на майдан и стал созывать людей, чтобы перед всеми опозорить Исмаила. Собрался народ, пришел и Исмаил, увидел свою корову и

сразу понял, в чем дело. Но он не растерялся и обратился к корове:

– Ай, ай, – сказал он, – разве я тебя туда посылал? Почему ты ослушалась меня?!

Удивился владелец поля, посмотрел на него и говорит:

– То есть как это ослушалась? А куда ты посылал ее?

– А ты не видишь, что ли, – обиделся Исмаил, – я посылал ее в мечеть и, чтобы она не наследила на коврах, надел на нее башмаки, чтобы не нагадила – подвесил торбу. Надо же понимать!

И собравшиеся вокруг люди сказали тогда:

– Раз он посылал ее в мечеть, то надо, конечно, простить его за потраву, – и на том порешили.

ГУБДЕН И ТИМУРЛЕНГ

В предании рассказывается, что когда войска Тимура окружили отряд Губдена, последний послал к Эмиру людей, сказал, что он хочет видеть повелителя Вселенной. Тимур разрешил Губдену приехать к нему.

Тогда Губден сел верхом на быка, и прибыв к Тимуру, сказал: "Я, кривой, должен тебе, хромоту, задать один вопрос: что мы за люди, и что из себя представляют наши владения и наши богатства, чтобы такому завоевателю и могущественному царю, как ты, подобало, придя сюда, переносить лишения и воевать с нами? И что именно ты можешь от нас получить?"

Тимур спросил: "Если ты говоришь так, то почему же ты пришел в мой лагерь с таким малым отрядом?"

Губден ответил, что у него действительно мало людей, но зато вокруг этой местности много населенных пунктов и там живут мужественные люди.

Тимуру понравились эти слова. Он одарил Губдена, пощадил его людей и сделал Губдена владельцем всех земель и

угодий, приуроченных теперь к селению Губден. Губденцы считают, что они происходят от того самого кривого Губдена, который смог так смело говорить с грозным Тимуром.

СЛЕПОТА ДНЕМ И АД НОЧЬЮ

В одной из персидских войн с царством Зирехгерана²⁵ войска Надир-шаха расположились к югу от аула на расстоянии 1 км, за горой Циццо, откуда было видно все укрепленное селение. Из-за непогоды персы не могли двинуться с места в течение сорока дней и хотя стреляли по аулу – пули не достигали селения. Между тем зирехгеранцы, пользуясь туманом и дождем, приблизились к персидскому лагерю и обстреливали его, причем, по рассказам, их пули даже перелетали через дальние границы лагеря. В результате Надир-шах потерял столько воинов, что ему пришлось уйти, потерпев неудачу. Когда шах вернулся на родину и его спросили, что он и его войско нашли в царстве Зирехгерана, он ответил: "Слепоту днем и ад ночью". Под "слепотой" он подразумевал непрерывный туман, который порой длится здесь месяцами, а под "адом" – сорокадневные страдания от непогоды и бесконечной стрельбы зирехгеранцев, заставивших персов удалиться ни с чем.

САБЛЯ АЙДЕМИРА

В Дагестане лучшим мастером по оружию считали Айдемира из аула Амузги, знавшего секрет дамасской стали. И не случайно каждый горец мечтал быть обладателем сабли, выкованной знаменитым мастером. Отличить его работу было не трудно, так как он ставил на клинках свою печатьку, и там арабской вязью были выведены слова: "Лучше умереть со славой, чем стать на колени перед врагом". Оружие Айдемира ценилось на базарах Дагестана втридорога по сравнению с другими. Если за обыкновенную саблю давали барана,

то за айдемировскую саблю давали буйвола.

Один неудачник-мастер стал ковать сабли из простого железа без закалки и подделку продавал, выдавая за работу Айдемира.

Вскоре сам Айдемир стал свидетелем, как на базаре мошенник зазывал покупателей: "Аварцы, даргинцы, лезгинцы, подходите, покупайте редкое оружие – саблю знаменитого Айдемира".

Айдемир спросил цену подделки. Ничего не подозревавший мошенник назвал солидную цену. Айдемир заплатил. Потом он на глазах у всех, держа в левой руке только что купленную саблю, правой выхватил из ножен свою и одним ударом разрубил подделку пополам. Потом обернулся к удивленному лже-мастеру и сказал: "Я ничего не говорю о том, что ты бессовестно марашь мое имя. Я ничего не говорю о том, что ты лжец и обманщик. Но мне обидно и больно, что ты вооружаешь горцев недостойным оружием".

ПРОДЕЛКИ АЛИ-СУЛТАНА

Как-то Али-Султан работал в Утамьше у одного хозяина, который его плохо кормил.

Али-Султан решил его проучить. Он пришел в Утамьшскую мечеть и говорит: "Я хороший мулла, если хотите, я вам прочту утренний акбар".

Люди обрадовались.

Поднялся Али-Султан на минарет и начал читать:

– Такой-то человек держит дома сушеную свинину...

Люди, возмущаясь, пошли к его дому – видят – на балконе висит на гвозде сушеная баранина, а не свинина.

– Так это баранина, – говорят люди.

– Да? Так если это баранина, тогда почему он нас не кормит? – удивляется Али-Султан.

Так Али-Султан разоблачил своего хозяина и заставил его хорошо покормить работников.

МУГИНЕЦ И КУБАЧИНЕЦ

Встретились в пути мугинец и кубачинец. Как обычно, пошли у них расспросы. Кубачинец спрашивает мугинца:

– Что нового в Муги?

Тот отвечает, что, мол, один мугинец посадил на своем поле морковь, и она такая огромная выросла, что все поле превратилось в одну морковку, и теперь все сельчане собрались вместе и пытаются выкопать ее.

– А у вас что слышно?

– А у нас все мастера аула объединились и сообща делают котел, в котором можно было бы сварить вашу морковку. Котел будет в самый раз для вашей моркови – когда мастер у одного края котла работает, стук его молотка не слышен мастеру, работающему у другого края.

ЖАДНАЯ МУХА

Жила-была одна муха. Полетела она, села на столб, хлопотала и приготовила брагу. Да пожалела выпить и оставила ее около столба, а с него в брагу труха сыплется. Взяла она брагу, перенесла на сеновал, а там полова ее замусоривает. Тогда она брагу в хлев перенесла, а там еще хуже – навоз попадает.

И тогда улетела муха с брагой подальше от дома и положила брагу на годекане, на чистом камне, а молодежь и выпила ее всю.

Так из-за собственной жадности сама муха браги и не попробовала.

ПРЕДУСМОТРИТЕЛЬНЫЙ ЗАЯЦ

Однажды заяц увидел, как подковывали верблюда, и бросился нежать. Бежит, а навстречу ему лисица. Спрашивает его лиса, почему он так спешит.

– Не знаешь, что ли, верблюду подковы гвоздями приколачивают, – отвечал заяц.

– Что ты говоришь, безумец, то верблюд, а ты заяц, ведь подковывают его, а не тебя, ты-то причем? – удивилась лиса.

– Пока докажешь, что ты не верблюд, а всего лишь заяц, с тебя шкуру спустят! – возразил заяц и ускакал.

СМЕРТЬ ОСЛА

Однажды у некоего цудахарца свалился в пропасть и разбился насмерть осел. Увидев его гибель, хозяин стал громко кричать. На его крик сбежались обеспокоенные сельчане, начались расспросы. Цудахарец показывает им на издохшего осла и говорит:

– Только что вот этот мой осел свалился вот с этого места и, как вы сами видите, издох. Так как вы надоели бы мне своими расспросами: "Да как, да почему, да каким образом, да где, да откуда", – я решил созвать вас, чтобы вы сами сразу все увидели. Посмотрите и убедитесь во всем сами, а мне потом вопросов не задавайте.

КАК ВИНОГРАД ЕЛИ

Два горца сидели и лакомились виноградом. Один отрывал ягоды от кисти по одной и, не торопясь, ел их, другой же быстро-быстро хватал ягоды и, давясь, отправлял их в рот горстями. Первый злился, но не осмеливался одернуть его, боясь показаться ме-

лочным. Наконец, он не выдержал и говорит:

– Фрукты обычно по одной штуке едят.

На что тот, не переставая есть, ответил:

– Те, что по одной штуке едят, и я знаю. Это персики.

ПОПРОБУЙТЕ, ЗАСТАВЬТЕ РАССКАЗАТЬ!

Некий горец все время занимался воровством. Но каждый раз сразу после удачного воровства рассказывал всем на годекане о своих подвигах, и пострадавший приходил к нему и забирал свое добро.

Раз ему сказали:

– Слушай, или брось воровство и живи, как другие, или же, раз уж крадешь, не рассказывай всем о своих делах.

А он говорит:

– Неужто обо всем рассказываю? А ну-ка попробуйте, заставьте меня рассказать о тех вещах, которые я украл вчера и спрятал в хлеве деда Чикли!

СЛЕЗАЙ, СИНЕЛИЦЬЙ!

У одной бедной женщины умер муж, потом пал осел, да еще вскоре после этого свалилась в пропасть с трудом собранная по кирпичику стенка из кизяка.²⁶ Страшно рассердилась она на Аллаха, вышла на крышу дома и прокричала, обращаясь к небу:

– Здорового мужа убил, опору дома – осла погубил, топливо сгубил, слезай вниз, синелицьй, не тебе мирские дела решать!

КТО ТЕБЕ СКАЗАЛ?

Рано утром хозяин спустился в сарай и увидел, что быков нет. Без сомнения, их украли. Ничего не сказав жене о случившемся, он потребовал, чтобы принесла замок.

– Зачем тебе замок?

– Хочу закрыть сарай, чтобы быки не вышли, – ответил он.

Хозяин, закрыв пустой сарай, пошел на гудекан и как ни в чем ни бывало стал беседовать с сельчанами.

В это время к нему подходит один сельчанин, садится рядом и спрашивает:

– Вчера, оказывается, вор зашел...

Хозяин, у которого были украдены быки, хватается подошедшего за грудь и спрашивает:

– Кто тебе сказал?

– Услышал от жены...

– Я своей ничего не говорил о краже, и потому твоя жена не могла знать об этом. Значит, быков украд ты, и они находятся у тебя в сарае.

Все сидящие на гудекане пошли к сельчанину, которого хозяин быков обвинил в воровстве, и, действительно, в сарае его обнаружили краденных быков.

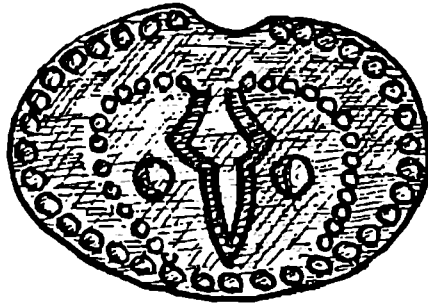
Хозяин забрал своих быков и возвратился домой.

– Жена – говорит он, – нашел своих быков! Если бы я сказал об их краже тебе, мне бы их не найти: все село узнало бы об этом.

შენიშვნები – ПРИМЕЧАНИЯ

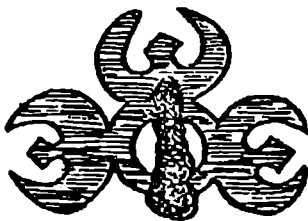
1. ბისმილა შემოკლებული „ბისმილლაჰი, რაჰმანი რაჰიმ“ („სახელითა ალაჰისა მწყალობელისა, მოწყალისა“). ამ ფორმულით იწყებენ მუსლიმები ყველა საქმეს.
2. აზანინი ყუმუხის ძველი სოფელი თარქი.
3. შრვადი საცოლის გამოსასყიდი, რომელსაც სასიძო უხიდიდა ქალის მშობლებს.
4. საჟიხჰნო ადგილი, სადაც თავს იყრიან სოფლის მამაკაცები და საუბრობენ.
5. ყალა-ჰორეიჰი შუა საუკუნეების უნიკალური ხუროთმოძღვრული კომპლექსი დარგუში.
6. ყიბლა მხარე, საითაც პირი უნდა ქნას მუსლიმმა ლოცვის დროს. იგულისხმება მხარე, საითაც მექაა (დალესტნელები-სათვის ყიბლა სამხრეთისკენაა, ეგვიპტელებისათვის – აღმოსავლეთით და ა. შ.)
7. „მთების ძმეყანა“ დალესტნის სახელწოდების თარგმანია.
8. ზილპიკიკი ბგერათა კომპლექსი, რომელსაც არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს.
9. თერეჰეჰე დაბლობი დალესტნის სამხრეთში, სადაც კარგი პურეული მოდის.

10. ძენი-ხუნულ ოჯახის მფარველი კეთილი სული, მღვდრობითი სქესისა. ჰგავს ქართულ „ფუძის ანგელოზს“.
11. მელრესე მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სასწავლებელი.
12. შრახი სოფელი დარგუში.
13. სულეზა სოფელი დარგუში.
14. აღაბა სოფელი დარგუში.
15. კვიბილისი ოჯახის მფარველი კეთილი სული.
16. ნამაზი მუსლიმთა ლოცვა.
17. ზირახბერანი კუბაჩის ძველი სახელწოდება.

1. ШАРАБ сладкий напиток типа сироп.
2. БИСМИЛЛАХ сокр. "бисмиллахи-рахмани-рахим" ("во имя бога, всемилостивейшего, всемилосердного"). Этой формулировкой мусульмане начинали любое дело.
3. АЗАЙНИ древнее название кумыкского селения Тарки.
4. ТАЛХАНЫ князя.
5. МАГАР бракосочетание по-мусульмански.
6. ГУДЕКАН место в ауле, где на досуге собираются мужчины и делятся новостями.
7. КАЛА-КОРЕЙШ уникальный памятник средневекового Дагестана на территории, занимаемой даргинцами.
8. КИБЛА сторона, куда должно быть обращено лицо молящегося мусульманина во время молитвы. Подразумевается сторона, где находится Мекка (для дагестанцев кибла на юге, для египтянина на востоке).
9. ВАКИЛ наместник.
10. „СТРАНА ГОР“ перевод названия Дагестан
11. ЦИЦЦО название горы напротив аула Кубачи.
12. МУЧАЛЫ посуда для воды, употребляемая в ауле Кубачи вместо кувшинов.
13. НУКНУСЫ медная посуда.
14. ЧУХТА женский головной убор.
15. "БОГАТСТВО ПРЕВРАЩАЕТ ЧЕЛОВЕКА В СОБАКУ"
даргинская пословица.
16. ЗИЛПИПИПИ словосочетание, не означающее ничего.

17. ИГБАР счастливая судьба.
18. ТЕРКЕМЕ низменность в районе Южного Дагестана, где растет лучший сорт риса.
19. КУНИ-ХУНУЛ (*женщина-призрак*) – добрый дух дома, хранительница домашнего очага, сродни "домовому" в русском фольклоре.
20. МЕДРЕСЕ мусульманское высшее духовное училище.
21. УРАХИ даргинское селение.
22. СУЛЕПА даргинское селение
23. АДАГ даргинское селение.
24. КВИБИЛСИ хранитель семьи, добрый дух.
25. ЗИРЕХГЕРАН древнее название аула Кубачи.
26. КИЗЯК в горах, где мало лесов, топливом служат высушенные на солнце лепешки из навоза животных.

სარჩევი – СОДЕРЖАНИЕ

შესავალი	3
Вступление	9

კოეზია

დარგუელებზე	17
სულთან-ახმედი	17
მამაცი ბეკბულათი	21
ყუმუხელი ჭაბუკი და აზაინელი ქალი	24
გაყიდული მესედუ	27
კუბაჩელი ბიჭის ამბავი	30
ყალა-ყორეიშელი ქალი	34
ორი მეგობარი	37
მურთუზა ალი და მესედუ	39
მშვენიერი ბიქას ამბავი	43
ნადირ შაჰი და ხარტუმი	47
მუჭალები	48
შამილი	51
სიმღერა ერმოლოვის ლაშქრობაზე	54
სულეიმანის და	56
ცხელი ტყვია მოგხედეს, ჩემო რძალო	59

პროზა

ოქროს ფული	63
ზილპიპიპი	66
იღბალი	70
რწყილი	70
ქუნი-ხუნულ	72

აბულის შეხვედრა გოლიათებთან.....	73
იშბინა ხაეა.....	75
კვიბილისის შურისძიება.....	75
რაც არ უნდა თქვათ.....	77
ოჰ, რა ცუდი იქნება.....	77
ისმაილის ძროხა.....	78
გუბდენი და თემურლენგი.....	79
დღისით სიბრმავე, ღამით ჯოჯოხეთი.....	80
აიდემირის ხმალი.....	81
აღი-სულთანის ოინები.....	82
მუგეელი და კუბაჩელი.....	82
ძუნწი ბუზი.....	83
ფრთხილი კურდღელი.....	83
სახედრის სიკვდილი.....	84
როგორ ჭამდნენ ყურძენს.....	84
სცადეთ და დამაცდენინეთ!.....	85
ჩამოდი, ლურჯსახიანო!.....	85
ვინ გითხრა?.....	85

ПОЭЗИЯ

О даргинцах.....	89
Султан-Ахмед.....	90
Храбрый Бекбулат.....	93
Парень из Кумуха и девушка из Азайни.....	97
Проданная Меседу.....	99
Бедный парень из Кубачи.....	102
Девушка из Кала-Корейша.....	107
Две подруги.....	110
Муртаза-Али и Меседу.....	111
Рассказ о прекрасной Бике.....	114

Надир-шах и Хартум	118
Мучалы	120
Шамиль	123
Песня о походе Ермолова	127
Сестра Сулеймана	128
Чтоб горячая пуля сразила тебя... ..	131

ПРОЗА

Золотая монета	135
Зилпипипи	138
Игбар	141
Блоха	142
Куни-хунул	143
О встрече Абулы с великанами	144
Ишбина Хява	146
Месть Квибилиси	146
Что бы вы вам там ни говорили	147
Ой, как плохо будет	148
Корова Исмаила	149
Губден и Тимурленг	150
Слепота днем и ад ночью	151
Сабля Айдемира	151
Проделки Али-Султана	152
Мугинец и кубачинец	153
Жадная муха	153
Предусмотрительный заяц	154
Смерть осла	154
Как виноград ели	154
Попробуйте, заставьте рассказать!	155
Слезай, синелицый!	155
Кто тебе сказал?	156

დარბუული ფოლკლორი
(ქართულ და რუსულ ენაზე)

ДАРГИНСКИЙ ФОЛКЛОР
(На грузинском и русском языках)
1999

საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრი
„კავკასიური სახლი“
თბილისი, გალაკტიონის ქ. №20